magazin istoric

ANUL I
Nr. 7
OCTOMBRIE 1967

SUMAR

1	*1917 : Din februarie pînă în octombrie*	*PETRE I. IONESCU*
13	*Români în Armata Roșie*	*GHEORGHE UNC*
19	*Marea Revoluție Socialistă din Octombrie văzută de la tribuna Parlamentului român*	*NICOLAE COPOIU*
21	*O solie din Dacia la Roma, acum două milenii*	*DUMITRU TUDOR*
23	*Prin marile muzee ale lumii : Chantilly*	*MAURICE BAUMONT*
29	*Huniazii*	*CAMIL MUREȘAN*
36	*Condamnați la moarte pentru a fi salvați !*	*CONSTANTIN VELICHI*
39	*Procesele „Vrăjitoarelor"*	*CAROL GÖLLNER*
43	*Pasionanta istorie a unui cîntec Marseieza*	*DUMITRU ALMAȘ*
53	*Vikingii de la Soare Răsare*	*PETER BUCK*
59	*Documente despre români în arhivele din Istanbul*	*MIHAIL GUBOGLU*
61	*Armand Călinescu contra Gărzii de fier*	*AL. GH. SAVU*
71	*Asasinarea lui Armand Călinescu*	*PETRU IGNAT GHEORGHE MATEI*
77	*Tradiție și inovație în cultura țărilor din sud-estul Europei* — *Interviu* cu acad. Emil Condurachi	
79	*Memorii*	*C. ARGETOIANU*
88	*Viața științifică*	
90	*Panoramic editorial*	
91	*Poșta redacției*	

magazin istoric

REVISTĂ DE CULTURĂ ISTORICĂ. SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

COLEGIUL DE REDACȚIE

Dumitru Almaș (director), **Constantin Antip** (redactor-șef), **Virgil Cândea, Hadrian Daicoviciu, Ion Dragomirescu, Titu Georgescu, Dinu C. Giurescu, Nicolae Minei, Cristian Popișteanu, Al. Gh. Savu** (redactor-șef adjunct), **Ștefan Ștefănescu.**

1917

DIN FEBRUARIE PÎNĂ ÎN OCTOMBRIE

PETRE I. IONESCU

...Noaptea de 25 spre 26 octombrie. * În Petrograd, la Smolnîi, aveau loc ședințele celui de al II-lea Congres al Sovietelor. Pe bănci, sub candelabrele sclipitoare, umplînd pînă la refuz toate locurile, reprezentanții muncitorilor și soldaților din întreaga Rusie participau la dezbateri istorice. Vorbitorii se succedau fără întrerupere la tribună. Cuvîntările lor se împleteau cu glasul armelor și tunurilor de afară...

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie era în plin marș.

Spre a descoperi izvoarele fluviului revoluționar care în 1917 avea să măture tronul Romanovilor, stăpînirea capitaliștilor și moșierilor pe a 6-a parte a globului, spre a înțelege de unde au pornit și cum s-au unit apele vijelioase ale torentului care avea să dea puterea în mîinile poporului muncitor, instituind cel dintîi stat al oamenilor muncii, ar trebui să mergem departe în urmă : să rememorăm dominația autocrației, a claselor exploatatoare, teroarea ohranei, poliției și jandarmeriei, obscurantismul... Ar trebui să urmăm firul frămîntărilor populare, al răscoalelor țărănești și al grevelor muncitorești, al acțiunii curajoase a forțelor înaintate ale societății ruse, culminînd cu înființarea partidului marxist, partidul bolșevicilor în frunte cu Lenin.

Crunta apăsare a dictaturii moșierilor coalizați cu vîrfurile burgheziei financiare și industriale, precum și consecințele dezastruoase ale participării la primul război mondial imperialist, scoteau la iveală și ascuțeau permanent contradicțiile economice, sociale și politice care zguduiau din temelii imensul imperiu țarist.

---

* În acest articol, toate datele sînt indicate după vechiul calendar.

Intensificarea exploatării, ruina economică, mizeria și foametea, situația grea de pe fronturi, lipsa oricăror drepturi și libertăți sporeau nemulțumirile și spiritul de revoltă în straturile cele mai adînci ale poporului rus. În orașe, numărul grevelor muncitorilor era în continuă creștere (1914 — 70 de greve, cuprinzînd 35 000 de oameni ; 1915 — 1000 de greve, cu peste 500 000 de participanți ; 1916 — 1500 de greve, antrenînd circa 1 000 000 de muncitori). La sate, țăranii se ridicau și puneau mîna pe grînele și utilajul agricol al moșierilor, deseori zările fiind împurpurate de para incendiilor ce mistuiau conacele nobililor. Tot mai puternic răsuna glasul popoarelor care, pe lîngă jugul asupririi sociale, îl purtau și pe acela al asupririi naționale. Sub înrîurirea mișcării revoluționare, a stării de spirit din țară, luau amploare acțiunile soldaților ; sporea permanent numărul celor ce refuzau să execute ordinele sau părăseau frontul.

Zbătîndu-se în convulsiile crizei, guvernul și clasele dominante recurgeau la măsuri excepționale în nădejdea că vor putea stăvili furtuna populară.

Înfruntînd teroarea, în fruntea maselor se aflau bolșevicii, canalizînd uriașele torente spre țeluri limpezi și precise. În fabrici, la sate, în unitățile militare, prin eroism și spirit de sacrificiu, ei dovedeau capacitatea Partidului Comunist (bolșevic) de a conduce poporul muncitor la marele asalt împotriva țarismului, a citadelei burgheziei și moșierimii. Lenin, care îmbogățea teoria lui Marx și Engels despre revoluția proletară, dădea clasei muncitoare și avangărzii sale o armă de neprețuit pentru desfășurarea victorioasă a revoluției care bătea cu putere la ușă.

IN ZILELE REVOLUȚIEI DIN FEBRUARIE...

In acea seară de februarie a lui 1917, cînd mai patrona un dineu pentru care, după cum notează în memoriile apărute la Paris în 1959, scosese „cea mai frumoasă veselă de Limoges, serviciul danez pentru pește și farfuriile aurite copiate după cele ale marei Ecaterina", balerina Kseșinskaia și cei 24 de invitați din protipendada rusă

1917 : demonstrație pe perspectiva Nevski, la Petrograd

V. I. Lenin în perioada emigrației (aprilie 1917)

nu-și puteau închipui că doar peste cîteva zile palatul în care petreceau avea să devină sediul bolșevicilor din Petrograd.

Încordarea în situația socială atinsese, în primele două luni ale lui 1917, un asemenea grad cum nu mai fusese cunoscut înainte. Evenimentele se precipită vertiginos. Încep zilele revoluției din februarie.

23 FEBRUARIE : Partidul bolșevic cheamă muncitorii la grevă. Acestui apel îi răspund 90 000 de muncitori din 50 de întreprinderi, în frunte cu cei de la uzinele „Putilov". Marii demonstrații muncitorești de pe străzile Petrogradului i se alătură femeile, care făceau coadă la distribuirea alimentelor. Manifestanții cereau „Pîine !", „Jos războiul !", „Jos absolutismul !". În ședința ținută în seara aceleiași zile, comitetul bolșevic al cartierului Vîborg hotărăște continuarea grevei.

24 FEBRUARIE : Pe Perspectiva Nevski demonstrează 200 000 de greviști. Se strigă „Jos țarul !" Biroul Comitetului Central al Partidului bolșevic hotărăște să atragă soldații la luptă activă. De asemenea, bolșevicii se pronunță pentru continuarea grevei, transformarea ei în grevă generală și apoi în insurecție.

25 FEBRUARIE : Grevă generală. Ciocniri cu poliția. Cuprinse de panică, autoritățile solicită trupe de pe front. Generalului Habalov, comandantul militar al Petrogradului, i se trimite următorul ucaz al țarului : „Ordon ca mîine chiar să se pună capăt dezordinelor din Capitală..." Iar șeful statului major al Comandamentului suprem, generalul Alexeev, cere comandanților fronturilor de Nord și de Vest să organizeze trimiterea spre Petrograd a cîte unei brigăzi de cavalerie : „Momentul este grav și trebuie făcut totul pentru sosirea unor trupe sigure. Viitorul nostru depinde de aceasta".

26 FEBRUARIE : La chemarea bolșevicilor, muncitorii trec de la greva politică la insurecție. Trupele execută ordinul de a trage în „răsculați". În piața Znamenskaia sînt omorîți 40 de muncitori și aproape tot atîția răniți. Dar în rîndurile solda-

Mașina blindată de pe care Lenin, întors din emigrație, a expus în Gara Finlandeză „Tezele din Aprilie"

ților își face loc șovăiala. Comitetul Central al Partidului bolșevic lansează un manifest în care se spune că „în toată Rusia se ridică drapelul roșu al insurecției !" și preconizează constituirea unui guvern provizoriu revoluționar, instaurarea republicii democratice, stabilirea zilei de muncă de 8 ore, confiscarea pămîntului moșieresc, încetarea imediată a războiului imperialist. În uzine și în cartiere, bolșevicii militează pentru formarea de soviete.

27 FEBRUARIE : Mișcarea insurecțională cuprinde întregul Petrograd. Insurgenții pun mîna pe Arsenal și se înarmează. Lor li se alătură în proporții de masă soldații. Despre aceasta vorbesc elocvent documentele comisiei militare a Dumei de stat, care consemnează că în dimineața acestei zile pe baricadele insurecției se găseau 10 200 soldați, după masă — 25 700, iar seara 66 700 ; ulterior (pînă la 1 martie după masă), cifra lor va atinge 170 000. Această stare de spirit era proprie nu numai soldaților din capitală, ci și celor de pe front. În memoriile sale, generalul Brusilov notează : „Frămîntările adînci ale spiritelor din spate se repercutau asupra frontului și se poate spune că în februarie 1917 armata în întregime, mai mult pe un front, mai puțin pe un altul, era gata pentru revoluție".

Participarea la lupta revoluționară a proletariatului și soldaților Petrogradului dădea expresie alianței dintre muncitorii și țăranii îmbrăcați în uniforme militare.

Astfel, sub loviturile concentrate ale forțelor revoluționare, autocrația țaristă este răsturnată.

În seara acestei zile, saloanele Palatului Tavriceski sînt inundate de delegații aleși în fabrici și în unitățile militare ; se constituie sovietele din Petrograd ale muncitorilor și soldaților.

În vreme ce masele își varsă sîngele în iureșul revoluției, burghezia caută pe toate căile să stăvilească avîntul popular și să-și salveze pozițiile dominante mergînd pînă la sacrificarea lui Nicolae al II-lea. La 2 martie, orele 9, reprezentanții Dumei — Gucikov și Șulghin — pornesc spre Pskov, la Marele Cartier General, unde se află țarul, pentru a-l determina să renunțe voluntar la tron. În același sens îl consiliază pe țar comandanții fronturilor. Și, puțin înainte de miezul nopții, Nicolae al II-lea abdică, atît pentru el cît și pentru fiul său, în favoarea fratelui său — marele duce Mihail.

2 MARTIE 1917, data abdicării țarului, este și data de naștere a guvernului provizoriu în frunte cu prințul Lvov. Deși poporul hotărîse definitiv soarta monarhiei, burghezia nu renunță la proiectul menținerii țarismului fără Nicolae. Într-o convorbire cu ambasadorul Franței, ministrul afacerilor străine în guvernul provizoriu Miliukov, declară că dinastia Romanovilor a fost răsturnată în fapt, dar nu și în drept. Miliukov consideră că însuși guvernul provizoriu deține puterea nu de la revoluție, ci de la fosta monarhie. În aceeași discuție, el afirmă că „noi (guvernul provizoriu N.R.) am primit-o (puterea — N.R.), am moștenit-o, de la marele duce Mihail, care ne-a transferat-o prin actul său de abdicare". După cum se știe, abdicarea marelui duce Mihail se produce la 3 martie, iar peste cinci zile, fostul țar al tuturor Rusiilor, Nicolae Romanov, este arestat.

În Rusia se stabilește dualitatea puterii : Guvernul provizoriu — reprezentînd dictatura burgheziei, și Sovietele — reprezentînd dictatura revoluționar-democratică a muncitorimii și țărănimii.

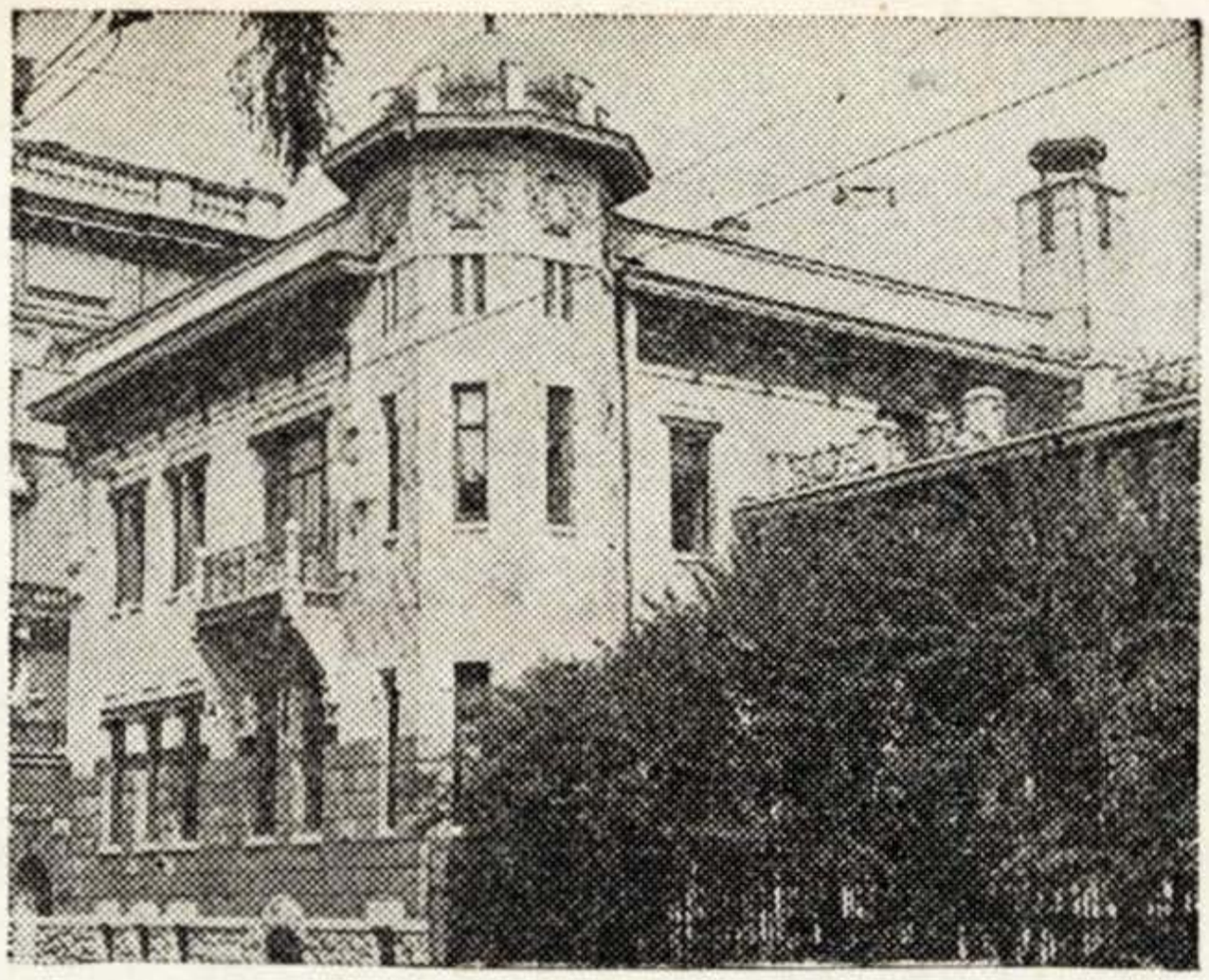

Len'ngrad. Fostul palat Kseşinskaia, unde au fost, în 1917, sediile Comitetului Central şi Comitetului din Petrograd ale partidului comunist

„TOATĂ PUTEREA SOVIETELOR !"

3 APRILIE 1917, seara. Cortegii imense formate din muncitori, soldaţi, marinari, purtînd pancarte şi lozinci, sosesc din toate colţurile oraşului în Gara Finlandeză. Vin să-l întîmpine pe Lenin, care se întoarce din emigraţie.

Soseşte trenul.

Lenin coboară, în timp ce fanfara intonează Marseieza.

— Trăiască Lenin ! se aude.

— Trăiască revoluţia socialistă ! corectează Lenin.

Lenin urcă pe un car blindat, iar cuvintele sale despre necesitatea revoluţiei socialiste, despre puterea sovietelor îi înflăcărează pe toţi. Carul blindat se pune în mişcare spre Palatul Kseşinskaia, unde îşi au sediul Comitetul Central şi Comitetul din Petrograd ale partidului. „Tovarăşii din Petrograd, notează în amintirile sale Nadejda Krupskaia, au vrut să rostească cuvîntări de salut, dar Ilici a îndrumat discuţia spre problemele care-l interesau mai mult, a început să vorbească despre tactica ce trebuie aplicată".

Chiar a doua zi, Lenin expune, în faţa membrilor Comitetului Central, ai Comitetului din Petrograd şi delegaţilor bolşevici la consfătuirea pe întreaga Rusie a Sovietelor de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor, raportul „Despre sarcinile proletariatului în actuala revoluţie" — celebrele „Teze din aprilie". Ele precizează orientarea spre transformarea revoluţiei burghezo-democratice în revoluţie socialistă, stabileşte forţele motrice, preconizează forma politică a puterii de stat proletare şi lansează lozinca „Toată puterea sovietelor". Aceste teze aveau să primească aprobarea colectivă a Conferinţei a VII-a generală a partidului bolşevic, ţinută între 24—29 aprilie.

Cu energie acţionează partidul bolşevic pentru strîngerea rîndurilor proletariatului, militează în soviete, în comitetele de soldaţi, în organizaţiile ţărăneşti, pentru cucerirea maselor.

CONTRAOFENSIVA

Vara anului 1917, vară în care se coace revoluţia ale cărei roade urmau a fi culese în toamnă. Revoluţia din februarie învinsese, dar în fruntea guvernului de coaliţie se află prinţul Lvov ; ministrul de justiţie, Kerenski, îl vizitează pe fostul ţar, adresîndu-i-se cu formula „gosudar" — sire, dar, totodată, lansează mandate de arestare împotriva conducătorilor bolşevici. Trădînd voinţa de pace a poporului şi ostaşilor, guvernul provizoriu promite aliaţilor o nouă ofensivă.

Revoluţia din februarie promisese pîine şi libertate, dar guvernul, prin acţiunile sale, sporeşte mizeria şi foametea, starea de nesiguranţă.

In aceste împrejurări, cîteva date marchează esenţa şi sensul evenimentelor imediat următoare.

Unul din ultimele interviu acordate de Kerenski...

17 iulie 1917. Zi de război civ la Petrograd

3 IUNIE, orele 19. Deschiderea celui dintîi Congres panrus al sovietelor de muncitori și soldați. Două tendințe se confruntă și se înfruntă : Kerenski = **înapoi** spre vechea Rusie a dominației exploatatorilor și a războiului imperialist ; Lenin = **înainte** spre noua Rusie a revoluției socialiste, spre libertate adevărată și pace.

La tribună, Țereteli, sufletul menșevismului, face elogiul guvernului „de coaliție" și combate ideea bolșevicilor cu privire la puterea sovietică :

— În acest moment nu există în Rusia vre-un partid politic care să afirme : „dați-ne nouă puterea..."

În liniștea sălii răsună vocea limpede și categorică a lui Lenin :

— Ba da ! Există un asemenea partid !

Și, urcînd la tribună, Lenin adresează Congresului chemările bolșevicilor de a înlocui republica parlamentară burgheză prin dictatura proletariatului, războiul printr-o pace dreaptă și fără anexiuni, exploatarea și asuprirea prin libertatea și drepturile poporului muncitor.

Kerenski opune planului lui Lenin concentrarea tuturor forțelor spre declanșarea ofensivei pe front. Majoritatea nu e încă de partea bolșevicilor : sînt 105 delegați bolșevici, față de 285 de socialiști-revoluționari și 284 de menșevici.

Sigur de majoritatea de moment, Kerenski afirmă satisfăcut : Eu n-am dușmani la stînga mea.

Convins de majoritatea ce o vor obține în viitor bolșevicii, Lenin îi replică, părăsind Congresul : Sînt dușmanul a tot ce se află la dreapta mea.

18 IUNIE. Evenimentele se succed cu rapiditate. Ofensiva pe front e hotărîtă. Bolșevicii proiectează o demonstrație de protest pentru 10 iunie. Dar guvernul, lansînd zvonul că s-ar încerca o lovitură de stat, o contramandează și fixează o alta pentru 18 iunie, dată fixată pentru începerea ofensivei pe teatrele de operații.

Guvernul urmărea să demonstreze că politica de continuare a războiului imperialist s-ar bucura de adeziunea maselor, precum și să izoleze pe bolșevici. E încă noapte (17 spre 18 iunie). Simultan pe frontul austro-german și turc, se declanșează ofensiva rusă. În Petrograd, pregătirile pentru manifestație sînt în toi. Iar cînd soarele se ridică la zenit, 500 000 de demonstranți — bărbați și femei, muncitori și soldați, mergînd braț la braț, se îndreaptă spre cîmpul lui Marte, dar pe pancartele ce le poartă deasupra capetelor sînt înscrise lozincile bolșevicilor : „Toată puterea Sovietelor !", „Război palatelor, pace cocioabelor !" „Jos cei 10 miniștri burghezi !", „Jos războiul !"

În seara aceleiași zile, la Conferința organizației militare din Petrograd, bolșevicii hotărăsc constituirea „Gărzilor Roșii".

Cîteva zile încă și ofensiva de pe front se dovedește un eșec al guvernului de coaliție și al susținătorilor săi.

4 IULIE. Tensiunea e maximă. În aceeași zi în care conferința industriașilor din Petrograd cere guvernului să declare crimă contra statului orice atentat împotriva patro-

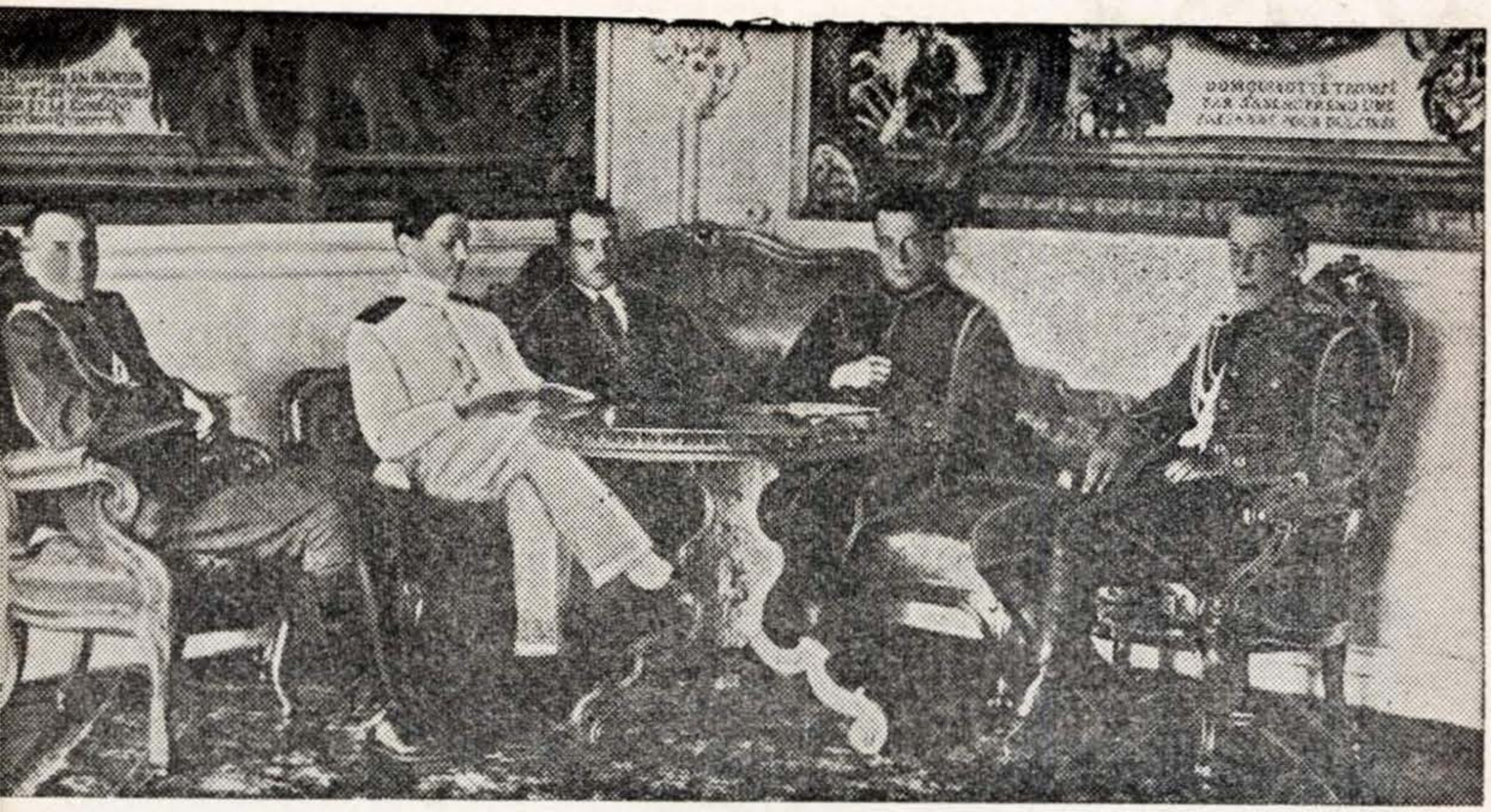

natului, o uriașă demonstrație spontană se declanșează în oraș. Jumătate milion de oameni năvălește pe străzi. Vase ale marinarilor revoluționari părăsesc Kronstadtul și acostează pe cheiul Nevei. Deși demonstrația s-a produs fără asentimentul lor, bolșevicii caută să-i imprime un caracter organizat. Guvernul cheamă în ajutor unități de cazaci, pe care le dispune în ordine de luptă. Petrogradul retrăiește orele stării de asediu din februarie.

O ploaie împrăștie pentru puțin timp manifestanții. Apoi cortegiile se formează din nou. De pe podul Liteinîi răsună focuri : soldați răsculați și membri ai Gărzilor Roșii preferă să tragă decît să se lase dezarmați. Sîngele curge din nou pe malurile Nevei : 20 de morți, 40 de răniți. Revoluționarii gărzii sînt îngropați pe ascuns, în timp ce asasinii lor din trupele fidele guvernului sînt celebrați printr-o slujbă la catedrala Sf. Isac. Evenimentele din iulie sînt folosite de reacțiune pentru a dezlănțui dezmățul contrarevoluției. Ziarul „Pravda" este interzis ; redacția ziarului „Trud" este devastată ; activiști de partid sînt arestați, iar generalul Polovțev ordonă ca Lenin să fie căutat, găsit și împușcat pe loc. În timp ce Lenin e silit să se ascundă în locuințe conspirative, Kerenski preia frînele guvernului din mîinile prințului Lvov, anunțînd cu emfaza ce-l caracteriza : — Formez un guvern al salvării, o putere de fier.

Modestul palat Mariinski, sediul de pînă atunci al guvernului, devine prea strîmt pentru marile ambiții ale acestui mic avocat în vîrstă de 36 de ani. El vrea să conducă țara din însuși palatul țarilor. Străbate piața hemiciclică într-o mașină escortată, pătrunde în Palatul de iarnă, urcă scara de lemn pînă în biblioteca ale cărei cărți poartă inițiala imperială „N".

Kerenski se instalează în biroul fostului autocrat.

Lenin se află în conspirativitate în casa muncitorului Aliluev, apoi la Razliv și în Finlanda.

În noua situație creată, Congresul al VII-lea al Partidului bolșevic, ținut între 26 iulie — 3 august, la care sînt reprezentați 240 000 membri de partid (de trei ori mai mult decît la Conferința din aprilie), stabilește cursul spre insurecția armată.

Zdrobirea puciului kornilovist marchează eșecul încercării burgheziei și moșierimii de a înăbuși revoluția. Masele largi se conving de justețea orientării bolșevice.

Bolșevicii cîștigă rînd pe rînd majoritatea în sovietele din Petrograd, Moscova, Kiev, Harkov, Kazan, Ufa, Minsk, Samara, Taşkent, Krasnoiarsk și alte orașe. Proletariatul își intensifică activitatea, înlocuind administrația întreprinderilor, preluînd conducerea producției. Țăranii încep să se răscoale contra moșierilor. În armată, soldații destituie pe comandanții reacționari și aleg alții în loc, refuză deschis să mai continue războiul. Cu mișcarea generală a muncitorilor, țăranilor, soldaților, se unește lupta pentru libertate a națiunilor asuprite. „Cu noi e majoritatea poporului..." apreciază Lenin în septembrie 1917. La 10 octombrie, ședința Comitetului Central al partidului, în care momentul politic este analizat de Lenin, pune la ordinea zilei insurecția.

ASALTUL PALATULUI DE IARNĂ

24 OCTOMBRIE : „Guvernul trebuie să fie arestat, cu orice preț, astă-seară, astă-noapte..." scria Lenin membrilor Comitetului Central al partidului. Bolșevicii luaseră toate măsurile pentru declanșarea și accelerarea insurecției.

Cerînd preparlamentului să-i acorde puteri extraordinare, Kerenski spune : „Trebuie, prin urmare, să constat... că starea de spirit a unei anumite părți a populației Petrogradului apare pe deplin, manifest și categoric ca o stare de spirit de revoltă".

Aproape 200 000 de oameni înarmați (Gărzile Roșii, regimentele revoluționare din Petrograd, marinarii Flotei Baltice) se ridică la luptă. În noaptea de 24 spre 25 octombrie, Lenin vine la Smolnîi — clădire care de un secol și jumătate servise drept școală de „supunere față de Dumnezeu și de credință față de monarh" — unde acum era statul major al revoluției proletare. Încă din 24 octombrie, insurgenții preluaseră paza podurilor de pe Neva. În cursul nopții de 25 octombrie detașamentele Gărzilor Roșii și trupele revoluționare pornesc spre toate obiectivele stabilite. Smolnîi pulsează ca o inimă, trimițînd sîngele proaspăt revoluționar să încălzească arterele Petrogradului înghețat

V. I. Lenin trece în revistă Gărzile Roșii

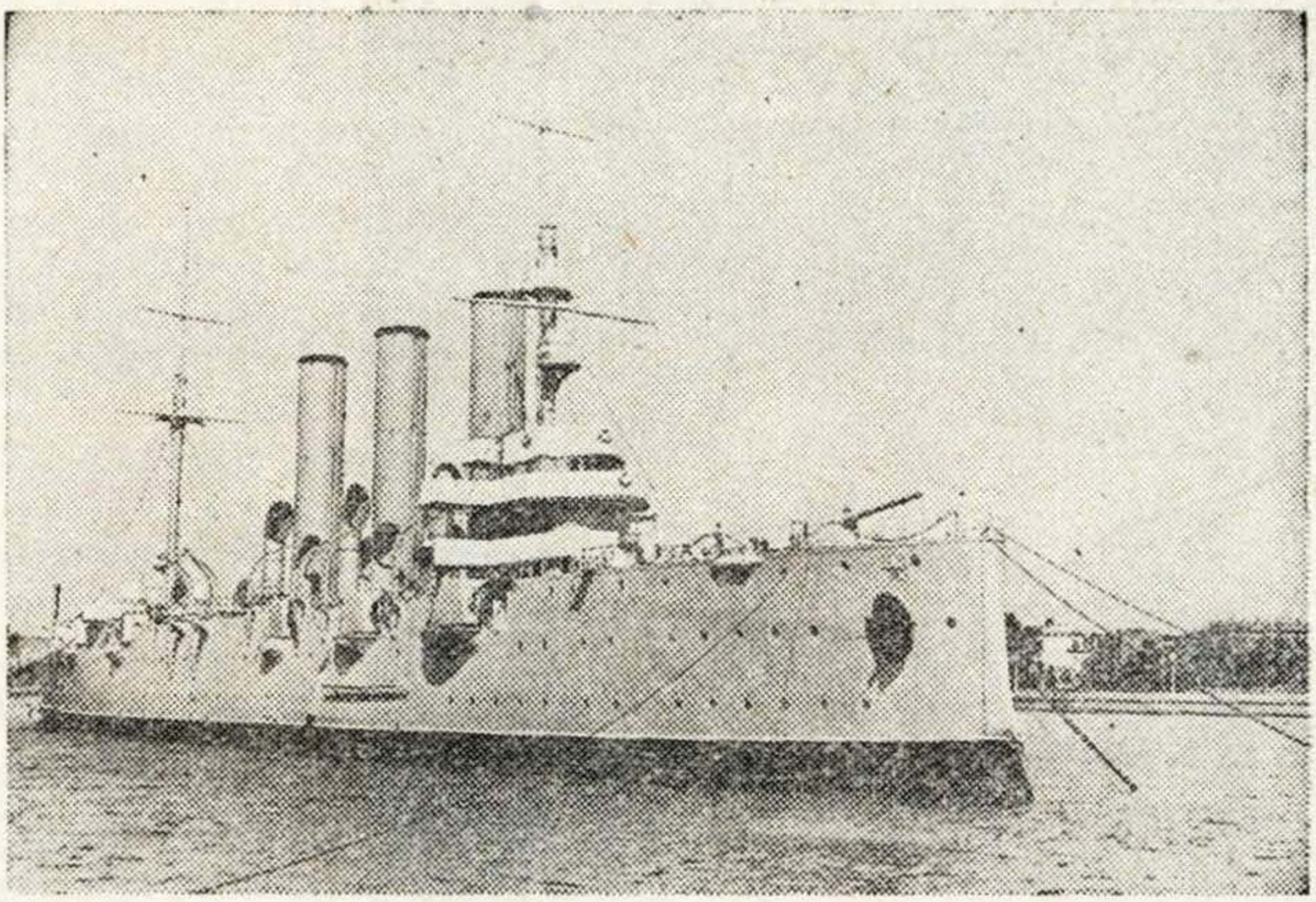

Crucișătorul „Aurora"

de frigul unei zile ploioase de toamnă nordică. Conform planului, sînt ocupate instituțiile centrale, Palatul Taurida, gările, oficiile poștale și telegrafice, centralele electrice etc. Spre zorii zilei, întreg Petrogradul se află în mîna muncitorilor și soldaților revoluționari. Rămîn neocupate doar Palatul de iarnă, Marele Stat Major, Palatul Mariinski.

25 OCTOMBRIE, ora 10. Este difuzată proclamația „Către cetățenii Rusiei", în care se spune : „Guvernul provizoriu a fost răsturnat. Puterea de stat a trecut în mîinile Comitetului militar-revoluționar, organ al Sovietului de deputați al muncitorilor și soldaților din Petrograd.... Cauza pentru care a luptat poporul — propunerea imediată a unei păci democratice, desființarea proprietății moșierești asupra pămîntului, controlul muncitoresc asupra producției, crearea Guvernului sovietic — această cauză este asigurată. Trăiască revoluția muncitorilor, soldaților și țăranilor !".

La orele 11, Kerenski, cu o mașină a reprezentanței diplomatice americane, părăsește în grabă orașul, cu speranța că va putea să adune, pe front, unități cu ajutorul cărora să atace Petrogradul revoluționar.

În așteptarea unui ajutor de pe front, la Palatul de iarnă, 2000 de soldați încearcă să organizeze apărarea guvernului : sînt detașamente de iuncheri, o unitate de cazaci și un batalion de femei. La 6 seara, palatul e înconjurat de forțele revoluționarilor înarmați. La 6 și jumătate este trimis un ultimatum : dacă nu vor capitula în douăzeci de minute, tunurile „Aurorei" și ale altor nave de război vor începe bombardarea palatului. Cu ferestrele acoperite de ziare, cu luminile stinse, în jurul unei lămpi cu ulei, într-una din sălile mai apărate, miniștrii hotărăsc să respingă ultimatumul. Urmează ore încordate de așteptare, de hărțuieli și rafale de mitraliere. Membrii Gărzilor Roșii se infiltrează pe ascuns în palat, cuceresc terenul pas cu pas. După miezul nopții răsună canonada Aurorei. La ora două și zece minute, în noaptea de 26 octombrie, un iuncher anunță miniștrilor că singura sală apărată este cea în care se află. Se hotărăsc să se predea și vor lua drumul fortăreței Petru și Pavel.

Vestea cuceririi Palatului de iarnă și a arestării guvernului provizoriu este întîmpinată cu aplauze furtunoase de Congresul al II-lea al Sovietelor, care-și desfășura prima sa ședință.

ȘI A FOST ZIUA ÎNTÎI

Nopțile albe ale Petrogradului păreau, în pofida calendarului, să-și afle continuarea și acum, în toamna cețoasă și rece : zilele pierduseră hotarele nopților, ieri și mîine se împleteau într-un azi continuu, neîntrerupt, al înfăptuirilor revoluționare.

Apelul Congresului al II-lea al Sovietelor, prin care se anunță trecerea puterii în mîinile Sovietelor, este adoptat în noaptea spre 26 octombrie. Ca o ploaie de scîntei

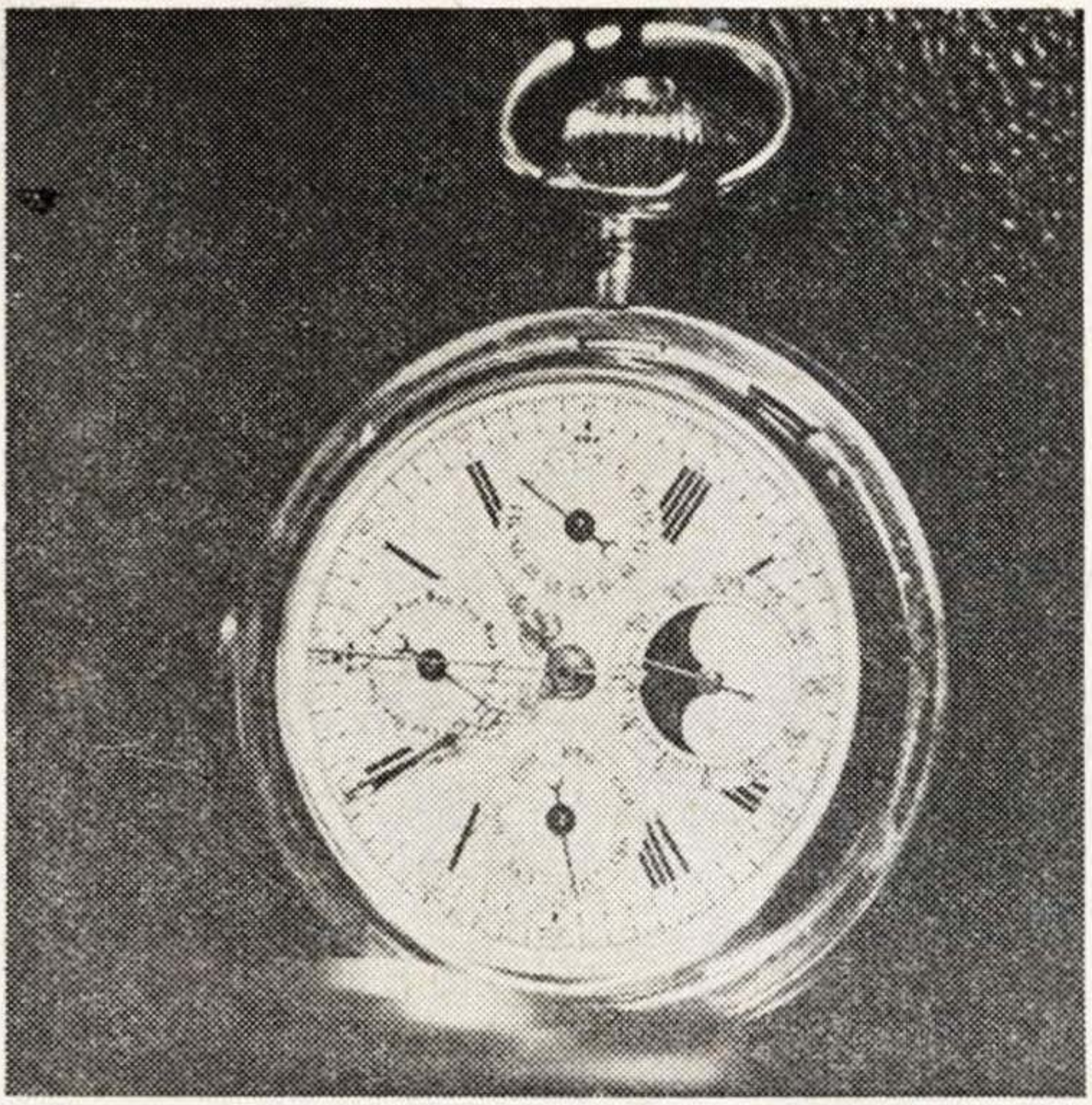

Ceasul lui N. Podvoiski, unul dintre membrii Comitetului militar revoluționar. După acest ceas s-a dat semnalul declanșării acțiunilor insurecționale în octombrie 1917.

se succed ordine, apeluri, decrete. La Moscova și apoi în alte și alte orașe în care vestea izbînzii din capitală ajunge în cursul zilei, revoluția cucerește teren, înfrîngînd rezistența forțelor reacționare.

În seara de 26 octombrie, la orele 8,40', Congresul al II-lea al Sovietelor se întrunește în cea de a doua și ultimă ședință, în care sînt adoptate celebrele decrete cu privire la pace și pămînt, este ales Comitetul Executiv Central din Rusia și primul guvern muncitoresc-țărănesc, Consiliul Comisarilor Poporului al Republicii Ruse, în frunte cu V. I. Lenin.

Martor ocular al acestei istorice ședințe, N. D. Cocea o evocă astfel :

„La 1 noaptea sala cea mare de ședințe a sovieturilor era plină. Oratorii se perindau la tribuna roșie. Proclamau... triumful revoluției. Un vuiet continuu, ca zgomotul mării, umplea sala imensă. Deodată se făcuse însă o liniște de moarte". Sosise Lenin, care a început să dea citire decretelor, „care proclamau pentru întîiași dată în lume egalitatea economică și socială a oamenilor, care luau pămîntul, fără despăgubiri, din mîinile proprietarilor, care socializau industria, case, averi, totul, fără să lase piatră pe piatră din toate așezămintele trecutului. Sala tăcea ca împietrită... Numai brațele care se ridicau în aer, la sfîrșitul fiecărui articol, votînd legile organice ale celei mai profunde revoluții sociale, cu iuțeala fulgerului.

Un ceas și 35 de minute, cu ceasornicul în mînă, a ținut citirea.

Iar cînd a venit rîndul ultimului articol, al aceluia care încorona într-o singură frază toată opera de pace și socialism a marii nopți revoluționare, Lenin, aruncînd hîrtiile răvășite, a ridicat și el brațul în aer, a votat și a lăsat să-i cadă palma întinsă, grea, masivă, peste toate privilegiile trecute, ca un cuțit de ghilotină."

La 27 octombrie, orele 5,15 minute dimineața, în răsunetul lozincilor „Trăiască revoluția !", „Trăiască socialismul !" și în acordurile solemne ale „Internaționalei", cel de al doilea Congres al Sovietelor își încheia lucrările.

Marele Octombrie a înălțat steagul roșu al primei revoluții socialiste victorioase, al primului stat al muncitorilor și țăranilor. Atunci cînd la Palatul de iarnă înceta ultima rezistență a guvernului provizoriu, atunci cînd la Smolnîi bolșevicii proclamau izbînda revoluției socialiste, se petrecea un eveniment de răscruce nu numai pentru istoria Rusiei. În istoria universală, Marea Revoluție Socialistă din Octombrie deschidea epoca revoluțiilor proletare, epoca trecerii de la capitalism la socialism.

Acest mare eveniment, ale cărui proporții ne scapă chiar și nouă, care încercăm să-l apărăm și să-l slujim pe cît ne stă în puteri, abia mai tîrziu va apărea ceea ce este cu adevărat : cel mai puternic efort făcut de sclavii tuturor timpurilor pentru a ieși din starea de servitute milenară, pentru a instaura un statut social egalitar, cu adevărat conform binelui public.

Cu Octombrie 1917 a început imensa aventură a lumii și a omului. Marea cotitură începută în acele zile ale lui Octombrie 1917 se continuă cu fiecare nouă zi.

Revoluția cea mare din Octombrie a deschis, la prima ei filă, cartea, pînă atunci nescrisă, a Facerii a doua.
După milenii îndurate și răbdate în bezna prejudecăților și a ignoranței, omenirea a zărit cu mintea, visata lumină a bunei învoiri și a înțelegerii, mijind între oameni.
„Anul Unu", rîvnitul din veac și neprefăcutul, a trebuit să țîșnească din răsturnare și tremur în toamna lui 1917.
Într-o titanică opintire, norodul rus a nimicit Atotputernicia, a dărîmat temeliile vechii împărății.
Cocoșat pe brînci în umilință, omul pămîntului și-a ridicat ochii, ațintiți, întîiași dată mai sus de el și peste viață.
Deasupra întinderilor lumii se aprinsese un luceafăr nou. Luceafărul năzuințelor și visurilor lui de totdeauna.

Revoluția rusă din 1917 este cel mai mare eveniment social din epoca noastră și a determinat în U.R.S.S. un avînt cultural și industrial fără precedent.

Revoluția din Octombrie a dăruit lumii un om nou, un erou pe care veacurile trecute nu-l cunoscuseră.

Bolșevicii au fost singurul guvern solidar în ideile sale, posibil în Rusia, și rămîn ca atare și acum. Aventurierii suspecți de tot soiul — Denikin, Kolceak, Vranghel și alții, care sfîșie Rusia profitînd de sprijinul unor puteri străine, nu au nici un fel de idei de conducere, nu pot da populației nimic trainic, ni-

HENRI
BARBUSSE

LOUIS
ARAGON

TUDOR
ARGHEZI

THOMAS
MANN

MIHAIL
SADOVEANU

H. G.
WELLS

THEODORE DREISER

ALEXANDR BLOK

mic precis pe temeiul căruia să se poată uni toți cu încredere. De fapt, aceştia sînt nişte briganzi. Partidul comunist, dimpotrivă în ciuda criticilor care i se pot aduce, întruchipează o anumită idee, şi putem fi pe deplin încredințați că el va traduce cu perseverență această idee în viață. În această privință putem spune că bolşevicii stau din punct de vedere moral mai presus de tot ceea ce a luptat pînă acum împotriva lor.

Sînt deplin încredințat că poporul — şi în primul rînd muncitorii Statelor Unite şi ai lumii întregi — este apărătorul soartei sale şi făuritorul propriului său viitor. Am încercat să trăiesc conform acestei credințe, să-i dau formă în cuvinte şi simboluri, să-i cercetez întreaga semnificație pe care a avut-o şi o are în viața bărbaților şi femeilor.

...Credința în măreția şi demnitatea Omului a constituit principiul diriguitor al vieții şi al activității mele. Logica vieții şi activității mele mă determină să cer să fiu primit în rîndurile Partidului Comunist.

Să transformăm totul. Să facem în aşa fel încît totul să devină nou. În aşa fel încît viața noastră mincinoasă, murdară, plicticoasă, îngrozitoare să devină dreaptă, pură, veselă şi minunată.

Cînd asemenea idealuri care zac de veacuri ascunse în sufletul omenesc, în sufletul poporului, rup cătuşele şi se avîntă în torente clocotitoare, sfărîmînd stăvilarele, năruind malurile ce le stau în cale, avem o revoluție...

Revoluția este asemenea firii... Revoluția este ca un vînt, ca un viscol, aduce întotdeauna noul şi neaşteptatul...

Avîntul revoluției ruseşti... poate fi asemănat cu al unui ciclon mondial care aduce în țările troienite de zăpadă vînt cald şi mireasmă gingaşă de dumbrăvi de portocali, care vor împrospăta stepele arse de soare cu ploaia răcoritoare a nordului.

„Pace şi frăție între popoare“ iată lozinca sub care se desfăşoară revoluția rusă. Iată muzica pe care o auzim în torentul ce urlă. Iată muzica pe care trebuie s-o asculte cel ce are urechi de auzit...

Cu tot trupul vostru, cu toată inima voastră, cu toată conştiința voastră, ascultați revoluția.

ROMÂNI ÎN ARMATA ROȘIE

Dr. GHEORGHE UNC

Manifestîndu-se ca o forță politică profund patriotică, clasa muncitoare din România a fost animată dintotdeauna de ideile internaționalismului proletar, și-a exprimat solidaritatea și sprijinul activ față de lupta proletariatului din alte țări.

Această trăsătură caracteristică a proletariatului român s-a manifestat cu deosebită vigoare în anii Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, prin contribuția activă la vasta mișcare desfășurată în întreaga lume sub lozinca „Jos mîinile de pe Rusia Sovietică". Alături de manifestările interne de simpatie și solidaritate cu Revoluția din Octombrie (întruniri, demonstrații, greve etc.) o pagină însemnată în istoria prieteniei româno-sovietice au înscris-o revoluționarii români care au luptat cu arma în mînă pe teritoriul Rusiei pentru apărarea tînărului stat socialist. Ei au acționat împreună cu reprezentanții altor popoare care, în acel timp, se aflau în număr mare pe teritoriul Rusiei : francezi, chinezi, unguri, cehi, slovaci, sîrbi, polonezi și alte naționalități. Luptătorii români — relata Vasile Popovici, comandantul unor detașamente revoluționare din Rusia — „au acționat, umăr la umăr cu Armata Roșie, în Ucraina, Ural, Caucazul de Nord, în stepele Turkestanului, în Siberia, în Extremul Orient — pretutindeni ducînd o luptă înverșunată".

În cursul primului război mondial, în urma unor convenții încheiate între guvernele aliate român și rus, autoritățile românești au evacuat în Rusia un important număr de întreprinderi și instituții din București, Galați, Iași etc. Așa, de pildă, la Odesa fusese evacuat șantierul naval „Fernic" din Galați, la Cherson — „Arsenalul Marinei Române", în porturile din sudul Rusiei (Odesa, Sevastopol și altele) — cea mai mare parte a flotei comerciale și de călători române. Împreună cu aceste întreprinderi au sosit în Rusia și muncitorii care le deserveau, dintre care mulți erau membri ai Partidului Social-Democrat din România. Acestora li se adăugau cei peste 120.000 de români transilvăneni, ostași în armata austro-ungară, care au căzut prizonieri în Rusia.

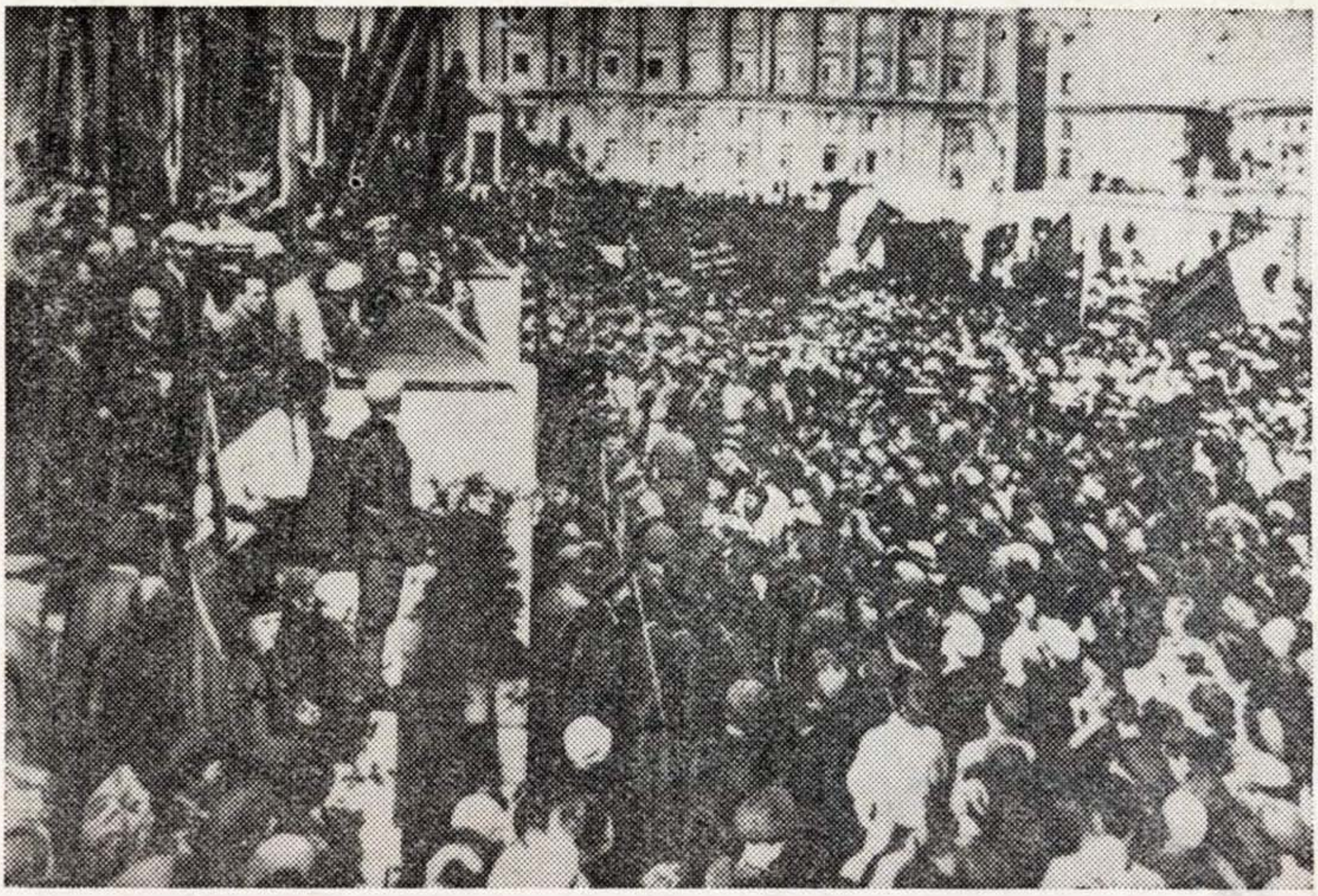

Petrograd, iulie 1920 : vorbește Vladimir Ilici Lenin. În asistență, lîngă tribună — Borș Gheorghe, membru al gărzii asigura securitatea primului președinte al Consiliului Comisarilor Poporului al Rusiei sovietice

Decembrie 1918 : revoluționari români și de alte naționalități la Petrograd

Revoluția burghezo-democratică din februarie 1917 din Rusia a atenuat, întrucîtva, situația grea a prizonierilor și emigranților străini, care au început, treptat, să se organizeze pe teritoriul rus. Oamenii muncii români s-au încadrat și ei în această acțiune. La Odesa s-a înființat un foarte activ centru revoluționar. Aici, în vara anului 1917, a luat ființă un comitet de acțiune al Partidului Social-Democrat Român în frunte cu vechi militanți ai mișcării socialiste din țara noastră — M. Gh. Bujor, I. Dic-Dicescu, Al. Nicolau, A. Zalic etc. Socialiștii români editează la Odesa (5 septembrie 1917) gazeta trisăptămînală „Lupta", care își încetase apariția la București la cîteva zile după intrarea României în război.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a avut un puternic ecou în rîndul miilor de muncitori, țărani, soldați și marinari români aflați pe teritoriul Rusiei. Ediția specială a gazetei „Lupta", apărută la aflarea știrii despre victoria Revoluției din Octombrie, după ce saluta cu căldură noua orînduire anunțată de revoluție, scria : „Popoarele mici, cum sîntem noi, nu au de ce să fie îngrijorate de această schimbare. Dimpotrivă. Ea vine doar în numele principiilor celor mai largi de libertate și democrație, proclamate de socialiști".

Militanții revoluționari români, prin mitinguri și demonstrații, prin coloanele gazetei „Lupta", desfășurau o intensă activitate pentru sprijinirea Revoluției din Octombrie, chemînd în același timp masele din România la luptă împotriva regimului burghezo-moșieresc.

După victoria insurecției armate din centrul Rusiei, Comitetul de acțiune social-democrat de la Odesa a mobilizat masele de români la luptă, alături de Gărzile Roșii, pentru instaurarea și consolidarea Puterii Sovietice în sudul Rusiei. În acest scop, în decembrie 1917 Comitetul de acțiune social-democrat a înființat Comitetul militar revoluționar român care, la rîndul său, a trecut la crearea unor batalioane revoluționare române : „La arme ! Veniți cu toții în primul batalion revoluționar român" — se spunea într-un manifest lansat de acest comitet. Ca urmare a activității desfășurate de socialiștii români, în scurt timp au luat ființă la Odesa două batalioane românești : un batalion de infanterie și unul de marină.

În Batalionul de infanterie, al cărui comandant a fost numit V. Popovici, s-au înrolat peste o mie de soldați. În lupte dîrze de stradă, revoluționarii români și-au adus contribuția la cucerirea unor instituții din mîinile albilor, au luat parte la apărarea Comandamentului Gărzilor Roșii, asaltat de contrarevoluționari, contribuind, alături de Gărzile Roșii, la instaurarea Puterii Sovietice la Odesa și în împrejurimi. Relevînd acțiunile desfășurate de Batalionul de infanterie, un fost ostaș scria, mai tîrziu, că românii „au adus o contribuție de seamă prin vitejia și curajul de care au dat dovadă în luptele împotriva contrarevoluționarilor de tot soiul, a armatelor de haidamaci ale hatmanului Skoropadski, în luptele grele date de Gărzile Roșii revoluționare pentru cucerirea palatului „Voronțov" din orașul Odesa, cuib al contrarevoluției".

Subunități ale Batalionului revoluționar român au dus lupte dîrze împotriva trupelor Puterilor centrale care au început, în primăvara anului 1918, să invadeze Ucraina. La Slobodka, ostașii români au respins trupele inamice, superioare atît ca număr, cît și ca înzestrare tehnică. În aceste lupte a căzut I. Munteanu, comandantul unei companii române. Eroismul cu care au luptat unitățile române este consemnat în multe documente. Așa, de pildă, Statul Major revoluționar din Odesa, într-un raport din 7 martie 1918, exprima mulțumirile sale „pentru acțiunea revoluționară" a unităților române, care, în pofida condițiilor grele de luptă, „au dat dovadă de un adevărat optimism revoluționar". Batalionul român a mai luptat la Bîrzula, Razdelnaia etc.

În cel de al doilea Batalion revoluționar român, constituit tot la Odesa, s-au înscris numeroși români de pe vasele flotei comerciale și de pasageri aflate în porturile din sudul Rusiei. Înlăturînd vechii comandanți, marinarii români au pus stăpînire pe aceste vase, constituindu-se într-un batalion de marină, în frunte cu Gh. Stroici, care a participat la curățirea porturilor Odesa și Sevastopol de gardiștii albi. Unități ale marinarilor revoluționari au sprijinit Batalionul de infanterie român în luptele împotriva dușmanilor revoluției, pentru apărarea localităților Slobodka, Razdelnaia, Bîrzula.

Formarea batalioanelor revoluționare românești în sudul Rusiei și participarea lor, alături de muncitorii și țăranii din Rusia, la lupta cu arma în mînă împotriva contrarevoluționarilor, a constituit una din primele manifestări înarmate ale proletariatului internațional în apărarea Revoluției din Octombrie.

După ocuparea Ucrainei și Crimeii de către trupele Puterilor centrale, centrul revoluționar românesc de la Odesa s-a mutat la Moscova, unde s-a unit cu grupa comunistă română, creată aici din foștii prizonieri români din Transilvania.

În cursul anului 1918 se desfășoară o largă acțiune pe linia recrutării de luptători români în rîndurile Armatei Roșii, sau în vederea constituirii de detașamente în cadrul unităților internaționaliste ale Armatei Sovietice. Relevînd succesul acestei activități, ziarul „Pravda" din Petrograd scria în aprilie 1918 : „În ultimul timp, printre prizonieri și, în special printre bulgari și români, se intensifică acțiunea de înscriere în rîndurile Armatei Sovietice. La biroul

Membri ai Batalionului revoluționar comandat de Vasile Popovici, participant la numeroase lupte pentru apărarea Puterii sovietice

Conducerea regimentului român de la Poltava.

prizonierilor de război, în fiecare zi sînt zeci de solicitări".

Înrolați în detașamentele internaționaliste sau în rîndurile Gărzilor Roșii, mii de români au luptat cu eroism aproape pe toate fronturile războiului civil. Ei au participat la acțiunile „Legiunii internaționaliste de voluntari", creată la Petrograd în februarie 1918, care s-a distins în bătăliile de pe frontul de vest ; la luptele purtate de detașamentul internaționalist, creat la Moscova, în localitățile Alexandrov-Gai, Perm, Voronej etc. Prezența lor este, de asemenea, atestată documentar în brigăzile internaționaliste de la Alexandrov-Gai, în cadrul „Regimentului de gardă internațional nr. 1 din Samara" și în alte locuri.

La Astrahan s-a constituit, în august 1918, un detașament internaționalist, compus în majoritate din români, sub conducerea lui Vasile Popovici, fostul comandant al Batalionului de infanterie român de la Odesa. În gubernia Astrahan s-a creat un regiment al Armatei Roșii, în cadrul căruia un escadron era comandat de Petre Constantinescu ; ulterior, escadronul s-a transformat în divizie, acționînd, în frunte cu același comandant, în zona Țarițîn și Baku. V. Popovici a fost numit comandantul tuturor detașamentelor de aprovizionare ale Armatei Roșii din gubernia Astrahan.

Luptătorii români au participat la acțiunile pentru apărarea Puterii Sovietice și în centrele cele mai îndepărtate ale Siberiei. La Omsk s-a creat primul detașament internațional, compus din 500 de foști prizonieri români si maghiari, care la sfîrșitul lunii martie 1918 a fost trimis pe front împotriva gărzilor albe. În vara anului 1918, la Vladivostok a luat ființă o Gardă roșie, în care au intrat 60 de români. Grupuri de români au luptat în detașamente internaționaliste la Irkuțk, Cita, Tomsk etc.

După înfrîngerea Puterilor centrale, numeroși revoluționari români s-au întors în sudul Rusiei, luptînd, alături de Armata Roșie, pentru consolidarea Puterii Sovietice în Ucraina. Astfel, în februarie 1919, la Poltava s-a creat un regiment român, care a participat la luptele împotriva detașamentelor albe la Mirgorod, Zolotonoșa etc. Printr-un ordin din 8 februarie 1919, Comisariatul districtului Harkov l-a numit ca responsabil cu pregătirea politică a regimentului pe T. Diamandescu, un luptător înflăcărat pentru sprijinirea Revoluției din Octombrie. „Deși ritmul de organizare a regimentului a fost foarte rapid... — scria T. Diamandescu — entuziasmul a învins toate greutățile. Nimeni nu simțea oboseala". Regimentul, care atinsese cifra de 400 de oameni, a avut ca comandant pe Ion Seceanu, iar comisar politic pe Diamandescu. În luptele grele purtate împotriva contrarevoluționarilor a căzut eroic Mihalache, ajutorul de comandant al regimentului.

La Odesa a luat ființă un regiment român, care, mai apoi s-a încadrat într-o divizie sovietică internațională, al cărei comandant a fost numit Ion Levescu. Divizia a susținut lupte grele împotriva contrarevoluționarilor albi petliuriști, mahnoviști și denikiniști.

Subunități române s-au mai constituit și în localitățile Herson, Vasilikov, Kiev, Nikolaev, Tiraspol, Taşkent etc. Ziarul „Comunistul", editat la Odesa de un grup de revoluționari români, menționa despre existența unui regiment român, care acționa împotriva lui Denikin pe fluviul Don. „Avîntul și vitejia cu care luptă tovarășii noștri — relata ziarul — stîrnesc admirația tuturor, spre cinstea lor și a proletariatului român".

Revoluționarii români, prezenți aproape pe toate fronturile războiului civil, luptînd cu eroism, și-au adus contribuția la instaurarea și consolidarea Puterii Sovietice în Rusia. În această luptă, mulți și-au pierdut viața, pecetluind cu sîngele lor prietenia româno-sovietică.

își amintesc...

A trecut o jumătate de veac... Mulți dintre foștii voluntari români pe fronturile Revoluției, depănîndu-și amintirile, au evocat, în scris sau oral, episoade emoționante din luptele la care au participat. O parte din aceste amintiri au văzut deja lumina tiparului; altele, încă inedite — din care reproducem cîteva fragmente — se află în păstrare la Arhiva Institutului de studii istorice și social politice de pe lîngă C. C. al P.C.R.*

ION VESTEMEANU

Evacuat în Rusia, în noiembrie 1917 — pe atunci era tînăr muncitor — I. Vestemeanu s-a înrolat în Garda Roşie, fiind încadrat apoi în Armata Roşie. A lucrat ca felcer pe un tren sanitar, participînd la luptele din localităţile Kiev, Harkov, Bahmut, împotriva trupelor lui Petliura.

„Trenul nostru sanitar se tîra anevoie, ca o omidă. Deodată, se opri scîrțiind din toate încheieturile. Ajunseserăm într-o gară despre care am aflat ulterior că se numea Nevinomînskaia. Pe peronul murdar și foarte slab luminat se profilau o mulțime de siluete. În aceeași clipă, ușa vagonului nostru fu dată cu putere în lături și pe scări se ivi comandantul trenului:

— Tovarăși! La arme! Gara e ocupată de albgardiști. Nu avem de ales. Trebuie să ne apărăm.

Se auziră numeroase împușcături dintre care se distingea clar lătratul răgușit al unei mitraliere. Toți aceia care puteau ține o armă în mînă s-au avîntat cu înverșunare în încleștarea luptei.

Albii erau însă mult mai numeroși decît noi. Se părea că soarta noastră și a răniților din trenul sanitar este pecetluită. Nu au trecut însă decît cîteva minute — care nouă ni s-au părut extrem de lungi — și se auzi șuieratul strident al unei locomotive. Imediat, albii îngroziți ne-au întors spatele și au luat-o la fugă. Cînd ne-am ridicat să vedem care era cauza, ca prin minune, în gară am zărit că intrase un tren blindat al roșilor.

A urmat o luptă crîncenă, deoarece între timp albii primiseră întăriturii. Au căzut mulți tovarăși și din rîndurile noastre, iar alții au fost răniți. Printre cei răniți mă număram și eu. Datorită îngrijirii de care m-am bucurat din partea unui medic al trenului nostru, brațul mi-a fost salvat. Mi-a fost amputat numai un deget de la mîna dreaptă."

---

* Fragmentele din amintiri au fost selecționate și pregătite pentru tipar de AUREL HARȘA și LASZLO GHERGHELY.

MIHAI SIMON

La începutul anului 1918 s-a înrolat în Garda Roşie, în cadrul căreia a luat parte la luptele duse împotriva dușmanilor Revoluției în localitățile: Novonikolaevsk, Celeabinsk, Krasnoiarsk, Irkutsk etc.

„La Barnaul, știrea despre revoluție a ajuns la începutul anului 1918. Am fost imediat considerați oameni liberi. Atunci, printre foștii prizonieri s-a lansat chemarea de a intra în Garda Roșie. Îmi amintesc că, chiar din prima zi s-au prezentat aproape o mie de foști prizonieri la centrul de înscriere a voluntarilor. Primind

echipamentul necesar, prima noastră sarcină a fost paza orașului Barnaul. Pe la mijlocul anului 1918, însă, sub presiunea dușmanului am fost nevoiți să evacuăm orașul. Mulți dintre noi ne-am retras în fața albilor într-o pădure din apropiere. Aici mi s-a întîmplat un caz care putea să mă coste mult. Încercuiți de albi, ne alimentam foarte greu. Într-o bună zi, vine la mine un rus, gardist roșu și el, care era de prin părțile acelea. Îl chema Ivan Kuzmena. Acesta mi-a spus că, dacă vreau să mănînc bine, atunci să merg cu el în satul lui. Am mers vreo 15 km pe căi ferite de albi. Deși am pus-o pe soția lui Kuzmena, Kati, de pază, deodată s-au năpustit în casă cîțiva albi. Kuzmena a reușit să sară pe geam, iar eu am fost prins și dus la primărie, unde se aflau deja mulți săteni închiși. Am auzit că pe aceștia, rînd pe rînd, albii îi spînzurau. A doua zi mi-a venit și mie rîndul. Eram scoși pe cîmpul de lîngă sat. Era spre înserat. Cînd au vrut să-mi arunce frînghia după gît, aceasta n-a ajuns decît pînă la bărbie de unde eu, într-o clipă cînd nu m-au văzut albii, am împins-o înainte. Pe urmă m-am trezit într-o groapă comună unde erau aruncați morții. Eu mi-am pierdut cunoștința, iar albii, beți, m-au considerat probabil mort, și așa am ajuns în groapa comună. Cu pămînt nu eram acoperiți, că era o groapă mare și peste noi urmau alte victime ale terorii albe.

În timpul nopții, am ieșit din groapă, și pe ascuns, am mers pînă la un prieten al lui Ivan ca să cer ceva haine, fiind dezbrăcat.

A doua zi m-am înapoiat în pădurea unde am stat ascuns înainte și unde m-am reîntîlnit cu Ivan Kuzmena.

În anul 1919, în Barnaul au sosit unități de partizani roșii și a fost restabilită Puterea Sovietică."

IGNAT SZEPLAKI

Pentru eroismul de care a dat dovadă în lupta împotriva dușmanilor Puterii Sovietice, la care a luat parte începînd din toamna anului 1917, I. Szeplaki a fost decorat de tînărul stat sovietic cu ordinul „Steagul Roșu".

„Războiul m-a dus departe, cînd pe un front, cînd pe altul. Am luptat în Siberia împotriva lui Kolceak, apoi la Samara, Ufa, Țaritîn etc. împotriva lui Denikin și Vranghel, apoi la Kiev împotriva armatei panilor polonezi. Ajunsesem comandantul unei companii de mitraliere.

Într-o noapte, polonezii au reușit să înconjoare regimentul nostru. Comandantul regimentului, Pitomir, un cerchez viteaz, iubit de toți ostașii, dăduse ordin de retragere. Ordinul nu a putut însă răzbate pînă la pozițiile batalionului întîi. Căutam mereu prin telefon legătura cu comandantul regimentului și cu batalioanele vecine. Nimic. Totul amuțise pe fir. Comandantul batalionului trimise cercetași să vadă care-i situația. După cîteva ceasuri aceștia s-au înapoiat, înotînd cu greu în omătul care trecea de genunchi și au raportat că sîntem înconjurați de inamic. Ne-am retras atunci pe o colină din apropiere, am instalat mitralierele și am așteptat.

Cu binoclul supravegheam cîmpia înzăpezită. Pe albul stepei apărură puncte negre tot mai dese.

Mă întorsei spre comisarul Murașov, care stătea lîngă mine, și îi arătai cu mîna direcția din care venea inamicul. Era din ce în ce mai aproape. Eu răspundeam de viața a zeci de oameni. Trebuia să fiu cel mai calm și chibzuit. Iată-i la 500 de metri, apoi la 300 de metri.

Deodată am strigat : Foc !

Mitralierele începuseră să pîrîie. Primele rînduri ale atacanților cădeau la pămînt ca iarba cosită. Am continuat să-i nimicim pînă la căderea nopții. Cîmpul era plin de cadavre. Peste 800 de intervenționiști au fost atunci secerați de mitraliere.

— Trebuie să ne retragem. Dimineața ne vor ataca cu forțe și mai mari — am spus eu comisarului.

Mitralierele au fost urcate pe sănii și ne-am îndreptat spre noi poziții. Pe drum am dat iarăși de trupele panilor. În urma luptelor purtate au pierit atunci din rîndurile noastre 18 tovarăși. În aceste împrejurări, un glonț inamic m-a rănit la cap. Am căzut în nesimțire și m-am trezit apoi într-o pădure, culcat pe o sanie. Lîngă mine se afla nedespărțitul tovarăș și prieten, bolșevicul Murașov. După rănirea mea, el preluase comanda companiei de mitraliere.

Îmi povesti cele întîmplate în ultimul timp, apoi se îndreptă spre un ostaș care alerga gîfîind.

— Vin cavaleriștii ! — strigă ostașul roșu.

L-am recunoscut pe comandantul Pitomir după calul murg cu o pată albă în frunte. Ne-a strîns la piept cu căldură, pe mine și pe Murașov.

Peste cîteva zile, comisarul Murașov a venit și mi-a strîns mîna, felicitîndu-mă.

— Pentru ce mă felicitați ? l-am întrebat eu.

— Ești decorat cu ordinul „Krasnaia Znamia" ; am citit chiar acum în ziar.

La două săptămîni după acest eveniment, în sunetele Internaționalei, decorația mi-a fost prinsă pe piept de reprezentantul Sovietului militar revoluționar.

Aceasta a fost una din cele mai fericite clipe din viața mea."

MAREA REVOLUȚIE SOCIALISTĂ DIN OCTOMBRIE

VĂZUTĂ DE LA TRIBUNA PARLAMENTULUI ROMÂN

Dr. NICOLAE COPOIU

În rîndul nenumăratelor manifestări de solidaritate cu Revoluția Socialistă din Octombrie desfășurate în România, un loc important ocupă și acelea afirmate la tribuna Parlamentului de o serie de deputați — socialiști și nesocialiști cu vederi realiste.

Urmările avîntului revoluționar, ale ascensiunii partidului socialist în viața social-politică a țării au fost așa de importante, încît unele probleme ale proletariatului român au pătruns și în dezbaterile parlamentare de după primul război. Este drept că nu era prima oară cînd tribuna Parlamentului român era ocupată cu dezbaterea problemelor socialismului autohton ; asemenea dezbateri mai avuseseră loc în secolul trecut, în prezența și cu participarea deputaților socialiști V. Gh. Morțun și Ioan Nădejde. De data aceasta, însă, importantă era nu atît prezența unui număr de deputați socialiști, cît forța proletariatului român care se afla în spatele lor, puternicul avînt revoluționar al maselor, de care clasele conducătoare erau obligate să țină seama. În ciuda viciilor de funcționare a sistemului parlamentar românesc, în special ca urmare a formalismului său, tribuna Adunării deputaților și a Senatului a fost în acei ani o arenă pentru afirmarea celor mai variate tendințe politice din țară, inclusiv a celor socialiste.

Dezbaterile parlamentare au reflectat inevitabil barometrul vieții politice, problemele la ordinea zilei. Prezența deputaților socialiști și a unor elemente democrate pe băncile Parlamentului a făcut posibilă dezbaterea multor aspecte legate de transformările revoluționare din Rusia. Opinia publică din țară a avut, astfel, prilejul să afle nu numai punctele de vedere ale cercurilor reacționare, ostile revoluției din Rusia, dar și poziția plină de simpatie a mai multor deputați și a unor grupări politice față de mersul revoluției în țara vecină. Dezbaterile parlamentare atestă faptul că de la tribuna ambelor Camere — Adunarea deputaților și Senatul — au răsunat voci de simpatie pentru tînărul stat socialist de la răsărit, s-a relevat însemnătatea istorică a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Combătînd ideea înfrîngerii Puterii Sovietice de către intervenționiști și albgardiști, idee nutrită himeric și de forțele cele mai reacționare din țară, bătrînul socialist Zamfir Arbore, ales senator în 1919, declara : „Rusia absolutistă, Rusia țarilor a murit pentru totdeauna, popoarele care au fost închise în această temniță colosală au spart ușile închisorii și au ieșit din ea, popoarele acestea nu se vor mai întoarce benevol în temniță... Denikin, Kolceak — această vandee a Rusiei de azi — va pieri ca un vis urît" [1].

În Parlamentul român au răsunat voci energice care cereau guvernului să nu se atașeze puterilor intervenționiste împotriva Rusiei Sovietice. „Nu simpatizez cu sistemul bolșevic" declara deputatul Gh. Grigorovici, în anul 1920. Dar, arăta el, „apelul lui Lenin a fost un apel național, unde toate elementele s-au strîns din diferite cauze. Și cine a învins pînă acum Rusia ? Nimeni, căci cine a intrat în Rusia a ieșit bătut..." [2].

Interesante referiri privitoare la politica Rusiei Sovietice s-au făcut cu prilejul dezbaterii care a avut loc în Adunarea deputaților, la 1 martie 1920, pe marginea mișcării greviste din anul 1919, în special a grevei politice de la 21 iulie. În această ședință, deputatul socialist Al. Oprescu subliniind caracterul politic al grevei de la

[1] Dezbaterile Constituantei, Senatul, din 23 ianuarie 1920, pag. 132. Ședința din 27 decembrie 1919.

[2] Dezbaterile Parlamentului. Senatul, din 9 iulie 1920, pag. 101. Ședința din 2 iulie 1920.

21 iulie, prin care proletariatul român s-a opus sprijinirii intervenționiștilor antisovietici de către guvernul României, declara că poziția socialiștilor români era profund patriotică : „...Noi, care am știut că generalii țariști Denikin și Colceak căutau să înfiripeze din nou, să reintroducă țarismul în Rusia... noi nu am putut să admitem o întronare din nou a țarismului în Rusia" [3]. În ce privește acuzația care se aducea socialiștilor în Parlament în legătură cu problema afilierii la Internaționala comunistă, Al. Oprescu sublinia în răspunsul său : „Partidul socialist nu este un partid subordonat unui șef care să poată să bată din picior și ca tot partidul să facă cum vrea el. Partidul socialist discută ideea afilierii la Internaționala a treia sau la altă internațională, o discută, o propune, și o va discuta atîta timp, pînă cînd toți muncitorii își vor face o idee și cuvîntul hotărîtor îl va da un congres, care va hotărî dacă, da sau ba, se va face această afiliere. Atunci se va vedea ce anume motive sînt pentru aceasta !" [4].

La 20 iulie 1920, deputatul N. D. Cocea a rostit un discurs remarcabil din care o mare parte a fost consacrată elogiului Revoluției din Octombrie și evidențierii însemnătății ei internaționale : „...Revoluția rusească — spunea el — a dăruit vremurilor noastre două principii noi : principiul de autodeterminare a națiunilor și principiul de cîrmuire internă a regimului sovietelor". Invitat de președintele Adunării deputaților să se ocupe de problemele României, nu de acelea ale Rusiei, N. D. Cocea atrăgea atenția că „un popor nu poate să fie izolat, ca de un zid chinezesc, de celelalte popoare". După ce arăta urmările revoluției în domeniul cultural, N. D. Cocea își exprima convingerea că „...marea revoluție rusească a produs în sufletul poporului român prefaceri atît de mari și atît de adînci, încît nu-i este permis (guvernului — N.C.) să nu țină seama de ele". Adînc cunoscător al frămîntărilor poporului român în năzuința sa de a merge pe calea progresului, N. D. Cocea prevedea că „România va fi socialistă"... „în scurt timp, mai scurt decît se crede". Merită să fie reținut, de asemenea, angajamentul publicistului, pe care și l-a respectat cu cinste, de a populariza ideile Revoluției din Octombrie. „Ceea ce nu a putut și nu a vrut să facă Rusia Sovietică cu armele în mînă, anume să-și impună doctrina și principiile politice popoarelor civilizate ale lumii, va face propaganda cea mare bolșevică, propagandă pe care o vom face noi pretutindeni, soldații umili dar sinceri ai cauzei revoluționare, și vom face această propagandă mereu și pretutindeni, așa cum se face astăzi de la această tribună parlamentară... D-lor, propaganda aceasta nu poate decît să ducă la o cît mai grabnică rezolvare a problemelor dintre capital și muncă și să realizeze cu un ceas mai curînd idealul omenirii civilizate" [5].

Deputații care, la tribuna Parlamentului, vorbeau favorabil despre Rusia revoluționară, trebuiau să dovedească multă energie și curaj, deoarece împotriva lor se folosea obstrucția, prin întreruperi, zgomote și chemări la ordine de către președinte.

Puternicele manifestații muncitorești în scopul sprijinirii Rusiei Sovietice în lupta sa împotriva puterilor imperialiste intervenționiste, au constituit tema unor interpelări în Parlament. Descriind o asemenea manifestație, un deputat se arăta indignat că demonstranții, purtînd pancarte cu lozincile : „Trăiască revoluția ! Trăiască Lenin ! Trăiască dictatura proletariatului !", au parcurs... stradele Bucureștilor fără ca autoritățile în drept să ia vreo măsură..." [6].

Un senator, evoca de asemenea, manifestațiile socialiștilor din iarna și primăvara anului 1920, cînd „convoiuri lungi de socialiști cu drapele roșii, cu inscripțiuni : Trăiască Internaționala III, Trăiască internaționalismul, Jos cu burghezia..." parcurgeau străzile Capitalei.

Interpelările din Parlament la adresa autorităților de stat care nu luau, după părerea unor deputați reacționari, suficiente măsuri pentru zăgăzuirea manifestărilor de solidaritate ale proletariatului român cu Revoluția din Octombrie, reflectau teama profundă a claselor dominante față de transformările revoluționare din Rusia Sovietică, de influența pe care aceste transformări o exercitau asupra maselor populare de pretutindeni, inclusiv a celor din România. Astăzi, ele prezintă un caracter documentar, deoarece demonstrează, o dată în plus, marea amploare a acelor manifestări, despre care presa vremii nu a putut să scrie, așa cum ar fi vrut, din cauza cenzurii.

Pătrunderea în rîndul maselor populare a adevărului despre revoluția socialistă și despre transformările revoluționare care se produceau în Uniunea Sovietică n-a putut însă fi împiedicată. Interesul și simpatia pentru primul stat al muncitorilor și țăranilor a cuprins cercuri sociale tot mai largi.

Dezbaterile aprinse de la tribuna Parlamentului, publicate în Monitorul Oficial al statului român, demonstrau ce adîncă frămîntare declanșaseră în toate straturile societății românești problemele și ideile noii orînduiri care se năștea în Rusia.

---

[3] Dezbaterile Adunării deputaților, Sesiunea extraordinară din 1919—1920, pag. 850.
[4] Ibidem, pag. 853.
[5] Dezbaterile Adunării deputaților, Sesiunea extraordinară din 1920, pag. 529.
[6] Ibidem pag. 692.

O SOLIE DIN DACIA LA ROMA, ACUM DOUĂ MILENII

Prof. univ. dr. docent
DUMITRU TUDOR

„Zeilor și puterilor binefăcătoare ale apelor..."
(Inscripție de la Băile Herculane)

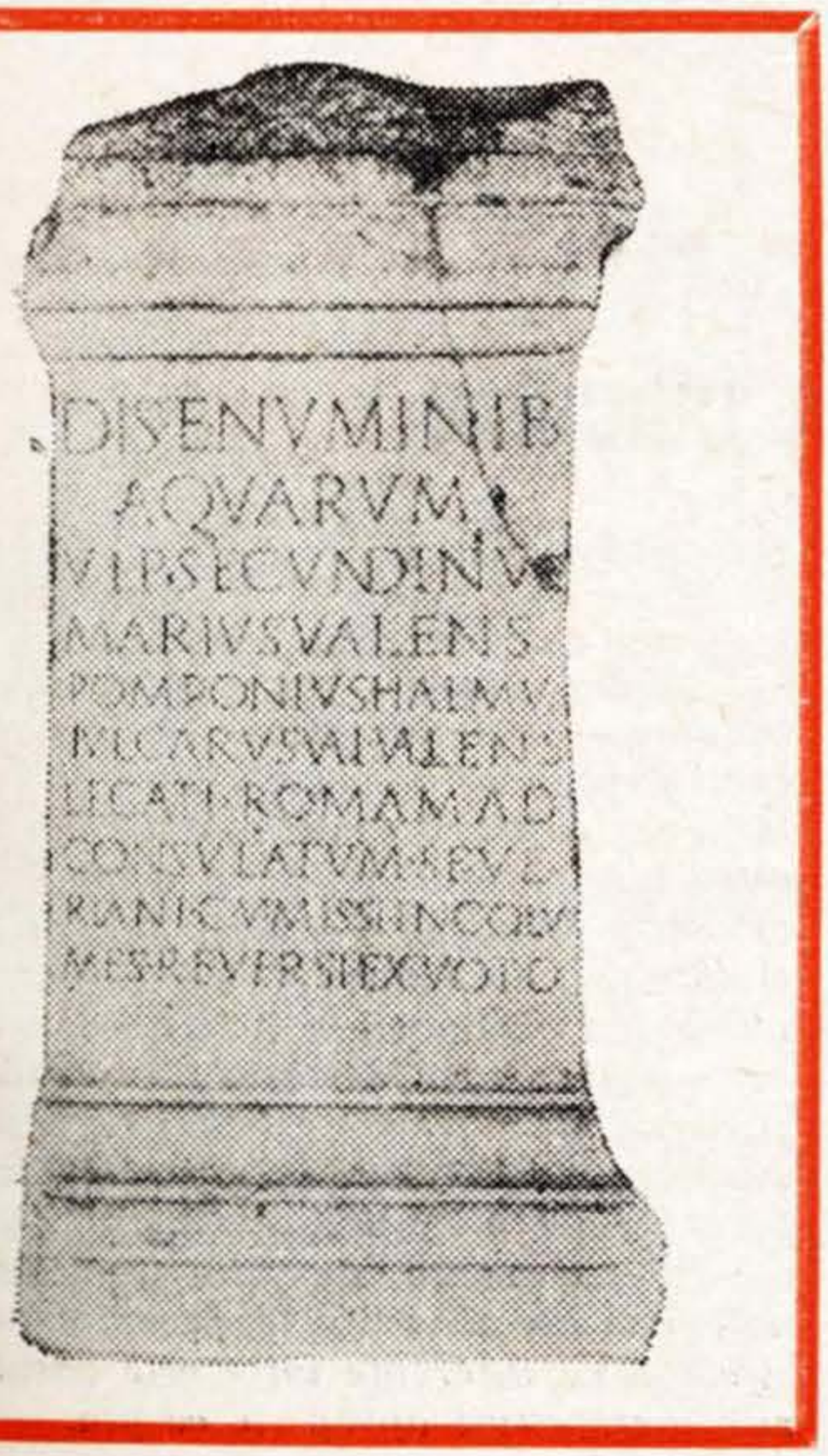

Pe podul cu balustrade de zidărie care unește cele două părți ale frumoasei stațiuni balneare de la Băile Herculane, atenția trecătorului se îndreaptă spre cîteva altare din piatră albă, fixate în această construcție. Sînt inscripții latinești, prin care unii vizitatori romani ai apelor termale aduc prinos de mulțumire zeilor sănătății. Una ne transmite următoarea știre :

„Zeilor și puterilor binefăcătoare ale apelor sulfuroase, au adus această închinare Ulpius Secundinus, Marius Valens, Pomponius Haemus, Iulius Carus și Valerius Valens, care fiind trimiși ca soli la Roma, la instalarea în consulat a prea strălucitului bărbat Severianus, s-au întors sănătoși acasă".

Delegația celor cinci cetățeni din provincia Dacia călătorise spre „Cetatea eternă" în anul 153 e.n., moment cînd **Marcus Sedatius Severianus** urca treptele Capitoliului, ca să primească, din mîinile împăratului Antoninus Pius, insignele de **consul suffectus.** Prezența delegaților din Dacia la această solemnitate avea o dublă semnificație. Pînă atunci, Severianus condusese provincia Dacia în calitate de guvernator-general. Cînd un atare înalt demnitar candida pentru scaunul de consul, i se cerea garanția cetățenilor din provincia ce guvernase, că acolo administrase cu cinste și legalitate pe locuitori. Cei cinci primiseră mandatul concetățenilor lor de la Dunăre să arate la Roma că, în Dacia, Severianus nu vătămase buna mers al treburilor provinciei. Pe timpul cît stătuse în fruntea Daciei, Severianus se bucurase de onoruri din partea supușilor, între care și demnitatea de **patronus** al capitalei, colonia Sarmizegetusa. În provincie i se ridicaseră inscripții onorifice, probabil și statui. Un atare înalt patron trebuia adulat și după plecarea sa din Dacia. Din Roma, el putea sprijini în continuare interesele provinciei și ale capitalei ei.

Deși inscripția de la Băile Herculane nu ne dă informațiile dorite, este posibil că cei cinci deputați au fost designați, din mai multe centre urbane dacice, să prezinte în capitala imperiului felicitări și omagii pentru noul consul, în numele unui mare grup de cetățeni. În nici un caz, cei cinci nu domiciliau la Băile Herculane, unde se găseau în treacăt, pe calea lor de înapoiere.

Închinarea de recunoștință pentru reușita misiunii, solia o adresează „tuturor zeilor mici și mari", patroni ai apelor termale de la Băile Herculane ; o formulă votivă prin care se împăca numeroasa lume divină ce tutela izvoarele calde, țîșnitoare din crăpăturile stîncilor munților Cernei. După credințele celor vechi, în jurul apelor sulfuroase vegheau nenumărate divinități ca : Hercule, zeul puterii fizice și primul patron al apelor, Aesculapius cu Hygeia (cei ce vindecau variate boli și posedau chiar un templu pe malul Cernei), și un întreg cortegiu de nimfe. Ultimele aveau rolul de a se scălda

tainic în bazinele cu apa pregătită pentru bolnavi, fiindcă numai astfel aceasta căpăta puterea de a vindeca durerile reumatice.

Față de marele drum imperial dintre **Dierna** (Orșova) și **Tibiscum** (lîngă Caransebeș), mica stațiune balneară de la Herculane (numele antic îi este necunoscut) se situa lăturalnic, la 5 km spre răsărit. După ce străbătuse mii de km, în drumul ei la Roma, solia a socotit necesară la înapoiere o oprire pentru odihnă și cură la Băile Herculane. Cei cinci avuseseră de înfruntat destule pericole, prin locuri puțin primitoare pentru călătorii străini. Întîlnindu-i poposind la Băile Herculane, le putem identifica și itinerariul parcurs spre „Cetatea celor șapte coline". Calea cea mai scurtă de la Dierna spre Roma conducea pe malul drept al Dunării, pe strîmtul drum săpat în stîncă de legiunile lui Traian, pregătite să lichideze cîndva regatul lui Decebal. Ei citiseră pe stînca de la Ogradena textul inscripției cuceritorului Daciei, prin care se mîndrea că a „săpat în munți un drum așezat pe bîrne de lemn fixate în piatră", terminat în anul 100 e.n. Dar, prin aceste locuri, pînă dincolo de Moldova Veche, se înălțau codri întunecoși, de care fugiseră și se înspăimîntaseră armatele romane, cu două sute de ani mai înainte. Cîteva pietre de mormînt descoperite în această zonă amintesc și azi de bogătași romani uciși de hoți **(latrones)** la drumul mare, pericol ce putuse atîrna și deasupra capului soliei din anul 153. Cam de pe lîngă Belgradul de azi, calea imperială se îndrepta spre Marea Adriatică prin alte locuri stîncoase păduroase, unde aceiași hoți îi pîndeau drumul mare. Din cauza furtunilor, nici tr versarea mării pînă în portul italic Ancon nu era deloc lesnicioasă. Nu este deci mirare că, față de atîtea primejdii, mem brii soliei dacice se declarau fericiți de se fi reîntors cu bine la casele lor.

Spre Roma, drumul fusese bătut și m înainte de soli trimiși de către regii dac Poetul Marțial zărea, pe străzile capital imperiului, pe Diegis, fratele și „ambasad rul" lui Decebal, plimbîndu-se îngîndurat minunîndu-se în același timp de frumusețil urbanistice ale „Orașului etern". El veni la Roma pentru ca să încheie faimoasa pac prin care Decebal, deși învins la Tapae, pr mea neașteptate avantagii din partea fric sului împărat Domițian. După primele sal victorii la nord de Dunăre, Traian expedi tot la Roma pe solii lui Decebal, de ast dată înfrînt, ca în fața senatului, cu mî nile legate, să ceară pacea romană.

Deși izvoarele istorice și inscripțiile n ne-au păstrat știri și despre alte solii d Dacia la Roma, trebuie să admitem că e au fost destul de numeroase. Mergeau acol să aducă urări de sănătate împăraților, s ceară păsuiri fiscale pentru provincie, sa să adreseze plîngeri împotriva administra ției abuzive. Soliile se alegeau dintre ceț țenii cu vază și reprezentau numai interese materiale ale acestora. Masa celor explo tați nu putea trimite delegați la Roma, c să-și apere drepturile. Ea se răscula atun cînd paharul era plin.

O ISTORIE A CIRCULUI

A apărut — prima în publicistica noastră — cartea: „CALĂTORIE ÎN LUMEA CIRCULUI" de I. C. Butnaru.

Apropiindu-se cu simpatie de această... bătrînă și mereu tînără artă, autorul a căutat să lărgească numărul de iubitori ai a tei manejului, punîndu-le la îndemînă u material de observație interesant și orig nal. Cartea se vrea — prin modalitatea de bordare — o istorie a circului în general și celui românesc în special. Preocupat să în fățișeze specificul demonstrației din aren circulară, autorul aduce în paginile cărț acrobații, dresorii și comicii atît de iubi și admirați de oameni de cele mai diferit vîrste. I. C. Butnaru își propune să mearg ceva mai departe, încercînd să stabilească și cîteva principii ale esteticii circului. U mărind fenomenul pe diferite meridiane paralele ale globului, semnatarul lucrări menționate caută anumite caracteristi naționale ale acestei arte, găsind apropie și stabilind diferențe între arta circului alte manifestări apropiate ca gen.

PRIN
MARILE
MUZEE
ALE
LUMII

ARTICOL
SCRIS SPECIAL
PENTRU
REVISTA
magazin
istoric

CHANTILLY

MAURICE BAUMONT
membru al Institutului Franței

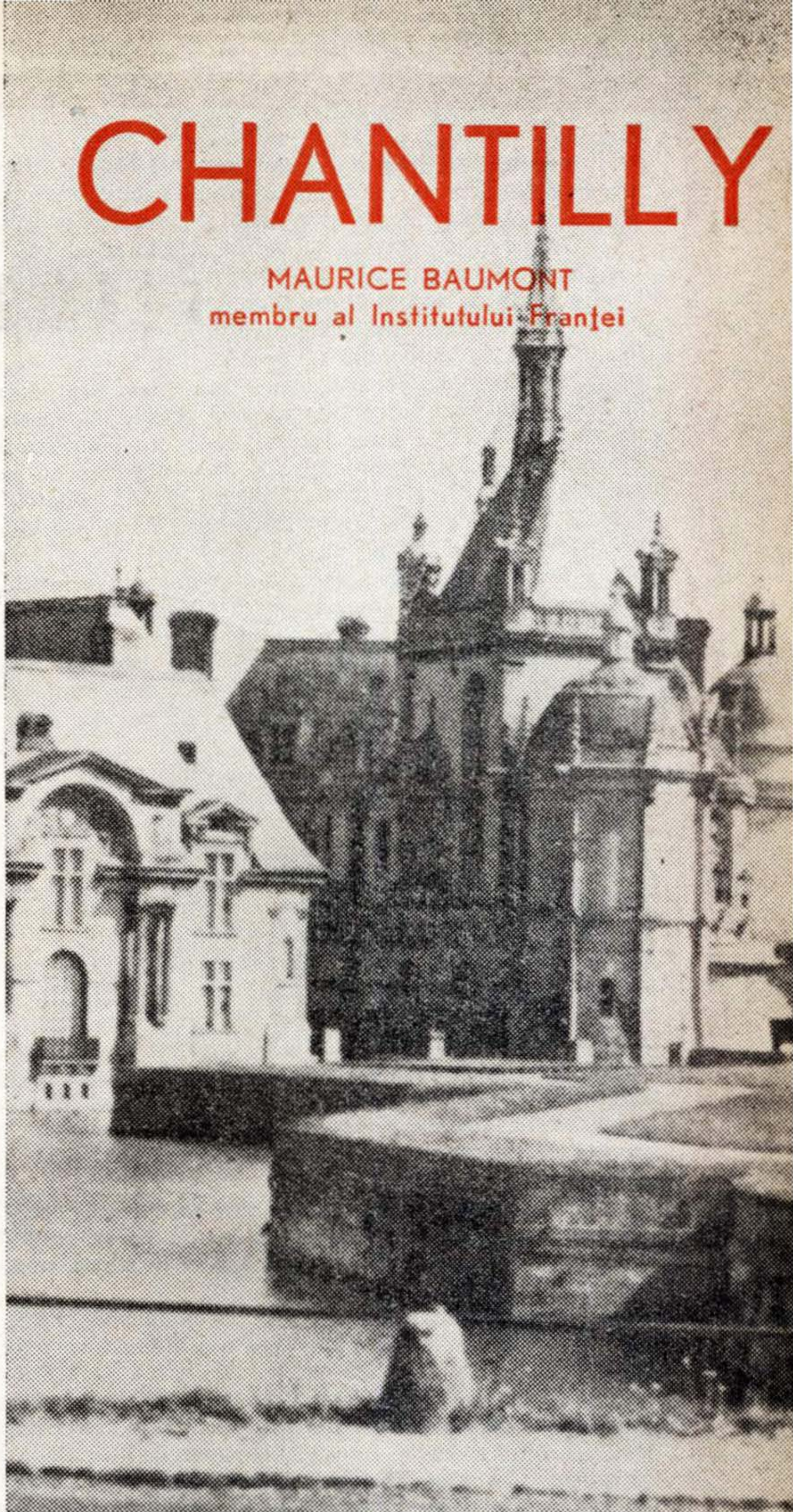

Istoricul francez de renume mondial Maurice Baumont este cunoscut în România, îndeosebi de către istorici. Cu prilejul aniversării centenarului Academiei noastre, dînsul a adresat salutul în numele grupului distinșilor oameni de știință francezi.

Membru al supremului for de știință și cultură din Franța, Maurice Baumont s-a remarcat prin numeroase lucrări de istorie a Franței și a Europei. Prezent la marile reuniuni internaționale, congrese și conferințe, savantul francez era însoțit de o vastă creație științifică, mergînd de la problemele Ev-mediului francez și pînă la perioada contemporană europeană.

Astăzi, septuagenarul istoric este înconjurat de un grup de istorici prodigioși, cu care elaborează lucrări de valoare notorie, îndeosebi pentru istoria contemporană. Consemnez colecția unor lucrări de istorie contemporană realizate sub directa sa îndrumare — „Istoria secolului XX“ — din care au apărut în acest an : „Europa de la 1900 la 1914“, „Războiul din 1914—1918“, „Statele Unite ale Americii în secolul XX“; „Africa celui de al XX-lea secol“ și „Japonia în secolul nostru“, toate lucrări între 400 și 900 de pagini.

Permanența sa, ca domiciliu și ca sediu științific, este pentru o bună parte din an castelul Chantilly, muzeul palat atît de îndrăgit de francezi și vizitat de oaspeți din alte țări. Este directorul acestui muzeu. Aici l-am găsit, plecat peste filele unor incunabule franceze. Fusesem invitat de istoricul Baumont, după ce cu cîteva zile înainte, la Paris, ne întîlnisem spre a discuta posibilitățile de dezvăluire în arhivele și bibliotecile Franței a documentelor de valoare privind istoria modernă și contemporană a României.

De la prima întrevedere a dovedit o solicitudine deosebită, amintindu-și din primele momente de aniversarea Academiei, de Nicolae Iorga, de Andrei Oțetea, de Constantin Daicoviciu, de Emil Condurachi și alți respectați istorici nu numai la noi în patrie, dar și peste hotare departe.

Am avut prilejul să vizitez muzeul Chantilly însoțit de istoricul Maurice Baumont, care mi-a dat cele mai de esență explicații pentru această esență de istorie a Franței de după 1500.

Subliniind calitatea de membru al colegiului unei tinere reviste de istorie din România, „Magazin istoric“, i-am adresat rugămintea de a scrie pentru cei peste două sute de mii de cititori români un articol despre unul din tezaurele de istorie și cultură ale Franței : Chantilly. A primit cu plăcere cerîndu-mi, în același timp, detalii spre a-și da seama de natura articolului. Explicațiilor mele le-am adăugat două numere din revistă, căutată acum și aici, în Paris mai ales.

Replica istoricului a fost concisă : «Înțeleg, nu e vorba de narare, nu este o revistă de vulgarizare, ci un gen interesant de revistă inteligibilă de toate categoriile și cu un fond științific».

Să mai scriu de promptitudinea cu care membrul Institutului Franței și-a onorat promisiunea ? Invitat la dejun în familia sa, primul gest a fost înmînarea articolului, iar al doilea invitarea la masa sa de lucru, unde trona un vraf de dosare din arhiva Castelului.

Cercetase în vasta bibliotecă și în arhivă, timp de o săptămînă, documentele epocii de început a Castelului spre a afla legături, referiri la țara noastră. Și a găsit. Era în cumpănă cînd am venit, ca invitat, fără a mai aștepta ca articolul să fie terminat. Scrisese zece pagini despre Muzeu și două cu referiri la legăturile generalului Condé, unul din părinții Castelului, cu principatul Transilvaniei. Mi le-a dat, acordînd redacției revistei libertatea de a-l pagina cum socoate mai bine. Această permisiune avea să fie însoțită de urarea de spor pentru redacția noii reviste și de un cald salut adresat cititorilor români din partea unui istoric francez căruia nu-i sînt străine paginile zbuciumatei dar frumoasei istorii a românilor.

Prof. dr. TITU GEORGESCU

Chantilly e situat la 40 km nord de Paris, pe șoseaua națională care duce la Amiens, vechea capitală a Picardiei. Este una din cele mai frumoase așezări ale Franței, în apropierea unui superb masiv forestier cu impunătoare perspective și maiestuoase alei, unde se îmbină grația cu măiestria.

Bogată în biserici frumoase, fermecătoarea regiune Valois își desfășoară verdele ei strălucitor sub dulcea lumină a unui cer nițeluș cam palid. În această mică provincie a vechii Franțe, frîntură din „Ile de France"[1], arborele Capețienilor[2] și-a tras seva vreme de veacuri. Regii din familiile Capet și Valois[3] veneau adesea la vasalii lor să guste din pacea șesurilor și din bucuriile vînătoarei.

Astăzi micul oraș Chantilly, care de cîțiva ani a depășit cifra de 10.000 de locuitori, este celebru pentru hipodromul său, ca și pentru castelul de aici și colecțiile de artă pe care el le adăpostește.

Să menționăm în treacăt că, din decembrie 1914 pînă în ianuarie 1917, Marele cartier general al armatelor franceze a avut ca sediu un hotel din Chantilly. Aici a locuit generalul Joffre, învingătorul bătăliei de pe Marna, care are o statuie la Chantilly din 1922.

Adesea a fost descris cadrul măreț al castelului, care pare a pluti pe o apă liniștită. „O lebădă pe un lac", nota Gabriele d'Annunzio[4]. Iar călătorul Ardouin-Dumazet scria în 1905 : „Poate că nu există nicăieri intrare de palat comparabilă cu cea a castelului Chantilly... Impresia pe care o produce e foarte puternică. Versailles este mai grandios, dar nu dă de la prima vedere o asemenea senzație de artă și frumusețe".

Un parc splendid e populat de sculpturi mitologice, iar grădina de tip englezesc se remarcă prin aleile sale șerpuitoare, prin fîntînile și pîraiele ei.

DE LA VILLA LUI CANTILIUS, LA SOMPTUOSUL CHANTILLY DE ASTĂZI

Acest loc binecuvîntat are o lungă istorie. După cucerirea Galiei de către romani, Cantilius, al cărui nume îl va prelua Chantilly, își construiește o *villa* printre mlaștini. La sfîrșitul secolului IX, Chantilly aparține seniorului de Senlis, ai cărui urmași devin în secolele XII—XIII „pivnicerii" Franței și își construiesc o impunătoare fortăreață, dominată de șapte turnuri. În ultima parte a secolului al XIV-lea, familia d'Orgemont o reconstruiește, făcînd dintr-însa un castel de mari proporții, ale cărui temelii, păstrate de-a lungul secolelor, sînt cele ale castelului actual.

Spre sfîrșitul secolului al XV-lea, baronul Jean de Montmorency se căsătorește cu ultima descendentă a familiei d'Orgemont. Familia de Montmorency, al cărei arbore genealogic urcă pînă în secolul X, se fălește că aparține „primilor baroni ai creștinătății". Nepotul lui Jean este Anne de Montmorency, ilustru războinic, conetabil al Franței. În Italia, el a luptat alături de

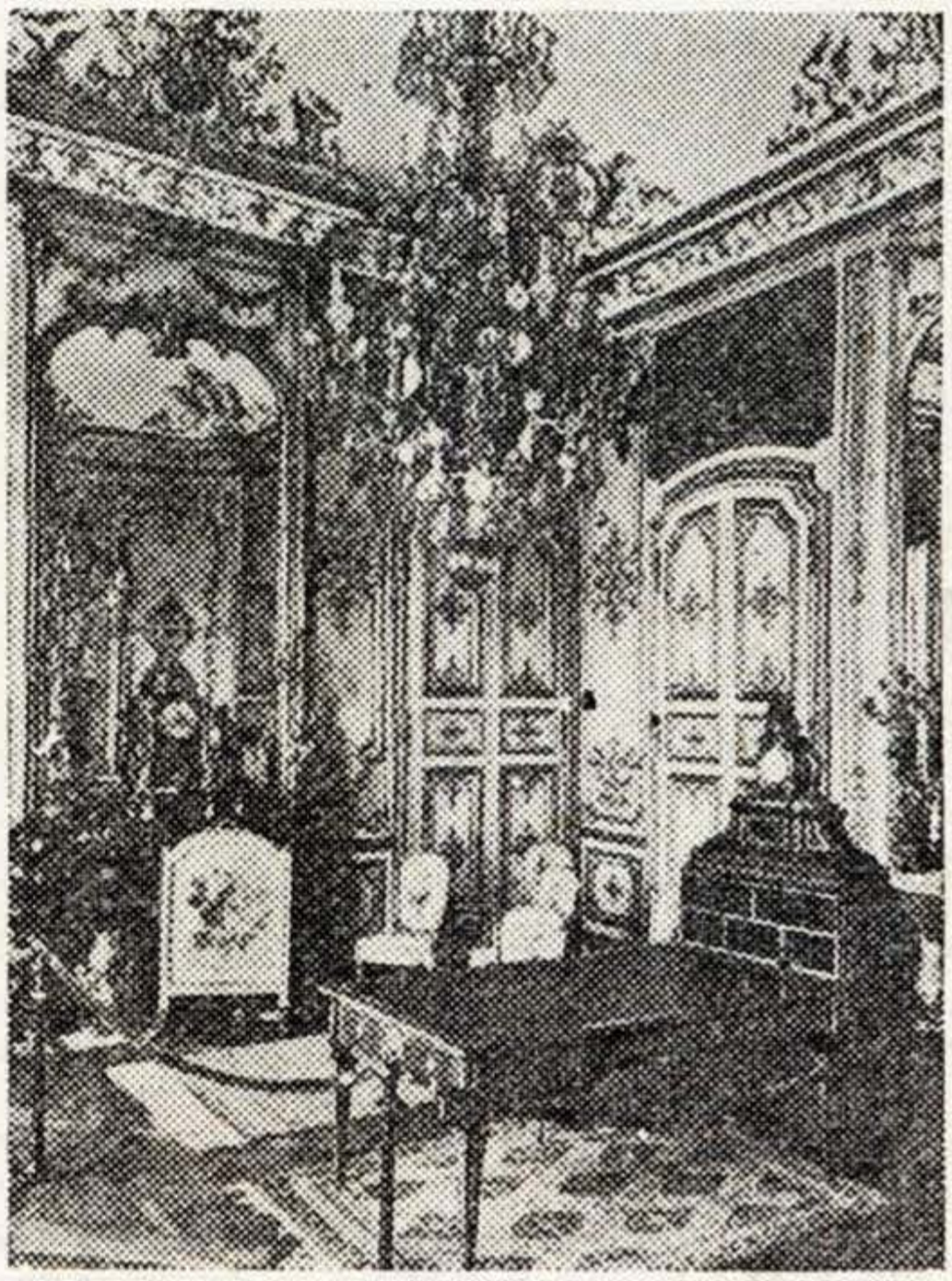

Marele cabinet : biroul ducelui de Choiseul

*

Bayard, „cavalerul fără teamă și prihană", fiind luat prizonier la Pavia, în 1525, în același timp cu Francisc I. A fost ucis la vîrsta de 74 de ani, în aprilie 1567, la Saint Denis, într-o bătălie cu protestanții.

Dificil, încăpățînat, „el gîndea cu grandoare", a scris despre dînsul Voltaire. Puternică personalitate, Anne de Montmorency a inaugurat la Chantilly o tradiție artistică pe care a continuat-o familia Condé și pe care a păstrat-o ducele d'Aumale. El face din întunecata fortăreață Orgemont o locuință somptuoasă, în ai cărei pereți se deschid ferestre largi, în vreme ce clădirile interioare sînt reconstruite. În vecinătatea „marelui castel", arhitectul Jean Bullant construiește la Chantilly „micul castel", a cărui arhitectură exterioară ne-a parvenit aproape intactă.

---

[1] Fostă provincie franceză, cu capitala Paris, cuprinzînd patru departamente actuale și părți din alte două (Toate notele aparțin redacției).

[2] Dinastie franceză întemeiată de Hugo Capet (938—996).

[3] Casă regală care a domnit în Franța în anii 1328—1589.

[4] Poet, romancier și dramaturg italian (1863—1938).

Portretul lui Molière, de Mignard (cca 1670)

*

În castelele sale, conetabilul strînge opere de artă, manuscrise, cărți cu legături bogate, tapiserii, monede, armuri... Adesea Francisc I și Henric al II-lea sînt oaspeții lui ; în ianuarie 1540, el primește vizita lui Carol Quintul.

Chantilly rămîne proprietatea membrilor familiei Montmorency timp de aproape două secole. Un fiu al conetabilului ridică acolo în 1604 cocheta casă a Sylviei. Dar, după ce nepotul lui Anne, Henric de Montmorency, guvernator al Languedocului și mareșal al Franței, este decapitat la Toulouse în 1632, pentru vina de a fi participat la complotul lui Gaston d'Orléans, fratele regelui Ludovic al XIII-lea, împotriva cardinalului de Richelieu, avutul îi este confiscat.

Unsprezece ani mai tîrziu, proprietățile sînt restituite moștenitoarei legitime, sora lui Henric, Charlotte-Marguerite de Montmorency, care s-a căsătorit în 1609 cu un prinț din familia regală, Henric de Condé. Fiul lui, ducele d'Enghien, care va deveni mai tîrziu „Marele Condé", i-a învins la vîrsta de 22 de ani pe spanioli la Rocroi. În războiul de 30 de ani, acest „zeu al războiului" repurtează laurii victoriei la Fribourg și Noerdlingen... Dar în timpul frămîntărilor provocate de Frondă[5] el ia atitudine împotriva cardinalului Mazarin. Aliat al spaniolilor, este nevoit să părăsească Franța în 1652 și averea sa confiscată îi va fi restituită abia în 1659, ca urmare a tratatului încheiat cu Spania. Condé reapare în fruntea trupelor franceze, luptînd în Olanda și în Alsacia. Dar Ludovic al XIV-lea, care nu a uitat de nesupunerea lui și căruia îi e teamă de ambițiile sale, îl înlătură de la conducerea treburilor regatului. Neputînd suporta inacțiunea, el se consacră atunci în întregime înfrumusețării castelelor din Chantilly, unde se instalează în 1669. Le Nôtre[6], care lucrează acolo încă din 1663, amenajează parcul. Un fermecător rîușor, La Nonette, care se varsă cu șapte kilometri mai departe în Oise, este abătut din cursul său pentru a crea niște adevărate minunății : marele canal, fîntîni, oglinzi de apă, cascade.

La Chantilly, recepțiile și sărbătorile se țin lanț. În 1671 și 1684, regele, însoțit de întreaga sa curte, stă acolo cîteva zile. Marchiza de Sévigné descrie în scrisorile sale fastul recepțiilor din aprilie 1671. Ea evocă umbra tragică a bucătarului-șef Vatel : neputînd, din cauza fluxului care întîrziase pregăti la timp masa de seară, el s-a considerat dezonorat și s-a sinucis, înfigîndu-și un cuțit în inimă.

Celebritatea pe care marele Condé o conferă Chantilly-ului este de proporții europene. La reședința sa sînt atrași cei mai iluștri scriitori ai Franței : Molière, Bossuet, La Bruyère, Boileau... Condé moare la 1686 ; Bossuet îi consacră una din cele mai vestite cuvîntări funebre ale sale, în care aduce elogii minunatului Chantilly, unde fîntînile arteziene „nu tac nici zi, nici noapte".

Fiul și nepotul său cheltuiesc pentru reședință sume uriașe. În apropierea „micului castel", clădit în stilul Renașterii, arhitecții Mansart și Jean Aubert reconstruiesc „marele castel", care, înconjurat de turnuri, semăna cu o fortăreață. Nepotul lui Condé se căsătorește cu fiica lui Ludovic al XIV-lea și a doamnei de Montespan. Necredincioasă soțului ei și devenind foarte repede văduvă, ea construiește la Paris palatul Bourbon, actualul sediu al Marii Adunări Naționale. Fiul ei, ducele de Bourbon, este prim-ministru al lui Ludovic al XV-lea în 1723—1726. Dobîndind bogății fabuloase în urma unor speculații reușite, el construiește Marile grajduri, care seamănă cu o bazilică monumentală, avînd pe frontonul lor grupuri de cai ce se înalță în văzduh. Sculpturile sînt atît de frumoase, încît s-a pretins că ducele credea în metempsihoză : convins că se va reîntruchipa după moarte în chip de cal, el ținea să aibă o locuință demnă de rangul său. Este de fapt

[5] Război civil care a avut loc în 1648—1653, cînd Ludovic al XIV-lea era minor.

[6] Autor al planurilor după care sînt amenajate cîteva din cele mai celebre parcuri ale Franței (1613—1700).

o simplă butadă, din care s-a făcut o afirmație istorică. Ducele de Bourbon creează o manufactură de porțelanuri de mare renume și înfrumusețează mult Chantilly-ul.

Fiul său, Louis-Joseph de Bourbon, prinț de Condé, moștenește reședința în 1740, cînd avea numai 4 ani. El moare în 1818, după ce a văzut mai întîi Chantilly-ul căpătînd o imensă celebritate și apoi ruinîndu-se. La rîndul său, el contribuie la înfrumusețarea castelelor, construind „insula dragostei", parcul englez, parcul „Jeu de paume", castelul d'Enghien. Sub influența modei cîmpenești, propovăduită de Jean Jacques Rousseau, Louis-Joseph construiește în 1774 un „cătun" care precede cu aproape zece ani pe cel de la Trianon. La Chantilly vin adesea Ludovic al XV-lea, împăratul Iosif al II-lea, regele Danemarcei, prințul moștenitor al Prusiei, regele Gustav al III-lea al Suediei și viitorul țar Pavel I.

În 1763 își încheie viața sa agitată, în apropiere de Chantilly, misteriosul abate Prévost, cel care a scris în 1731 „Manon Lescaut". Personajele lui — Manon și cavalerul Des Grieux — au promovat la rangul de personaje istorice, asemenea Julietei și lui Romeo.

Imediat după 14 iulie 1789, prințul de Condé emigrează împreună cu fiul său, ducele de Bourbon, și cu nepotul său, ducele d'Enghien, pentru a deveni curînd comandantul suprem al armatei emigraților, „armata lui Condé". Avutul familiei este confiscat. Lăsat în paragină, dărîmat, „marele castel" este jefuit, nelăsîndu-i-se decît temeliile. „Micul castel" este cruțat, dar fastul princiar care a făcut celebritatea Chantilly-ului în secolele XVII și XVIII ia sfîrșit.

Cînd revine în Franța, o dată cu Restaurația, prințul de Condé este aproape octogenar și moare în 1818, la 82 de ani. Nepotul său, ducele d'Enghien, ultimul dintre Condé, a fost împușcat în 1804 în șanțurile din Vincennes. Familia se stinge în august 1830, o dată cu moartea ducelui de Bourbon, fiul prințului Condé. La vîrsta de 74 de ani este găsit spînzurat de închizătoarea unei ferestre din dormitorul său, de la castelul Saint Leu. El își lasă toată averea ca moștenire finului său, Henric d'Orléans, duce d'Aumale, cel de al patrulea fiu al regelui Ludovic Filip.

COMORI ARTISTICE INESTIMABILE

În 1830, d'Aumale nu are decît 8 ani. Adevăratul castelan de la Chantilly este fratele său mai vîrstnic care, timp de zece ani, patronează cursele de cai foarte la modă pe atunci în Franța. Primele alergări au loc la Chantilly, în 1834, și de atunci ele continuă cu regularitate pe celebra și vasta sa pistă. Astfel încît, de mai bine de un secol, Chantilly a devenit și o „cetate a calului", căpătînd un caracter sportiv. De

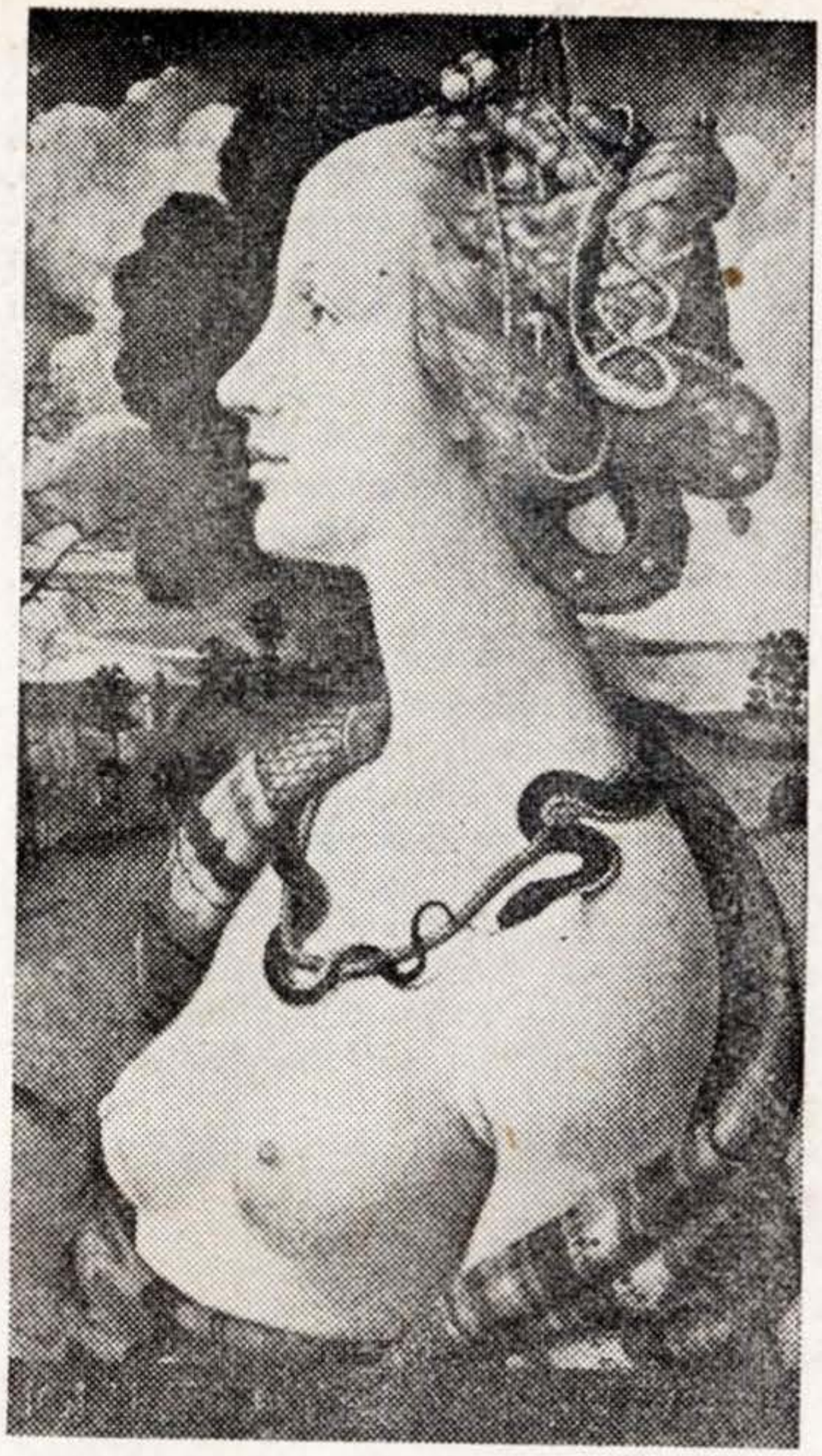

Frumusețea Simonettei Vespucci încîntă și astăzi mii de vizitatori din Franța și de peste hotare (tablou de Piero di Cosimo)

*

pe urma hipismului trăiesc în regiune trei mii de persoane, printre care o mie sînt numai antrenori și rîndași la cai.

Ducele d'Aumale luptă cu succes în Algeria, al cărei guvernator devine, pînă în 1848, cînd trebuie să se exileze în urma revoluției din februarie. Dispunînd de imensa avere moștenită de la ducele de Bourbon, el strînge cu perseverență în Anglia numeroase colecții, devenind faimos ca bibliofil, amator de artă și mecenat. Înapoindu-se în Franța în 1871, el hotărăște să redea reședinței de la Chantilly toată strălucirea sa : în 1875—1881 arhitectul Daumet ridică, pe temeliile vechiului castel, „Muzeul Condé", destinat să adăpostească tezaurele de artă adunate în Anglia.

Copiii ducelui d'Aumale au murit. Membru al Institutului Franței, el decide în 1886 să doneze acestuia domeniul din Chantilly.

La moartea lui, în mai 1897, Institutul devine proprietar al magnificei reședințe.

Vechi manuscrise împodobite cu vignete, ediții originale, emailuri și ceramice, sculpturi și medalii, stampe, desene și miniaturi, pînze ale marilor maeștri... acest castel conține comori pe care i le-ar putea invidia mari capitale ale artei.

Printre principalele frumuseți provenind din colecții diverse, se pot admira : manuscrisul „Foarte bogatele ceasuri ale ducelui de Berry" (secolul XV), cele 40 de miniaturi ale „Cărții orelor lui Etienne Chevalier", pictate de Jean Fouquet, „Fecioara casei d'Orléans" de Rafael, ca și „Cele trei grații" aparținînd aceluiași pictor, primitivi italieni și flamanzi, opere de Carrachio, Veronese, Tizian. Chantilly posedă o admirabilă colecție de portrete din secolul al XVI-lea, tablouri și gravuri, printre care sute semnate de Clouet. Din secolele XVII și XVIII provin lucrări de Poussin, Philippe de Champaigne, Mignard, Nattier, Lancret, Largillière, Watteau, Greuze, 480 de portrete de Carmontelle... Din secolul al XIX-lea : Gros, Fromentin, Géricault, Delacroix, Ziem, Decamps, Rosa Bonheur, Corot, Meissonier, Rousseau, J. P. Laurens.

*

„Masacrul inocenților" — una dintre cele mai valoroase pînze expuse în galeria de pictură din Chantilly

În sala „Tribuna" poate fi admirat un foarte frumos autoportret al lui Ingres la vîrsta de 24 de ani, un portret al lui Molière, de Mignard, de o izbitoare autenticitate, „Gaston d'Orléans" de Van Dyck etc.

„Frumoasa Simonetta", achiziționată de ducele d'Aumale în 1879, este una din gloriile Chantilly-ului. Printre giuvaerele și emailurile cabinetului de pietre prețioase figurează o altă glorie a castelului : un diamant trandafiriu, supranumit „Marele Condé", despre care se spunea că servea drept ac de cravată prințului. Se mai găsesc la Chantilly opere de artă ale castelului Écouen, care au supraviețuit furtunii revoluționare : altarul, basoreliefurile lui Jean Goujon și 44 de vitralii care narează dragostea dintre Cupidon și Psyché. În capela castelului, un superb monument de bronz datînd din secolul al XVII-lea, înconjură urna unde se găsesc inimile prinților de Condé.

Trebuie să menționăm că arhivele din Chantilly sînt foarte bogate. Ele interesează istoria României prin importantele documente din secolul al XVII-lea care se referă la Transilvania.

În plin război de 30 de ani, Rakoczy I scrie prințului de Condé, în limba latină, pentru a-i cere un ajutor diplomatic în relațiile cu alte țări, în scopul păstrării libertăților Transilvaniei. În 1661, ducele d'Enghien, fiul marelui Condé, e candidat la tronul Poloniei. Sprijinită de regina Maria Luiza de Gonzague, această candidatură e combătută de Austria și se lovește de împotrivirea marelui mareșal al regatului polonez, George Lubomirski. Regina speră că evenimentele din Transilvania, care fac să se înfrunte Austria și Imperiul otoman și care vor provoca un război, ar putea fi utile Poloniei. Condé trimite un agent pentru a ușura suirea pe tron a ducelui d'Enghien. Dar, în martie 1662, agentul constată că grupul lui Lubomirski e destul de puternic pentru a împiedica alegerea ducelui, chiar fără concursul Austriei. În scrisorile adresate lui Condé, el se arată foarte neliniștit de eventualitatea candidaturii tînărului prinț Rakoczy, căreia i se opune Poarta.

Regina Maria Luiza nu reușește nici în 1661, nici în 1662 ca Dieta să-l desemneze pe ducele d'Enghien ca rege al Poloniei.

Într-o activă corespondență purtată cu ea, prințul de Condé se interesează de evenimentele din Transilvania, mai ales în legătură cu candidatura ducelui d'Enghien în Polonia.

HUNIAZII

Conf. univ. CAMIL MUREŞAN

La mijlocul veacului al XV-lea, istoria europeană a înregistrat apariția meteorică a unuia din cei mai de seamă comandanți militari și oameni politici ai vremii : Iancu de Hunedoara. Ascensiunea lui rapidă, de la anonimat la ocuparea supremei demnități într-unul din puternicele state feudale de atunci, amploarea victoriilor sale împotriva turcilor otomani, care începuseră a-și crea o reputație de invincibilitate, au stîrnit un legitim interes în jurul persoanei și originii sale. Întreţesînd amănuntul cert, dar izolat, cu zvonuri și chiar cu elemente de pură fabulație, cronicarii veacului al XV-lea au pretins, mai fiecare, a ști cîte ceva despre antecedentele familiare ale eroului. S-a născut astfel o întreagă literatură, din păcate contradictorie și fragmentară, căreia aportul izvoarelor documentare nu i-a putut aduce atîtea completări și corective pe cîte am fi dorit.

Ce știm despre originea lui Iancu de Hunedoara ? Că a fost român, e un fapt ce nu se mai discută, izvoarele, de variate proveniențe și tipuri, fiind mult prea concludente.

Pentru cunoașterea familiei sale, de primă importanță rămîne actul de danie din 18 octombrie 1409, din care aflăm că Voicu, ostean al curții regelui, fiu al unuia Șerb, împreună cu frații săi Mogoș și Radu, cu vărul său Radu și cu fiul, Iancu, au primit de la rege, pentru meritele lor, castelul și domeniul Hunedoarei, sub titlul de donație nouă.

Voicu, fiul lui Șerb, apare ultima dată în documente în anul 1414. În 1419, cap al familiei este fratele său, Radu. Între cele două date de mai sus deci, Voicu a încetat din viață, în împrejurări ce nu se cunosc.

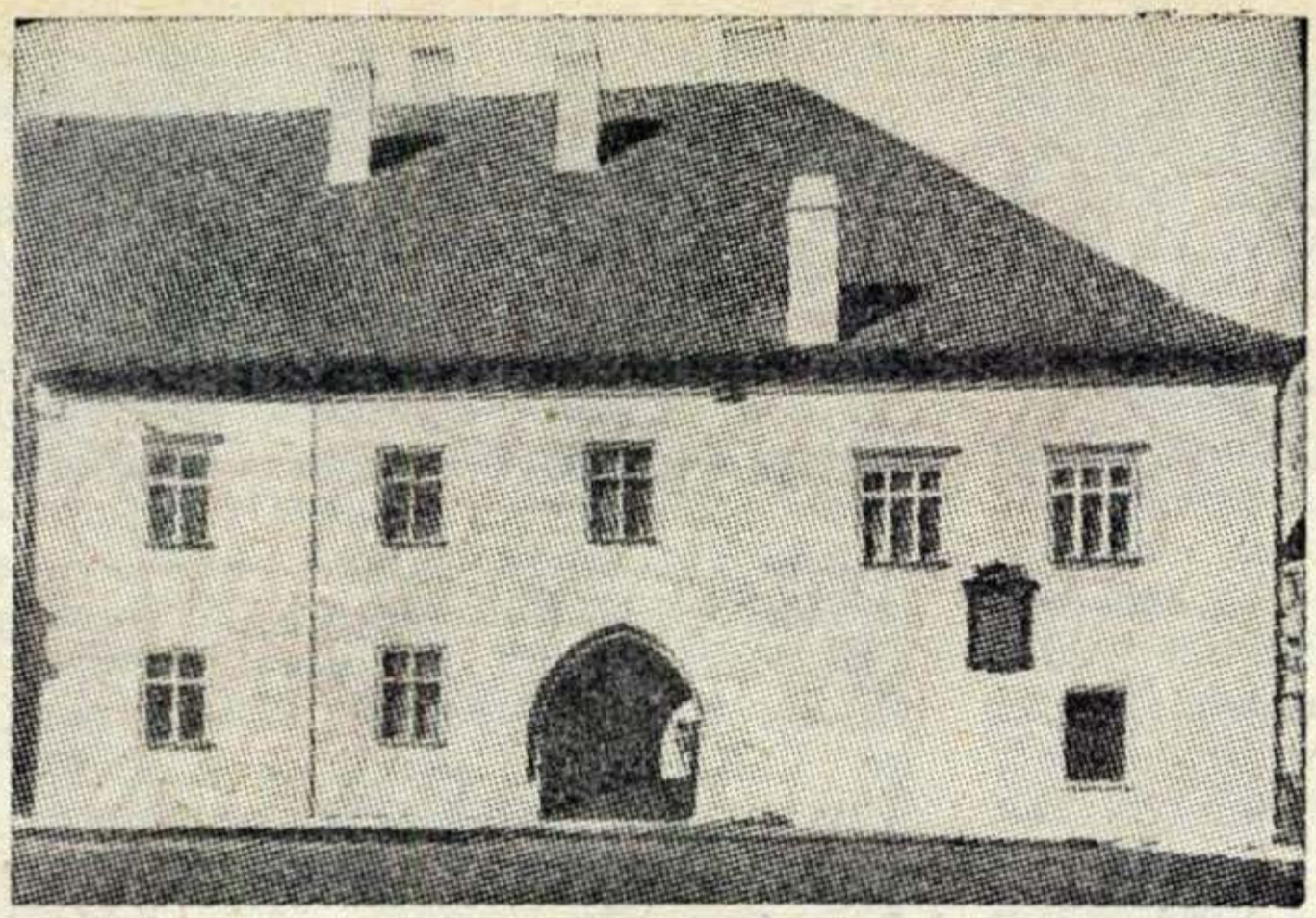

Fratele său Mogoș și vărul, Radu, nu mai sînt amintiți după 1409. Celălalt frate, Radu, a murit după 1419, fiindcă în 1429 e menționată văduva lui.

În afară de Iancu, trecut deja în documentul de danie din 1409, constatăm, tot documentar, că Voicu a mai avut doi fii : Ioan, numit adesea în documente Ioan cel Tînăr [1] și Voicu, mort probabil la vîrstă fragedă, căci la 1419 numele său apare pentru ultima oară. Se mai atestă în mod sigur două fiice ale lui Voicu. Una, al cărei nume nu s-a păstrat, a fost măritată cu nobilul Ioan Székely, iar alta, Clara, cu Pancrațiu de Dindeleag. Afirmațiile unor cronicari, după care Iancu de Hunedoara ar mai fi avut o soră căsătorită cu Petru II, domnul Moldovei, și alta, Marina, soția unui boier „Manzilla" din Argeș, care ar fi fost bunica marelui umanist Nicolae Olahul, nu se confirmă. Dacă au un sîmbure de adevăr, atunci e vorba de rudenii mai îndepărtate, nu de surori.

Pînă la acest punct, izvoarele îngăduie să ne considerăm pe terenul faptelor sigure. Mai departe însă, laconismul și contradicțiile lor ne aruncă în domeniul ipotezelor.

De unde se trăgea familia lui Iancu ? E o primă întrebare susceptibilă de discuții. Vom lăsa la o parte legendele populare și plăsmuirile evidente ale unor cronicari lingușitori, care atribuie lui Iancu origini ilustre, pogorîte asupră-i în circumstanțe romanțioase. Limitîndu-ne la sfera informațiilor acceptabile, constatăm că izvoarele narative mai vechi, din secolul al XV-lea, susțin că familia lui Iancu ar fi fost originară din Țara Românească, de unde s-ar fi strămutat în Transilvania, întrucît vitejia unor membri ai ei atrăsese atenția binevoitoare a regelui Sigismund de Luxemburg. O spune lămurit cea mai veche cronică maghiară care se ocupă de viața lui Iancu, aceea a lui Thuróczi, pe care o urmează apoi și altele.

Bizantinul Chalcocondil e exponentul tezei contrare : că Iancu era originar din Transilvania. Alte numeroase izvoare narative, unele bine informate, nu se pronunță explicit decît asupra faptului că era român. De asemenea, majoritatea lor atribuie familiei o origine modestă, sau nu prea strălucită, situînd-o așadar cam la nivelul inferior al nobilimii.

Dacă se acceptă ipoteza originii Huniazilor din Țara Românească, atunci un moment plauzibil al strămutării lor ar fi pe la 1395, după bătălia de la Rovine, cînd Mircea cel Bătrîn, cu o suită de boieri, a trecut munții, încheind la Brașov un tratat de alianță cu regele Ungariei, în timp ce la sud de Carpați s-a ridicat la o efemeră domnie boierul Vlad „Uzurpatorul".

Izvoarele narative nu reprezintă însă o sursă îndeajuns de sigură. Ele înregistrează multe zvonuri, deformează și confundă adesea faptele, adaugă relatări din fantezia cronicarului. În cazul nostru, de pildă, cronica internă care afirmă că Huniazii ar fi venit din Țara Românească a fost scrisă pe timpul regelui Matia Corvinul, fiul lui Iancu. E firesc să ne punem întrebarea : nu cumva cronicarul, jenat de faptul că dinastia regală nu putea dovedi decît o înnobilare de dată relativ recentă, a crezut că salvează situația, atribuindu-i ascendențe în boierimea Țării Românești ?

---

[1] Spre a-l deosebi de fratele mai mare. În limba latină neexistînd echivalent pentru Iancu, ambii frați sînt numiți Johannes, Joannes. Izvoarele sîrbești și bizantine sugerează însă forma reală, românească, a numelui eroului : Iank, Jantos.

Casa din Cluj în care s-a născut Matei Corvin (pag. 30, stînga)

Iancu de Hunedoara, guvernator al Ungariei. După o gravură din secolul al XVI-lea (pag. 30, dreapta)

Matei Corvin. Gravură contemporană (pag. 31)

Îndemnul la precauție față de această afirmație cronicărească provine din faptul că nici un document, din cele destul de numeroase privind viața și activitatea lui Iancu, nu cuprinde vreo aluzie la venirea familiei sale din Țara Românească.

Dimpotrivă, din documente aflăm despre înrudirea ei cu familii cneziale românești din Hunedoara și Caraș, de un cerc întins și consolidat, deci aparent vechi, de relații între Huniazi și mediul social românesc din sud-vestul Transilvaniei.

Mai putem înregistra circumstanța că secolele al XIV-lea și al XV-lea marchează în istoria Transilvaniei o epocă de relativă mobilitate socială. În cadrul acestui fenomen, se observă, printre altele, un proces de diferențiere a categoriei cnezilor români. O parte din ei, cu deosebire din pătura așa-numiților cnezi regali (a căror calitate, drepturi și atribuții fuseseră confirmate de rege), distingîndu-se prin slujbe militare, beneficiază de danii și parvin în rîndul nobilimii mici. Apropierea primejdiei otomane stimulează acest proces, în special sub domnia lui Sigismund de Luxemburg, în cadrul unei politici deliberate a regalității maghiare de a consolida apărarea hotarelor sudice ale Transilvaniei prin elemente locale, îndemnate la fidelitate de asemenea danii și înnobilări.

În contextul schițat, ipoteza că Huniazii și-ar avea originea în pătura cnezială hunedoreană apare extrem de verosimilă. Actul din 1409 e tipic pentru o situație frecventă în Transilvania, în spațiul cuprins între limita apuseană a „pămîntului crăiesc" (săsesc) și hotarul Dunării. Iar ridicarea ulterioară, cu tot caracterul de excepție, se explică perfect prin înseși meritele excepționale ale lui Iancu.

Atrage atenția, în sensul celor de mai sus, un document din 2 iunie 1360, în care se spune că Stoian și Boian, fiii lui „Musana" și verii lor, Balotă, Boy (Voicu ?), Șerb și Nan, nepoții lui Costea, cîștigă un proces pentru satele Răchitova și Lunca din districtul Hațeg, cu motivarea că ei, înstăpînindu-se asupra acestor sate, n-au încălcat dreptul cnezial al altora, deoarece satele respective au fost întemeiate și populate încă de tatăl și bunicul persoanelor citate.

Să fie Șerb din documentul de mai sus, același cu tatăl lui Voicu, menționat în actul de danie din 1409 ? Ipoteza a fost lansată de mai de mult. Admițînd că Șerb era, la 1360, încă foarte tînăr (chiar copil fiind, numele său putea figura într-un asemenea act), apare posibilitatea ca el să fi avut un fiu, Voicu, născut ulterior, a cărui vîrstă s-ar potrivi cu aceea a lui Voicu din 1409, oștean de curte, căsătorit, avînd deja un fiu.

Repetăm, sîntem pe tărîmul unei inferențe ipotetice și numai o fericită apariție viitoare a unor noi documente — din păcate nu prea probabilă — ar putea confirma faptele. În acest caz, ascendența Huniazilor ar fi cunoscută pînă în prima jumătate a secolului al XIV-lea și obîrșia lor din cnezii hunedoreni dovedită pe deplin.

Voicu, tatăl lui Iancu, a fost căsătorit cu Elisabeta „Morsinai". Asupra ei ne informează mai mult izvoarele narative, consemnînd pe larg tradiții populare nesigure,

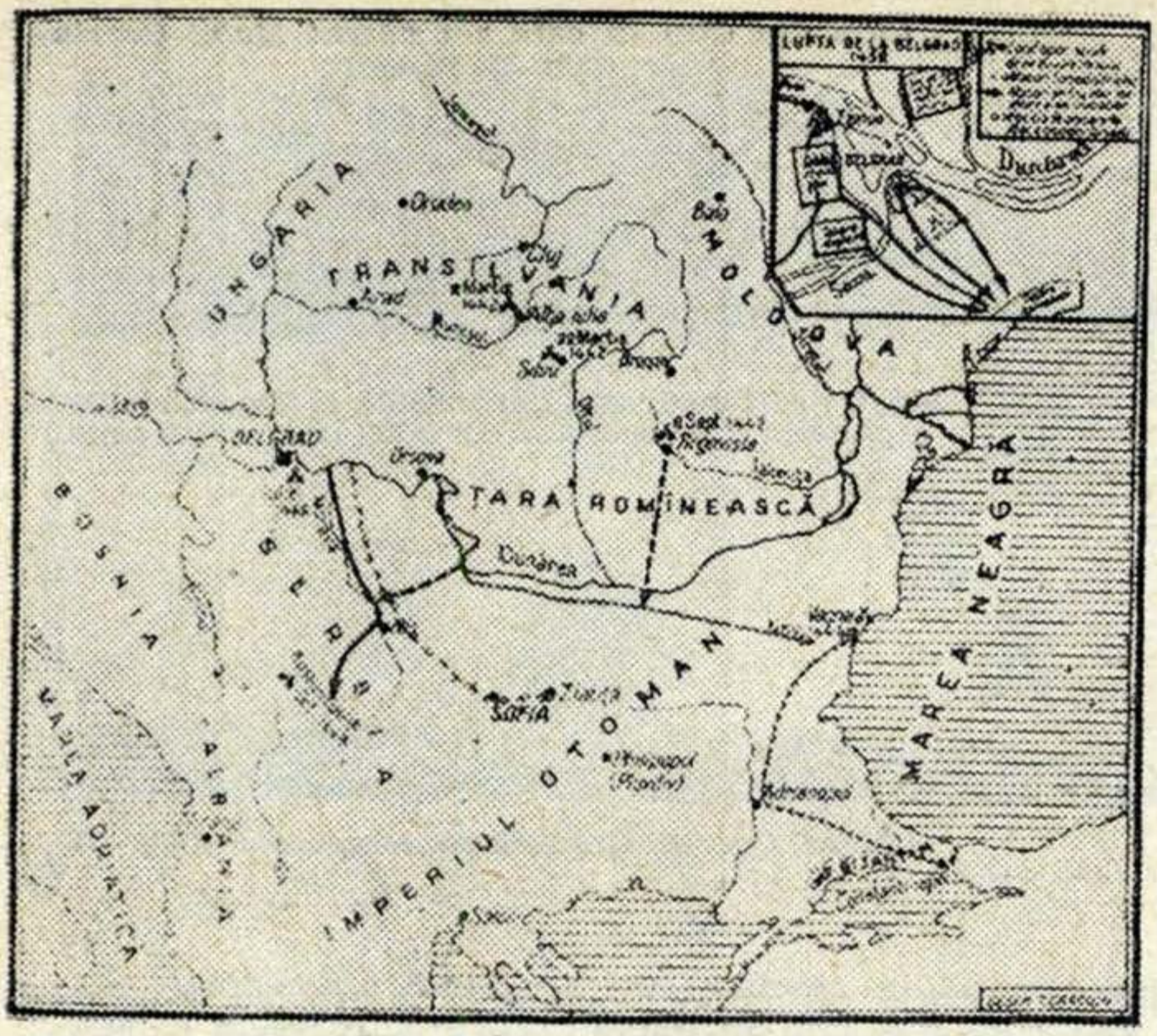

Campaniile antiotomane ale lui Iancu de Hunedoara

din cortegiul cărora se desprinde ca mai probabilă originea ei dintr-o familie cnezială, poate tot înnobilată, din părțile Hunedoarei sau ale Caraşului. Nu este exclus ca atît familia lui Voicu cît şi a Elisabetei să fi păşit deja într-un anume stadiu de maghiarizare, asimilarea fiind un fenomen frecvent pentru cnezii înnobilați. Dă de gîndit, de pildă, faptul că fratele lui Voicu, Radu, apare într-un document din 1419 sub numele de Ladislau. De asemenea, una din fiicele lui Voicu se numea Clara, nume de evidentă descindere din calendarul catolic. Dar argumentul nu e peremptoriu. Nu arareori adoptarea într-o familie a unor nume cu rezonanță „distinsă" semnifică o simplă aspirație către parvenire socială.

Vlăstarul-minune al familiei, Iancu, s-a născut probabil la Hunedoara, sau în altă localitate din regiune, pe la 1407. Şi în stabilirea datei naşterii trebuie dusă o luptă cu izvoarele narative. Majoritatea lor, ca de altfel şi a lucrărilor de pînă acum vreo 15—20 de ani, afirmă că s-ar fi născut între 1386—1392, întemeindu-se, probabil, fie pe înțelegerea greşită a unei scrisori adresată de Iancu papei Nicolae V la 1448, fie pe o ajustare arbitrară a datei, pentru a o pune de acord cu alte elemente ale tradiției în legătură cu naşterea sa.

Iancu însă nu putea fi decît un copil la data actului din 1409, cînd frații săi mai tineri, Ioan şi Voicu încă nu erau născuți, nefiind incluşi în actul de danie. Data naşterii fiilor lui Iancu — cel mare la 1431, al doilea la 1443 — indică de asemenea probabilitatea ca Iancu să se fi născut pe la 1407, ca şi întreaga cronologie a demnităților pe care le ocupă şi a campaniilor la care participă. Ar fi greu de imaginat, de pildă, ca un om de 70 de ani să poată desfăşura atîta energie fizică şi morală, cît a făcut Iancu în 1456, în bătălia pentru Belgrad. De altfel, o scrisoare contemporană, face o opoziție explicită între cauzele morții lui Iancu şi ale lui Ioan de Capistrano[2], spunînd că unul a murit de boală, iar celălalt de bătrînețe. Or, despre Capistrano se ştie că avea la 1456 cam 70 de ani. Înseamnă că exista o sensibilă diferență de vîrstă între cei doi, Iancu apărînd într-atîta mai tînăr, încît moartea lui era considerată prematură de către contemporani.

Iancu a fost căsătorit cu Elisabeta Szilágyi, dintr-o familie nobilă, stabilită prin sudul Ungariei de atunci. A avut doi fii, Ladislau şi Matei[3]. Primul, căsătorit cu Maria,

---

[2] Călugăr franciscan, conducător al oastei populare de „condiați" care l-a ajutat pe Iancu la salvarea Belgradului asediat de turci.

[3] E cazul să lămurim aci o sursă de permanentă confuzie care se face în limba română, chiar în unele lucrări din istoriografia noastră, în legătură cu acest nume. În calendarul catolic există un sfînt cu numele Matthaeus, care figurează la data de 21 septembrie. Este evanghelistul *Matei* şi numele lui are în limba română această formă bine cunoscută. Dar în calendarul catolic există şi un alt sfînt, cu numele Matthiat, la data de 24 februarie. Numele acestuia nu are în limba română un echivalent uzual. Nu este acelaşi nume cu Matthaeus si, în consecință, nu e corect să se transpună ambele în forma „Matei". Iată de ce, pentru vestitul rege al Ungariei, pe care-l chema în latineşte Matthia, iar nu Matthaeus, e corect să folosim în limba română forma diferențiată „Matia", cu accentul pe litera *i*.

Iancu de Hunedoara primind o solie turcă la Seghedin, în iulie 1444

* * * * *

Lupta de la Zlatița, 1443 (după Bonfinius, ed. Berna, 1543)

Armatele creștine în drum spre Varna 1444 (după Barletius, De vita Giorgi Castrioti, Augsburg. 1533)

fiica marelui nobil Ladislau Garai, a avut o soartă tragică. Energic și plin de temperament, mai puțin prudent decît tatăl său, Ladislau, într-o clipă de furie provocată de suspiciunea unei intrigi împotriva lui, a ucis pe marele nobil Ulrich de Cilli, dușmanul înveterat al Huniazilor.

Regele Ungariei și-a dat cuvîntul, cu jurămînt, că nu va urmări pe Ladislau Huniade pentru această faptă, considerînd că circumstanțele o scuzau. Totuși, după cîteva luni, la 14 martie 1457, cînd ambii fii ai lui Iancu, încrezători în jurămîntul regal, se aflau la Buda, ei au fost arestați. Ladislau, condamnat pentru uciderea lui Ulrich de Cilli a fost executat la 16 martie. Pe Matia numai vîrsta copilăriei (14 ani) l-a scăpat de la aceeași soartă, fiind însă ținut captiv la curtea regală și dus la Viena și la Praga.

După cîteva luni de la consumarea acestei drame, surveni însă o întorsătură radicală a evenimentelor : moartea neașteptată a regelui Ungariei, Ladislau al V-lea Postumul, la 23 noiembrie 1457.

In Ungaria, partida Huniazilor, condusă de Mihail Silágyi, cumnatul lui Iancu, redobîndi influență, luptînd pentru impunerea copilului Matia ca rege. Acesta, surprins de evenimente în captivitate, tocmai cînd era dus la Praga, ajunsese prizonierul gazdei sale, regele Boemiei Jirzi Podebrad, care s-a folosit de el ca de un obiect de șantaj pe lîngă partida Huniazilor : a oferit acesteia sprijinul său pentru alegerea lui Matia ca rege al Ungariei, cu condiția, printre altele, ca tînărul pretendent să ia în căsătorie pe fiica regelui boem, Ecaterina. În caz de refuz, Podebrad îl ținea prizonier pe Matia și dejuca astfel toate planurile aderenților acestuia.

Neavînd încotro, partida Huniazilor a trebuit să accepte condițiile aliatului nedorit, ce li se oferea atît de imperios, încheind totodată și un compromis cu partida marilor nobili dușmani din Ungaria. Realizate toate înțelegerile, dieta Ungariei a ales rege pe Matia, la 24 ianuarie 1458.

Căsătorit mai întîi cu Ecaterina Podebrad, care a murit în ianuarie 1464, apoi a doua oară, în 1476, cu Beatrice de Aragon, fiica regelui Neapolului, Matia n-a avut urmași, în afară de un fiu natural, cu numele Ioan, născut în 1473, din legătura cu o zice-se — nobilă, dar mai degrabă orășeancă de prin Silezia sau Austria.

Pe acest Ioan Corvin l-a adoptat și l-a recunoscut în 1479, înzestrîndu-l cu titluri și proprietăți și străduindu-se a-l impune nobilimii și dietei ca moștenitor, dar fără a reuși.

La moartea prematură a lui Matia, în aprilie 1490 (avea doar 47 de ani), văzînd că nu are șanse, Ioan Corvin nu insistă pentru a fi ales rege, mulțumindu-se cu rangurile și averea dobîndite pînă atunci.

Căsătorit cu Beatrice Frangepan, dintr-o cunoscută familie de mari nobili dalmatini, el a murit tînăr, în 1504. Cei doi urmași ai săi, Cristofor și Elisabeta, au murit în 1505 și 1508, încă de copii.

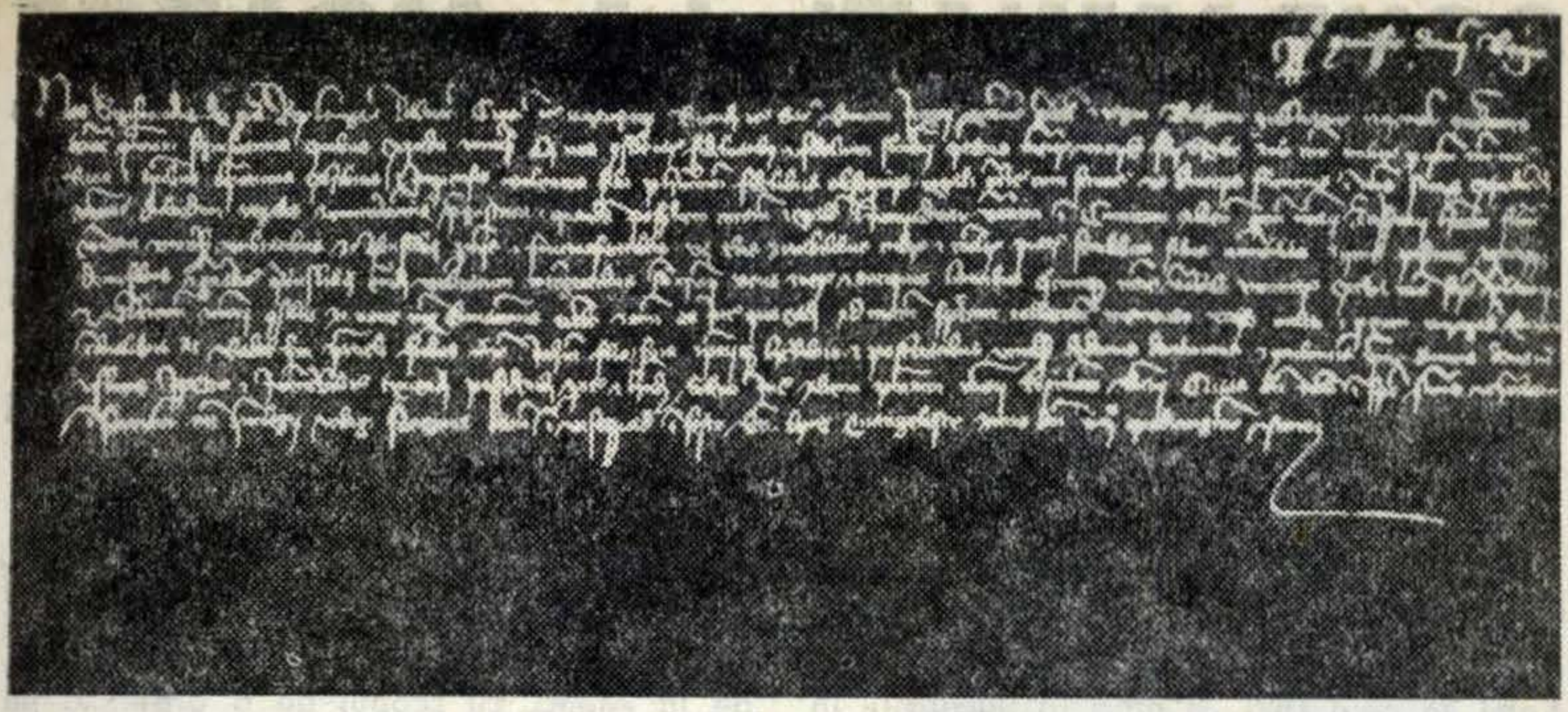

Diploma prin care regele Sigismund al Ungariei dăruia în anul 1409 lui Voicu, tatăl lui Iancu de Hunedoara, fraților săi Mogoș, Radu și un al doilea Radu si lui Iancu însuși domeniul regal al Hunedoarei

Catedrala catolică din Alba-Iulia, în care se află plăcile funerare ale lui Iancu de Hunedoara, ale fratelui său Ioan și ale fiului său

Cu Ioan Corvin, fiul nelegitim al lui Matia, și cu cei doi copii ai săi, s-a stins linia directă a familiei Huniazilor. Domeniile lor, inclusiv vestitul castel de la Hunedoara, au încăput treptat în alte mîini.

Între prima mențiune certă despre această familie (1409) și moartea ultimului descendent direct, mai purtînd numele ei (1508) intervalul este de aproximativ un secol. În timp de numai o jumătate de veac (1440—1490), Huniazii au ridicat pe primul plan al istoriei europene pe unul din cei mai mari comandanți militari și luptători împotriva cotropirii otomane, precum și pe cel mai remarcabil rege al Ungariei. Ascensiunea lor, datorată exclusiv meritelor proprii ale acestor „self-made men" ai veacului al XV-lea, e un exemplu concludent pentru energiile și capacitățile latente ale poporului român, chiar în acele vremuri în care atîtea piedici se ridicau în calea dezvoltării sale libere și a posibilităților sale de afirmare.

CONDAMNAŢI LA MOARTE PENTRU A FI SALVAŢI!

Conf. univ. dr. CONSTANTIN VELICHI

În acest an, se comemorează, la recomandarea U.N.E.S.C.O., figura proeminentă a poetului, publicistului și revoluționarului bulgar Gheorghi Sava Rakovski. Născut la Kotel, în anul 1821, și mort la București, în 1867, Rakovski este considerat, pe drept cuvînt „patriarhul revoluției bulgare".

Rakovski a învățat întîi la Kotel, apoi la Karlovo, cu Raino Popovici — care, la rîndul său, studiase la Academia de la București. A trecut apoi la marea școală a patriarhiei grecești de la Constantinopol, după care a plecat, în continuare, la Atena, unde se afla în 1841. In capitala Greciei luaseră pe atunci ființă societăți secrete grecești, al căror scop era eliberarea Tesaliei, Epirului, Cretei etc., provincii și ținuturi ce se aflau încă sub dominația sultanului. După acest model, Rakovski a întemeiat și el la Atena o „societate literară", căreia, din prudență, i-a zis „macedoneană" și care nu urmărea, cum s-ar fi cuvenit după numele său, cultivarea limbii și literaturii, ci eliberarea Bulgariei prin luptă armată. In acest scop pentru informare, Rakovski pleacă la Constantinopol, împreună cu prietenul său, Ilarion Mihailovski. După puțin timp, Ilarion este trimis în Bulgaria pentru a cerceta starea de spirit de acolo, pe cînd Rakovski rămîne mai departe în capitala Imperiului otoman.

Îndată după plecarea lui Ilarion, Rakovski aude că s-au înființat la Galați și Brăila anumite organizații revoluționare urmărind scopuri similare. Fără a sta mult pe gînduri, el pornește pe un vas grecesc și debarcă la Brăila, în august 1841, ca supus... grec. Cu toată graba sa, Rakovski sosește totuși prea tîrziu. Cu o lună înainte, în iulie 1841, dăduse greș încercarea cetei formate din emigranți bulgari, sîrbi și greci, în frunte cu căpitanul sîrb Tatici și cu bulgarul Vasile Vîlkov, de a trece peste Dunăre și a declanșa o răscoală generală.

„Profesorul" de franceză

Fără a se descuraja, Rakovski pornește imediat la refacerea acestor organizații. Ascuns sub numele de Gheorghi Makedon, el dă lecții de franceză, italiană și greacă, strîngînd în jurul său pe emigranții bulgari din Brăila. Curînd sosește aici și Stavri Gheorghiu, trimisul societății tesalo-epirote de la Atena, cu scopul de a organiza pe emigranții greci. Ei intră îndată în legătură cu Gheorghi Cazacu, mic negustor din Galați care recruta cetași din acest oraș sau dintre emigranții bulgari ce-și găsiseră adăpost în Bîrlad, Huși sau Focșani. Se acționează în comun cu bulgarul Petru Gancev, funcționar la vama din Reni, care trebuia să organizeze cete de luptători în sudul Basarabiei.

Pregătirile se fac în mare grabă. Pînă în iarnă, cei patru fruntași alcătuiesc un meticulos plan de acțiune. Potrivit acestui plan, la 9 februarie, înainte de a se dezgheța Dunărea, cetele din Basarabia, bine înarmate, trebuiau să treacă la Galați. Tot aici urmau să sosească și cetele din orașele moldovene amintite mai sus. Cu toții aveau să aștepte ascunși lîngă balta Vădenilor pînă a doua zi, cînd urmau să ajungă la Brăila.

Ziua a fost foarte bine aleasă. Emigranții din Peninsula Balcanică s-au gîndit să procedeze întocmai ca revoluționarii români din 1840, care plănuiseră să aresteze autoritățile din București cu prilejul unui bal.

Balul n-a mai avut loc...

La 10 (22) februarie seara, urma să aibă loc la Brăila balul garnizoanei, cel mai de seamă eveniment monden al orașului. Cu acest prilej, se adunau la „cazino" toate autoritățile civile și militare brăilene. Intrînd în oraș noaptea tîrziu, cînd balul ar fi fost în toi, răsculații ar fi ajutat pe Rakovski și pe Stavri, să încercuiască clădirea cazinoului, să aresteze autoritățile și să-și procure arme din depozitele militare. După planul lui Rakovski, soldaților români trebuia să li se lase libertatea de a se întoarce la casele lor, sau de a se alătura cetașilor. A doua zi, cetele urmau să treacă Dunărea și să dezlănțuie acolo o răscoală generală, pe baza unor pregătiri pe care Gancev începuse să le facă în cîteva orașe

din Bulgaria. Era un plan îndrăzneț și bine gîndit care, din păcate, n-a putut fi pus în aplicare.

În dorința de a-și înarma oamenii, Petru Gancev a scris de la Reni negustorului și fruntașului bulgar Vasil Aprilov de la Odesa, rugîndu-l să le cumpere arme. Cum marea negustorime bulgară și greacă de aci considera că Imperiul otoman era prea puternic pentru a fi doborît de o astfel de mișcare, Aprilov a refuzat. Pe de altă parte, cenzura țarului Nicolae I, care deschidea orice corespondență, a dat în acest fel de urma organizației din Basarabia. Autoritățile rusești au fost atît de alarmate, încît țarul însuși a fost înștiințat. Pe raportul șefului jandarmeriei, Nicolae I a pus rezoluția „Il faut suivre cette intrigue". Dar, pînă să ajungă la Reni răspunsul țarului, poliția l-a și arestat pe Gancev. El a fost adus în fața lui Nicolae I, căruia i-a destăinuit totul. Țarul a dispus ca Gancev să fie imediat mutat într-o gubernie depărtată de Reni. Fiind din principiu împotriva oricărei mișcări revoluționare, țarul a cerut să se dea de știre atît sultanului, cît și consulilor ruși de la București și Iași. Ultimii trebuiau să înștiințeze pe domnitorii Mihail Sturza și Alexandru Ghica, pentru luarea măsurilor impuse de situație. Dar în timp ce consulul Kotzebue a atras atenția lui Mihail Sturza, la 6 februarie, consulul Dașkov, care nu se afla în legături bune cu Alexandru Ghica și voia, împreună cu marea boierime, să-l compromită în fața puterii suzerane și a celei protectoare, nu la pus în curent pe acesta cu toate elementele necesare pentru lichidarea mișcării.

Arestarea lui Gancev, aflată tîrziu de Rakovski și Stavri de la Gheorghi Cazacu, precum și măsurile luate de Mihail Sturza, au pus capăt tuturor acțiunilor de la Reni și Galați. Cu toate acestea, Rakovski nu a renunțat, considerînd că poate începe mișcarea numai cu cetașii de la Brăila. Semnalul trebuia să fie dat la miezul nopții de 10 februarie prin tragerea clopotelor de la biserica cea mare a orașului. Unele zvonuri ajunseseră însă și la urechile poliției brăilene, care, după cîteva cercetări, a dat de unele urme.

Un elev limbut

În dimineața zilei de 10 februarie, pentru ca să nu dea nimic de bănuit, Rakovski și-a continuat activitatea obișnuită. Ultima lecție o dădea, în apropierea prînzului, în casa unui bogat negustor grec, Ciachiris. Copilul acestuia a rămas foarte intrigat cînd și-a văzut profesorul venind ca niciodată, cu un pachet voluminos ; mai ales, împins de curiozitate, copilul a profitat de o clipă de neatenție din partea lui Rakovski și a cercetat conținutul pache-

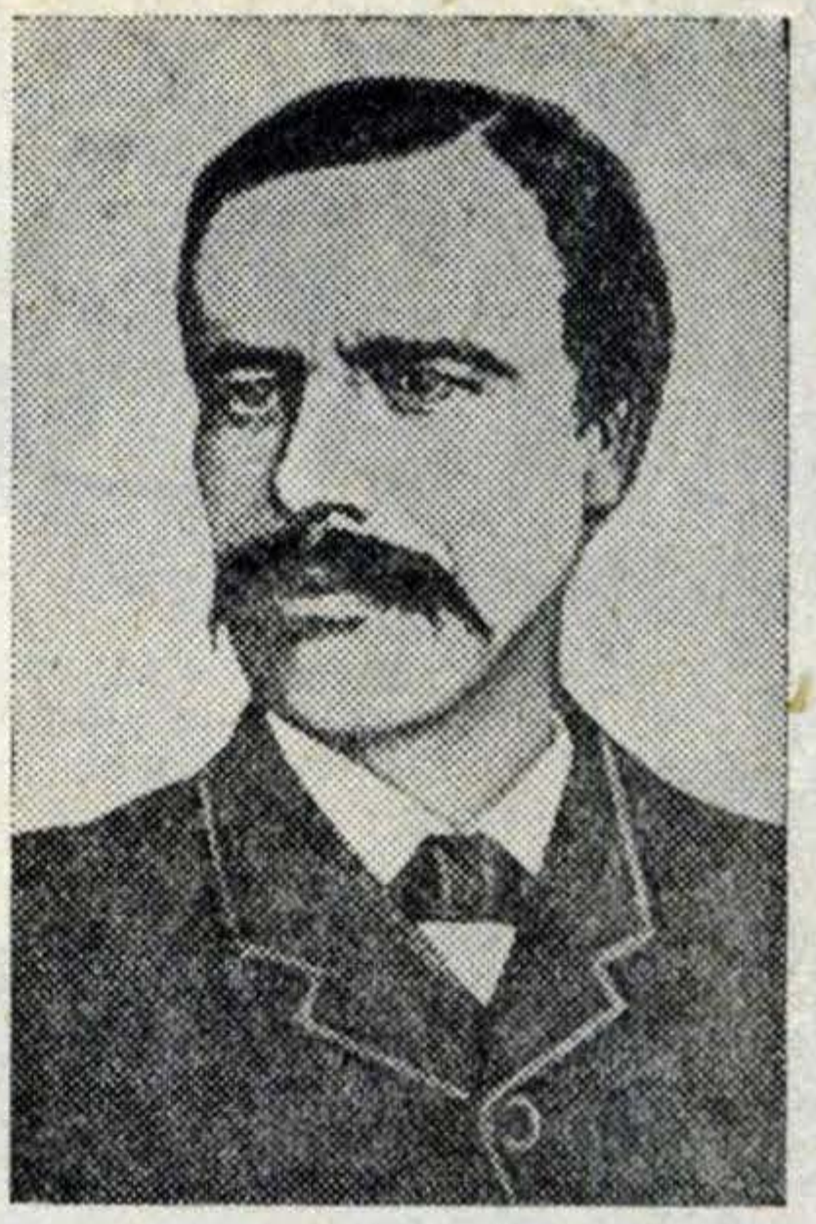

Gheorghi Sava Rakovski, cunoscutul revoluționar bulgar

tului. Este ușor de imaginat ce mirat a rămas constatînd că înăuntru nu se aflau altceva decît... pistoale. Zadarnic a încercat Rakovski să-l convingă să tacă, măcar pînă a doua zi. Spunînd totul tatălui său și acesta anunțînd poliția, s-a prins repede urma mișcării. În după amiaza zilei s-a dat alarma. În primul rînd, balul a fost amînat, soldații și ofițerii fiind consemnați în cazarmă. Spre seară, poliția a încercat să-i aresteze pe Rakovski și Stavri. Aceștia s-au apărat cu armele. O ciocnire scurtă a avut loc și la casa colonelului Engel — comandantul garnizoanei din Brăila — soldată cu moartea unui ofițer și rănirea unor soldați și a cîtorva cetași. Stavri și Rakovski s-au ascuns în oraș și cu toate cercetările făcute, nu au putut fi descoperiți.

Ancheta, începută de colonelul Engel, a fost continuată de marele ban Mihalache Ghica, fratele domnitorului, sosit în acest scop la Brăila. Stavri n-a putut fi găsit nici de data asta. Ba, mai mult, în primăvară a părăsit orașul cu un vas grecesc. Același lucru ar fi putut să-l facă și Rakovski, căci brăilenii simpatizau — și ajutau din toate puterile — mișcarea de eliberare a popoarelor balcanice. Considerînd însă că Rusia, prin reprezentanții săi diplomatici, l-ar putea ajuta, tînărul Rakovski — abia trecuse de 20 de ani — a recurs la sprijinul lui Simion Andreevici Karneev, viceconsulul Rusiei la Galați, care se afla tocmai atunci într-o vizită la Brăila. Într-adevăr, acesta luase în 1841 apărarea lui Vîlkov și Tatici. Dar cum pentru acest fapt avusese de suferit, și era dornic să se reabiliteze în fața țarului Nicolae, l-a predat pe Rakovski lui Mihalache Ghica.

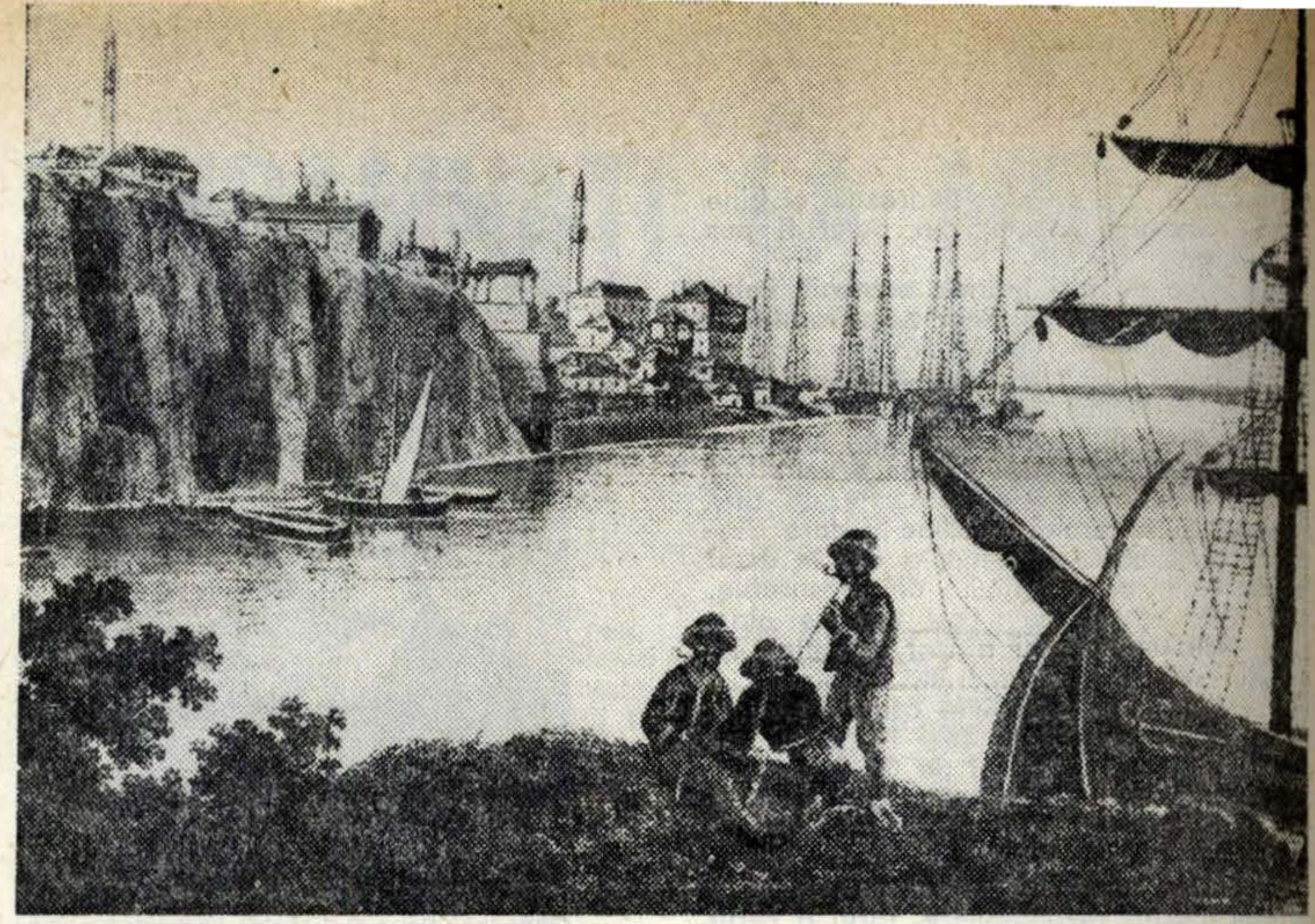

Portul Brăila în primele decenii ale secolului XIX (cabinetul de stampe al Academiei)

O pseudocondamnare la moarte

Împreună cu 17 tovarăși ai săi, Rakovski a fost transportat la București. Curînd a început un lung și complicat proces, terminat abia în luna iunie, cu o sentință deosebit de aspră : Rakovski și alți șapte cetași au fost condamnați la moarte, patru răsculați la cîte cinci ani de ocnă etc.

Aparent, sultanul putea să fie mulțumit de domnul Alexandru Ghica : o pedeapsă mai drastică decît aceasta nu era posibilă. În realitate, însă, Înalta poartă avea toate motivele să se îndoiască de buna credință a autorităților românești. Nu fuseseră, în 1841, cetașii lui Vîlkov și Tatici aruncați, fără judecată, direct la ocnă din ordinul lui Alexandru Ghica? Și nu același Alexandru Ghica îi grațiase, un an mai tîrziu, cuprins de o subită și suspectă clemență? Adevăratul sens al „asprelor" condamnări date de Ghica fusese admirabil surprins de consulul francez Billecocq, care, într-un raport trimis la Paris, aprecia că sentința putea să pară severă numai acelora care nu reușeau sau nu voiau să vadă adevărul și să înțeleagă complexitatea situației : „În realitate — spunea consulul francez — sentința era blîndă, deoarece domnitorul, în loc să-i predea turcilor de la Măcin pe cetașii din 1841, i-a trimis direct la ocnă, de unde, după ce afacerea se mai uita, putea ușor să-i grațieze". Ceea ce de fapt s-a și întîmplat.

Și în cazul lui Rakovski și al tovarășilor săi, sentința era doar aparent severă. În realitate, ea reprezenta o abilă și îndrăzneață cale pentru salvarea lui Rakovski și a tovarășilor săi. Dacă ar fi încăput pe mîna autorităților sultanului, aceștia ar fi mers la moarte sigură. Opinia publică din Țările române era favorabilă acuzaților. Pronunțînd sentința capitală, cu scopul limpede de a impresiona Înalta poartă, magistrații români știau foarte bine că ea era, de fapt, inaplicabilă, din cauza regimului capitulațiilor. Potrivit acestui regim, sentința trebuia executată la Atena, deoarece condamnații — cu excepția unuia — erau supuși... greci. Este interesant de relevat faptul că unii cetași au obținut supușenia greacă după începerea procesului, cu consimțămîntul tacit al judecătorilor. Dintre cei condamnați la moarte, unul singur nu reușise să capete cetățenia greacă, dar s-a găsit și pentru acesta un pretext spre a i se comuta pedeapsa, fiind apoi și el grațiat.

Condamnați la moarte, dar teferi, Rakovski și grupul său au pornit, îmbarcați pe vase grecești, cu destinația Atena. Rakovski și-a continuat însă drumul pînă la Marsilia, departe de răzbunarea sultanului, de unde a revenit, mai tîrziu, în patrie.

După unirea Principatelor, păstrînd amintiri de neșters despre pămîntul ospitalier al României, Gheorghi Sava Rakovski a revenit în țara noastră, fiind în relațiile cele mai bune și primind un ajutor substanțial din partea domnitorului Alexandru Ioan Cuza, a lui Mihail Kogălniceanu, C. A. Rosetti sau B. P. Hașdeu. Împreună cu acesta din urmă a scos și un ziar româno-bulgar *„Bădușinost"* (Viitorul). După 20 de ani, fostul condamnat la moarte din 1842 se situa din nou în fruntea mișcării de eliberare a poporului său, bucurîndu-se ca și în trecut, de sprijinul generos al poporului român.

PROCESELE „VRĂJITOARELOR“

Dr. docent CAROL GÖLLNER

Evul mediu a avut calamitățile lui, dar nu a cunoscut și întețirea proceselor contra vrăjitoarelor. Acest fenomen a început o dată cu „istoria modernă“, deci în secolul al XVI-lea, după descoperirea Americii și după Reformă. El a bîntuit în țările catolice și protestante, fiind necunoscut în cele ortodoxe sau în cele mahomedane.

Ideile obsesive, cărora li s-a dat frîu liber prin înmulțirea proceselor contra vrăjitoarelor, și-au găsit o fundamentare în tomul „Ciocanul vrăjitoarelor“ sau, în originalul latin, „Malleus Maleficarum“, cea mai cumplită carte a literaturii universale. Ea a fost tipărită pentru prima oară în 1486, la Colonia. În versiunea latină, a fost cea mai răspîndită carte din epoca timpurie a tiparului. După Reformă a servit drept călăuză și persecutorilor protestanți ai vrăjitoarelor, fiind retipărită în țările și orașele protestante. Ediții noi s-au tot succedat de-a lungul unei perioade neobișnuit de lungi. Majoritatea lor, adică cel puțin 16, au apărut în Germania, 11 în Franța și doar 2 în Italia. Mai bine de jumătate au fost publicate după aproape 100 de ani, căci abia atunci a început să ia amploare urmărirea vrăjitoarelor.

Cartea este pătrunsă de o ură bolnăvicioasă față de femei. Autorii savurează imagini nespus de obscene, născute dintr-o închipuire pervertită. Călugărița cuvioasă este suspectă, deoarece diavolul are ambiția de a seduce tocmai asemenea fecioare sfinte. E de la sine înțeles, însă, că ispititorul nu lasă să-i scape nici fata cea veselă. Cu tînăra îndurerată pentru că a fost părăsită de iubit îi merge deosebit de ușor. Toate trebuie deci supravegheate îndeaproape. O femeie care se duce rar la biserică e suspectă ; o femeie care asistă des la slujba religioasă dă însă și mai mult de gîndit, căci se preface.

Nu numai formulele magice, ci și un cuvînt, un gest, frumusețea neobișnuită, urîțenia bătătoare la ochi, sănătatea și boala, invidia și răutatea puteau trezi suspiciunea de vrăjitorie. Dacă o bătrînică avea ochii roșii sau înlăcrimați și dacă mai creștea și o pisică, atunci, după toate probabilitățile, era o vrăjitoare. Încărcate de ani și urîte foc, cum ni le prezintă încă basmele ecranizate și filmele de desene animate, așa apăreau de obicei pe atunci femeile care aveau reputația de vrăjitoare.

Dacă recolta era proastă, dacă cădea grindină, dacă ploua prea mult sau prea puțin, dacă o vacă nu dădea lapte sau dacă laptele era prost, dacă murea un porc, dacă o găină nu se mai ouă, vina o purtau tot „vrăjitoarele“. Dacă un felcer nepriceput nu putea împiedica moartea unui bolnav, declara că suferise de „morbus maleficialis“, adică de o boală cauzată de vrăjitoare.

Se spunea că din împerecherea rușinoasă a femeilor cu diavolii se năștea urmași. Copilul unei vrăjitoare era sămînța dracului. Vrăjitoarele cele mai înrăite înghițeau copii ; pe cei care nu-i mîncau îi jertfeau diavolului sau îi omorau într-altfel.

Toate acestea și încă multe altele erau „dovedite“ prin mărturisirile smulse vrăjitoarelor la interogatoriile chinuitoare luate prin schingiuire.

Întregul avut al „vrăjitoarei“ revenea atunci Inchiziției. Cu cît erau prinși mai mulți eretici, cu atît mai mulți bani se scurgeau spre tribunalele Inchiziției. Vînătorii și judecătorii laici de vrăjitoare și-au arogat același drept. Vînătorile lor de oameni au devenit operații aducătoare de cîștiguri. După ce epuizau sursele de avere dintr-un loc, le dispărea și pasiunea vînătorească.

Matthew Hopkins, de pildă, străbătea cu alai, însoțit de servitori călări, comitatele din răsăritul Angliei. Era în cel de al treilea an al revoluției burgheze engleze (1645). În mesaje pompoase, în care își atribuia singur titlul de „cel mai mare descoperitor de vrăjitoare“, își oferea serviciile magistraților din orășelele și localitățile pe care intenționa să le viziteze. Pentru fiecare vrăjitoare pe care o găsea cerea și obținea o taxă fixă. În paisprezece luni, el a băgat în pămînt sute de oameni, pentru douăzeci de șilingi bucata.

Muștele principesei Apafi

Și în Transilvania, aflată sub dominația străină, au fost transplantate practicile vînătorii de vrăjitoare. În secolul al XVII-lea au fost executate ca „vrăjitoare“ 25 de femei nevinovate numai în împrejurimile orașului Rupea. Iată ce scria, în 1697, pe calendarul său „înțeleptul“ sighișorean,

consilierul municipal Michael Hirling: „M-am dus la Keisd, a fost arsă o vrăjitoare". Mai încolo, consilierul municipal — care era, desigur, nu numai „înțelept", ci și gurmand — consemna cu grijă: „La Weisskirch a fost arsă o vrăjitoare. Era foarte frig. În casa parohială am mîncat o gîscă".

Unui țăran din Slimnic i s-a umflat gîtul — avea probabil o amigdalită — și pentru aceasta o femeie a fost arsă ca vrăjitoare. „Și așa se făcu — povestește reclamantul domnilor judecători — că pînă dimineața mi se umflă gîtlejul. Într-acestea am bănuit că totul mi se trăgea de la muierea lui Weingelt".

Și în nebunia soției principelui Mihai Apafi I al Transilvaniei s-a văzut opera „vrăjitoarelor". Cînd principesa intra într-o cameră, lacheii trebuiau să alunge toate muștele, pe care ea le lua drept „vrăjitoare". Dacă mai vedea totuși vreo muscă pe masă, se schimbau imediat tacîmurile. Numeroase femei au fost interogate și schingiuite, silite să mărturisească în chinuri că se transformaseră în muște, pentru a o speria pe principesă. O dată „dovedită" vina, au fost arse pe rug.

Arbitrarul era admis în aceste împrejurări. Martorii aruncau tot balastul superstițiilor și bîrfelor din localitate asupra nenorocitei femei. Cine erau acești martori rezultă din procesul intentat vrăjitoarelor la Sighișoara, în anul 1715. Din cei douăzeci și trei de martori citați, primul era un sperjur, al doilea cumnatul reclamantului, al treilea — un „potrivnic pentru un ogor în litigiu", al patrulea — un bețiv, al cincilea — un dușman recunoscut al acuzatei, al șaselea — un hoț, al șaptelea și al optulea — soția și copilul reclamantului etc.; și totuși, declarațiile lor au pecetluit soarta unui om.

La astfel de procese, diverși „martori" au afirmat că l-ar fi văzut pe „cîntărețul vrăjitoarelor" șezînd pe cumpăna fîntînii. Vioara și-o păstra într-o coajă de nucă. Un alt martor a confirmat sub jurămînt că acuzata ar fi călărit noaptea pe o mătură. Dintr-un alt interogatoriu aflăm despre un soldat care a tras într-un sat la o presupusă vrăjitoare si care si-a uns din greșeală o cizmă cu alifie vrăjită. Deodată, cizma zbură de pe vatră în sus. Atunci repetă operația și cu a doua cizmă care luă și ea calea coșului.

Obiecte găsite cu ocazia percheziților au dat, de asemenea, loc la interogatorii penale. Deosebit de suspecte au apărut „trei strachini de diverse mărimi, în care se afla ceva unsuros" (unsoare de căruță?), „o legătură de rădăcini necunoscute" sau „un șomoiog de paie în grajd".

Se credea că alifiile vrăjite nu serveau doar la zburat. Oamenii se ungeau cu ele și ca să se transforme în animale, mai cu seamă în vîrcolaci care își sfîșiau prada. Și mai îngrozitori erau „ungătorii", despre care se zicea că dădeau cu alifie vrăjită pe uși și pe colțurile caselor, răspîndind astfel ciuma. Din trecut, ni se arată deci fața pocită a fricii superstițioase și a obsesiilor.

Judecătorii vrăjitoarelor își închipuiseră într-un anumit fel materia primă din care trebuiau să fie preparate toate alifiile vrăjite. În consecință, în multe procese ei forțau femeile acuzate să mărturisească faptul că dezgropaseră cadavre de copii, de preferință trupuri de nou-născuți morți înainte să fi fost botezați. În afara acestui material înfiorător și a altor ingrediente scîrboase, rețetele de preparare a alifiilor de zburat mai cuprind și ierburi care conțin efectiv substanțe toxice ce dau somnolență sau provoacă delir, ca, de pildă, nebunariță, cucuta sau mătrăguna. Alifia vrăjită conținea, deci, adausuri de plante cunoscute ca otrăvitoare. Dar substanțele lor active nu erau concentrate și specialiști cu experiență în domeniul medicamentelor și toxicelor socotesc că pătrunderea acestui amestec prin piele nu putea produce o stare de beție sau o anestezie.

Uneori se întîmpla, probabil, ca o biată nebună să-și pregătească o alifie „vrăjită". Cu mult mai des însă erau luate drept o asemenea alifie untul sau untura inofensive găsite în casa unei împricinate care nu bănuia nimic; chiar dacă nu se dădea de așa ceva în cîte o gospodărie excesiv de săracă, nu se punea la îndoială că absolut toate vrăjitoarele dispuneau de o alifie vrăjită.

Unsoarea diabolică le servea numai pentru a zbura la distracția foarte îndoielnică și peste măsură de periculoasă a sabatului. Adesea nu se putea stabili dacă zburau acolo în carne și oase sau numai în imaginație; totuși, chiar și zborul imaginar era pedepsit cu moartea. Se credea că sabatul, la care vrăjitoarele zburau călare pe mătură, începea întotdeauna cu o imitație batjocoritoare a liturghiei, care culmina cu cele mai îndrăznețe cuvinte de hulă și cu manifestări de dușmănie fără rost. Apoi se mînca și se bea, meniul cuprinzînd cu predilecție mortăciuni scîrboase, dar care erau, chipurile, transformate în feluri gustoase.

„Grădina torturii"

În ciuda absurdității lor, acuzațiile de a fi participat la sabatul vrăjitoarelor erau adesea recunoscute de femeile care-și pierduseră rezistența morală datorită închisorii și torturii. Amintiri triste se leagă de grădinița vechii primării din Sibiu — „Grădina torturii" — în care erau schingiuite presupusele vrăjitoare. Și camera de la primul etaj al turnului primăriei din Brașov a văzut multă jale.

În 1692, în colonia britanică Massachussets, a bîntuit un val de „isterie vrăjitorească": În orașul Salem au fost judecate 150 de persoane, acuzate de „uneltiri diavolești". Imaginea de mai sus reprezintă o scenă din procesul lui George Jacobs (la dreapta, cu un genunchi în pămînt), învinuit de un grup de fete din Salem. Una din ele (în prim plan, la stînga) se zbate pentru a dovedi că este „posedată" de acuzat. Condamnat de tribunal, Jacobs a fost spînzurat la 19 august 1692. Curînd după aceea psihoza vînătorii de vrăjitoare s-a stins de la sine, fiind înlocuită cu un sentiment general de rușine și căință. 12 jurați au mărturisit că se lăsaseră induși în eroare de „evidența spectrelor". Luînd asupră-și partea de „rușine și mustrare de cuget" care îi revenea pentru participarea la procese, judecătorul Samuel Sewall a închinat cîte o zi din fiecare an al vieții rugăciunilor de căință și postului.

În „camera de tortură" — denumită la Mediaș „odăița" — li se arătau mai întîi nenorocitelor instrumentele de tortură, rînd pe rînd. Din tavan atîrna frînghia trecută peste un cilindru ; cu un capăt se legau mîinile acuzatei la spate și i se trăgeau încet în sus pînă ce-i ajungeau deasupra capului. Femeile înfricoșate vedeau acolo temuta menghină pentru strivit degetele, clești înroșiți în foc și „cizmele spaniole" care comprimau picioarele pînă frîngeau oasele ; prin apropiere se aflau și biciurile cu care era torturată victima în pauzele interogatoriului. În muzeul Țării Bîrsei se găsesc două fierăstraie cu care se tăiau membrele delicvenților după ce erau comprimate între scînduri. Nu e de mirare că, la un asemenea „îndemn", acuzatele mărturiseau ceea ce li se cerea. Faptul că mărturisirile sunau aproape identic în diferite țări se explică prin respectarea indicațiilor din „Ciocanul vrăjitoarelor" de către „judecător".

În timpul torturii, femeile schingiuite erau forțate să spună numele complicelor, nume pe care de teama morții, trebuiau să le inventeze sau pe care le sugera călăul.

La interogatoriul Margaretei Brus din Sînpetru, judecătorii au aflat probabil mai mult decît se așteptau despre presupusa ei vrăjitorie. În strădania ei de a se cruța de durerile chinuitoare ale torturii prin destăinuiri complete, bătrîna, care era terorizată, se întrece în autoacuzări. Declarațiile ei

aruncă o lumină crudă asupra orbirii care domnea în acele timpuri. Din cele 20 de întrebări, citäm aici doar cîteva :

Judecătorul : Se spune că ați avut totdeauna un servitor pus la dispoziție de diavol.

Acuzata : Da, am fost urmată totdeauna de un cîine negru.

Judecătorul : Dacă mai cunoașteți alte vrăjitoare, să spuneți adevărul, căci altfel veți continua să fiți torturată înfiorător.

Acuzata : Da, am să spun, căci fac parte dintr-o asociație a căpeteniilor.

Pe baza acestor mărturii femeia a fost arsă pe rug.

Alte femei au vorbit în timpul torturii despre 15 asociații de vrăjitoare din Sibiu. Anchetatorii au stabilit că acolo existau și căpitani, sublocotenenți, muzicanți și trîmbițași. Se duceau împreună, călare pe pisici, mături sau vătraie la sabatul vrăjitoarelor, care se ținea pe muntele de la Salzburg. O acuzată nu s-a reținut totuși de la observații usturătoare : „Cînd scuturați pe cineva așa cum mă scuturați pe mine, s-ar putea să meargă fulgii altcuiva". Intrebată la ce se referă, femeia a explicat : „Din asociația noastră face parte și soția preotului". La aceasta, onorata curte s-a speriat atît de rău, încît a oprit interogatoriul.

Neajutorarea sărmanelor femei, incapacitatea lor de a realiza vreo vrăjitorie ieșea deosebit de limpede la lumină tocmai cînd trupul și viața le erau în primejdie. De cum erau prinse se dovedeau a fi total lipsite de apărare. Și doar se spunea că „vrăjitoarele" pot trece ușor prin gaura cheii și zbura la sabat călare pe o coadă de mătură peste acoperișurile orașului. Cît privește diavolul, acesta trebuia să stea extrem de prost dacă găsea înțelegere mai ales la femei bătrîne și zbîrcite, al căror contraserviciu se dovedea deplorabil.

Vrăjitoarea nu era avertizată de un suflet caritabil că o amenința închisoarea. Ce-i drept, se spunea că, în hanul Wittenberg, Faust fusese inștiințat pe căi misterioase despre un pericol iminent. Vrăjitorul reușise să scape prin fugă de arestarea ordonată de principele elector. Nu se auzise însă de nici o vrăjitoare căreia stăpînul din iad să-i fi transmis un asemenea avertisment salvator.

Cu prilejul încercării vrăjitoriei la care erau supuse persoanele suspecte, s-a văzut că diavolul nu întreprindea niciodată nimic pentru a-și ajuta aliatele. În schimb, se lăsa pradă unor obiceiuri smintite, prin care expunea și mai mult vrăjitoarele. De pildă, însemna pe fiecare om care i se vindea, lăsîndu-i o pată insensibilă pe piele. Prin această „ștampilare" satan însuși crea premisa uneia din probele de vrăjitorie, și anume a probei cu acele.

Pentru a dovedi vrăjitoria, călăul căuta un punct insensibil pe trupul presupusei vrăjitoare. El găsea cu ușurință cîteva și le indica înfigînd ace în ele fără ca victima să simtă ceva și fără să curgă sînge.

După o întemnițare îndelungată, statul orașului dădea sentința. În cele mai multe cazuri cerea proba apei, care trebuia să dea în vileag „vrăjitoarea". Acuzatei i se legau mîinile și picioarele de o frînghie, după care era scufundată de trei ori în apă. Dacă femeia cădea la fund, era considerată nevinovată, dacă plutea însă pe apă, ceea ce se întîmpla aproape întotdeauna, deoarece ajutorul de călău ținea frînghia întinsă, o aștepta moartea pe rug la porțile orașului.

La Sebeș-Alba vrăjitoarele erau „plutărite" în „lazul vrăjitoarelor", la Mediaș în „Elești eul săracilor", la Sibiu în „Lacul croitorilor", aproape de portița morților, astăzi zidită, care ducea, peste un pod mișcător, în cimitirul vechi.

La asemenea spectacole sibienii curioși se îmbulzeau prin portița morților spre Lacul croitorilor. Un pod de lemn ducea peste actuala promenadă de la portița laterală din zidul orașului pînă în cimitirul vechi (Școala de gimnastică). La 15 noiembrie 1677, cînd gură-cască se întorceau în oraș de la un „plutărit de vrăjitoare", podul de lemn s-a rupt. Mulți s-au prăbușit în abis.

Cu ocazia „plutăritului" s-a dovedit din nou că principele întunericului nu întreprindea niciodată nimic pentru a-și salva presupusele aliate. Tot atît de inactiv rămînea și la proba leagănului. Pretinsa vrăjitoare era pusă pe un cîntar din piață. Ajutorul de călău se pricepea să facă în așa fel ca acuzata să cîntărească ceva mai puțin decît alți oameni și chiar ca cîntarul să nu oscileze deloc. Aceasta trecea drept o nouă dovadă de vrăjitorie.

Ultima din aceste detestabile probe ale cîntarului, probe ale apei și arderi pe rug a avut loc la Mediaș în anul 1752. În Elveția a mai fost executată o vrăjitoare în anul 1782.

Istoria proceselor contra vrăjitoarelor ne duce pînă spre epoca Revoluției franceze. Va mai persista un timp o înlănțuire rară de accidente, ultimele resturi ale răului, care, deși nu pot fi comparate cu flagelul din epocile precedente, arată totuși cît le este de grea, de anevoioasă, desprinderea de moștenirea sinistră a greșelilor și rătăcirilor.

PASIONANTA ISTORIE A UNUI CÎNTEC

MARSEIEZA

DUMITRU ALMAŞ

Chiar dacă nu-i sută-n sută adevărat că francezii, cum observa Rousseau, sînt „o națiune care cîntă" (chantante), e sigur adevărat că, un veac întreg, de la 1789 pînă la Comuna din Paris, 1871, au fost poporul care a dat tonul revoluțiilor.

Între 1789 și 1794, poporul francez a înfăptuit revoluția burgheză. Cu arma în mînă, cîntînd „Ça ira !" și „Carmagnola", a doborît absolutismul regal și nobilimea privilegiată. Iar în 1792, cînd puterile absolutiste europene au ridicat arma împotriva Franței revoluționare, poporul francez a identificat revoluția cu patria și, cu un entuziasm comparabil doar cu al grecilor sau romanilor antici, a sărit la hotare să le apere. Din sufletul fierbinte al națiunii a țîșnit atunci cutremurătorul strigăt : „Patria în primejdie !" În acele momente de spaimă și elan patriotic, în timp ce armurierii fabricau puști, baionete, săbii și tunuri, un tînăr ofițer, poet și compozitor, a scris un marș însuflețitor, eroic și bogat în elan patriotic.

„Haideți, copii ai patriei..."

Era într-o zi de sfîrșit de aprilie, cînd s-a aflat și la Strasbourg că armatele prusace și austriece invadau Franța, cu gînd să zdrobească opera revoluției și să repună pe Ludovic al XVI-lea în „drepturile-i legitime" de monarh absolut.

Libertatea conducînd poporul (După o lucrare a lui E. Delacroix)

Parisul era amenințat. Țara se și vedea cotropită. În acel moment de grea încercare, în casa primarului din Strasbourg, Philippe Fréderic Dietrich, un ofițer din Armata Rinului, numit Rouget de Lisle, a compus textul și muzica unui marș de chemare la arme. Un imn inspirat, de unire patriotică împotriva invaziei străine. S-a numit, la început „Cîntec de război pentru Armata Rinului". Și avea un refren ca un vrăjit glas de trompetă : „La arme, cetățeni..." Era un cîntec care, prin text și muzică, exprima exact sentimentele și gîndurile poporului francez din acel moment, al „Patriei în primejdie". S-a întîmplat ca 600 de tineri voluntari, plecați în seara zilei de 2 iulie 1792 din Marsilia, mărșăluind entuziaști, cu chipurile bronzate de vîntul și de soarele Mediteranei, cu ochii lucitori de patima dragostei pentru libertate și patrie, cu glasurile clocotind de ardoare revoluționară, să intre în Saint Antoine din Paris, în 20 ale aceleiași luni, cîntînd : „Haideți copii ai patriei... La arme, cetățeni !" Cucerit de elanul versurilor și al muzicii, poporul din Paris a învățat repede cîntecul lui de Lisle și l-a numit „Marseieza".

Și cu acest nume a intrat în istorie, identificîndu-se cu destinele revoluției și ale Franței înseși, pînă în zilele noastre.

Alcătuită într-o clipă de strălucinată inspirație și popularizată într-o vreme de mare primejdie individuală și națională, „Marseieza" nu-i numai o melodie izvoditoare de curaj, de forță, de avînt, de pasiune, de vrajă, de beatitudine individuală și elan colectiv, ci și o excepțional de valoroasă operă de lirică revoluționară și patriotică. Atît textul, cît și muzica. E un caz aproape unic în istoria culturii. Împrejurările au dovedit că, recitată cu talent, „Marseieza" înflăcărează cu aceeași putere ca și atunci cînd se cîntă.

„Sfîntă dragoste de patrie"

La 10 august 1792, iacobinii conduși de sanchiloți au atacat palatul Tuileries și l-au detronat pe rege, cîntînd „Carmagnola", iar voluntarii din Marsilia, marșul lor. Din acea zi, „Marseieza" a prins să devină simbolul melodic al revoluției și al republicii.

În septembrie 1792, dușmanul ocupa Verdun și se îndrepta direct asupra capitalei. Spaima paraliza inimile slabe : „Dușmanul e la porțile Parisului !" Dar Comuna insurecțională a Parisului lansa un apel patetic : „La arme !... Să nu predăm orașul decît atunci cînd va ajunge un morman de cenușă !... Să învingem sau să murim !"

Glasul lui Danton răsuna ca o trîmbiță a speranței : „Ca să învingem, domnilor, ne trebuie îndrăzneală, iar îndrăzneală, mereu îndrăzneală și Franța va fi salvată".

Indrăznind, armata franceză înfrunta trupele lui Braunschweig la Valmy (20 septembrie 1792). Ataca la baionetă strigînd : „Trăiască națiunea !", cîntînd „Carmagnola", „Ça ira" și, mai ales, „Marseieza". După victoriile de la Valmy și Jemmapes, faima acestui marș revoluționar se asemăna, cum scria Gretry lui Rouget de Lisle, cu „cîntecul loviturilor de tun". Dădea nu numai francezilor, ci și „belgienilor dorința de a trăi liberi". Servan, ministrul de război al Republicii franceze, o numea „imnul național", „tedeumul republicii", „cel mai vrednic a suna în urechile francezilor liberi". Lupta pentru libertate a poporului a făcut ca faima „Marseiezei" să întreacă și „Ça ira" și „Carmagnola". S-a cîntat și la judecata, și la decapitarea regelui. S-a cîntat și în primăvara lui 1793, cînd s-a aflat că 8 state și-au îndreptat armele împotriva Franței revoluționare.

„Tremuraţi tirani, şi voi, perfizi..."

Dar, înfrînt la Neerwinden, Dumouriez, generalul cuceritor al victoriilor de la Valmy și Jemmapes, a trădat. Franța însăși era în primejdie de moarte. Armatele dușmane intrau în Franța de la Rin, de peste Alpi, de peste Pirinei ; flota engleză sta gata să debarce din Mediterana, din Atlantic ori direct pe țărmul Mînecii. Atunci, iacobinii au răsculat Parisul împotriva girondinilor nehotărîți a urma o politică revoluționară. Și la 2 iunie 1793, au preluat puterea. Au instaurat dictatura. Au folosit teroarea revoluționară împotriva puhoiului dușman. Robespierre, Saint-Just, Carnot, Comitetul salvării publice și Tribunalul revoluționar au intrat în acțiune. Sute de contrarevoluționari, de regaliști, de girondini au căzut sub ghilotină. Guvernul iacobin a „sanchilotizat" conducerea armatei, îndepărtînd toți ofițerii aristocrați și încredințînd comanda unor generali tineri, ieșiți din popor. A dat decretul recrutării în masă : „Toți francezii sînt mobilizați permanent în serviciul militar. Tinerii vor merge la luptă, bărbații căsătoriți vor făuri armele și vor transporta subzistența ; femeile vor face corturi, haine și vor servi în spitale; copiii vor pregăti scame din cîrpe ; bătrînii vor merge în piețele publice și vor însufleți curajul luptătorilor, propovăduind ura împotriva regilor și unitatea republicii"... Acum „Marseieza" răsuna pretutindeni, ziua și noaptea, ca un marș al unui popor care trebuia să lupte ori să piară. Cîntînd „Marseieza", comandați de Jourdan, Pichegru, Hoche, tineri generali sanchiloți, francezii cîștigau victorii răsunătoare. În bătălia de la Wissemburg, ca și în cea de la Fleurus, „Marseieza" a răsunat generos și entuziast, eroic și salvator : „Tremurați tirani și voi, perfizi..." Elanul cristalizat în acest marș făcea minuni. Carnot declara în Comitetul salvării publice : «„Marseieza" ne-a dat 100 000 de apărători ai patriei». Putea tripla cifra, fără teamă de exagerare. Un general cerea ministrului de război întăriri : «Trimiteți-mi o mie de oameni și o ediție din „Marseieza"». Un soldat scria acasă : «Fără „Marseieza" mă băteam totdeauna unul contra doi ; cu „Marseieza" mă bat unul contra patru !». Un general comandant de armată scria Convenției : «Am cîștigat bătălia ! „Marseieza" comandă alături de mine». Un ofițer german nota : „Francezii... salutau zorii și, în același timp, dușmanul, repetînd într-una imnul teribil al Marseiezilor. A descrie efectul acestui imn cîntat de mii de glasuri și acompaniat într-un chip așa de formidabil, e omenește imposibil".

Concomitent, „Marseieza" a adus imense servicii și în interior, entuziasmînd poporul pe străzi, în grădinile publice, în atelierele unde se făureau armele, în teatre, în bisericile unde se croiau echipamente militare. „Marseieza" a răsunat atunci patetic și convingător, eroic și eficient, ca și vocea lui Danton, ca și discursurile lui Robespierre, ca și articolele lui Marat. În primele serbări publice revoluționare, marșul lui Rouget de Lisle a fost însuflețitorul obștesc. Impusă de opinia publică, la 26 thermidor (14 iulie 1793), „Marseieza" a fost „consfințită" drept „cîntec național", iar autorul ei înscris, cu mulțumiri publice, în procesul verbal al Convenției.

Să tacă „Marseieza" !

Dar încă de a doua zi după 9 thermidor 1794, în fața „Marseiezei" s-a ivit un adversar : „Deșteptarea poporului". Nu în armată, ci în rîndul „noilor îmbogățiți", printre „damele" recent convertite la revoluție : frumoasa Theresa de Cabarrus (Notre-Dame-de-Thermidor) sau și mai frumoasa madame Récamier. „Tineretul aurit" al lui Tallien sau Fréron, zeii thermidorienilor, socoteau „Marseieza" prea revoluționară și căutau să flateze poporul cîntîndu-i „Deșteptarea". În curînd, acest tineret revoluționar, urmărind și sancționînd „cu reteveiele" pe sanchiloții și iacobinii care cuceriseră marile victorii din 1792—1794, acești „muscadini" parfumați cu exces, îmbrăcați excentric și vorbind abracadabrant, au decretat : «Să tacă „Marseieza" !». Atacînd populația din foburguri, mai ales cînd erau șase contra unu, muscadinii strigau : «Jos „Marseieza" ! și cîntau „Deșteptarea"». Istoricii socotesc, pe bună dreptate, că lupta dintre „Marseieză" și „Deșteptare" reprezintă conflictul de clasă dintre iacobini și thermidorieni, dintre poporul republican și patriot și clasa dominantă a „noilor îmbogățiți".

Nu se mai putea cînta în stradă ori la spectacole publice. Cine murmura „Marse-

ieza" era grav învinuit : „adeptul teroarei", „agentul lui Robespierre". Dar ciudat : pe cînd în interior, muscadinii și *„chouanii* spectacolelor" sau fetele „cu batiste albe" făceau ultimele șicane „Marseiezei", în afară ea se afla într-o adevărată apoteoză : în Berlin și Elveția, în Geneva și Piemont, în închisorile de la Spielberg ori în Scoția lui R. Burns se cînta cu frenezie.

Parcă simbolic, „Marseieza" s-a cîntat, pentru ultima dată în tot Parisul și în toată Franța, la funeraliile lui Hoche, în septembrie 1797. Generalul acesta faimos la 24 de ani, „tînăr ca republica și frumos ca revoluția" reprezenta, ca și „Marseieza", eroismul anilor dictaturii iacobine și sintetiza spiritul republican.

Totuși, în fața anarhiei interne, în lupta cu regaliștii ca, de pildă, la 13 vandemier, oficialitatea tot își mai amintea de „Marseieza". Dar, mai ales soldații, în campania din Italia, plină de miracolul geniului militar al generalului Bonaparte, cîntau cu același entuziasm nestins marșul eroic și sublim.

„Marseieza" la... Berezina

„Marseieza" făcea minuni numai cînd era cîntată de marile mulțimi de oameni, însuflețiți de ireproșabile sentimente. Așa se face că, după lovitura de la 18 brumar, cînd s-a instaurat dictatura burgheziei prin „sabia" generalului Bonaparte, ea și-a pierdut rangul de „cîntec național".

Pentru că muzica și textul „Marseiezei" i se păreau prea revoluționare, pentru că Rouget de Lisle a votat împotriva dictaturii primului consul, pentru că s-a rînduit în tăbăra nemulțumiților, a opozanților, care-l mustrau („Bonaparte, te pierzi ! avertiza de Lisle. Orice plănuiești, greșești ; toate proiectele te tîrăsc spre o catastrofă cu atît mai umilitoare, cu cît va fi mai faimoasă, cu atît mai teribilă, cu cît va fi mai binemeritată..."), pentru toate acestea și pentru că voia să fie el, Napoleon, consulul și apoi împăratul a comandat un nou „Cîntec de luptă". N-a făcut un succes prea răsunător. S-a topit, epigonic, în mediocritate și uitare. Răsunetul victoriilor și al înfrîngerilor a fost mai puternic decît marșul confecționat ad-hoc.

Sub imperiu, „Marseieza" a fost persecutată și reprimată ca un strigăt răzvrătitor, ca o chemare la răzmeriță. În armată, era înlocuită cu arii noi sau vechi, banale, oficiale și inexpresive : „Grenadirii francezi", „Trăiască împăratul" !

O aparentă ciudățenie a istoriei : „Marseieza", interzisă de Napoleon soldaților săi, cu care cucerea Europa, începea să fie cîntată de popoarele care luptau acum pentru libertate împotriva Franței cotropitoare !

Și încă o ironie a istoriei : în campania din 1812, în desnădăjduitele momente de la Berezina, ca să întărească inimile soldaților istoviți de lupte, de marșuri, de foame și de ger, Napoleon însuși a dat tonul refrenului proscris : „Haideți, copii ai patriei, ziua gloriei..." Un moment, în lungul șir de soldați, storși de oboseală și de negura deprimării, s-a înfiripat ecoul cîntecului patriotic : „...La arme, cetățeni..." Dar cei din 9 și 10 vînători, mai lucizi și mai învrăjbiți, în loc să se înflăcăreze de cadențele „Marseiezei", au răspuns intonînd un vechi cîntec satiric, popular la începutul veacului al XVIII-lea : Marlborough s'en va-t-en guerre, mironton, mironton, mirontaine ! Nul ne sait quand reviendra... Il reviendra-t-à Pâques, mironton... Ou à la Trinité !"

O lecție dură, dată despotului, o vreme adorat ca un zeu. Totuși, tot cu „Marseieza", rămășița jalnică a „Marei Armate" s-a bătut eroic, acolo, pe malul stîng al Berezinei, îmbogățind gloria lui Napoleon cu încă o victorie. Pînă și soldații, rătăciți în tragica retragere din Rusia, ca-n „Grenadirii" lui Heine, se tîrau schilozi spre Franța, cîntînd „Marseieza" și strigînd „Trăiască împăratul !".

Așa de puternic, de adînc era ancorată în inima francezilor.

„Marseieza" a amuțit

În timpul primei Restaurații a Burbonilor, din 1814, „Marseieza", urîtă de aristocrația revenită la conducere, a devenit imnul rezistenței împotriva acesteia și a dinastiei întoarsă din emigrație, în furgoanele străinului. «Poporul cîntă „Marseieza", raporta cu spaimă Chateaubriand către rege ; reapar bonetele roșii pe busturile lui Napoleon ! Revoluția învie !» N-a înviat acum, dar cu „Marseieza" l-au primit țăranii și soldații pe Napoleon, în martie 1815, cînd și-a început domnia celor 100 de zile. „Zborul vulturului" spre Paris s-a întovărășit de ritmul „Marseiezei", deși împăratul o interzisese. Și în același imn : „Împotriva noastră tirania a ridicat stindardu-i însîngerat", Napoleon a pierdut bătălia de la Waterloo.

Și sub a doua Restaurație „Marseieza" a amuțit. Simboliza poporul, libertatea, revoluția. Aristocrația se vedea obligată s-o persecute, s-o reprime. Și a persecutat-o cincisprezece ani.

Detestat de oficialitatea Restaurației, Rouget de Lisle a devenit autorul „infamei Marseieze" și a fost lăsat să trăiască în mizerie, din împrumuturi.

Dar, în iulie 1830, poporul a țîșnit iarăși pe baricade. În cele „Trei glorioase" (27-28-29 iulie), cu arma, cu tîrnăcopul și cu „Marseieza" a alungat regimul Restaurației.

În pripă, burghezia și-a confecționat, chiar pe baricade, un rege constituțional :

Ludovic Filip d'Orleans. «„Marseieza" — se scria într-un act oficial — a deșteptat în inima d-lui duce d'Orléans amintiri care-i erau scumpe (luptase la Jemmapes). Alteța sa regală n-a uitat că autorul acestui cîntec patriotic a fost unul din vechii camarazi de arme, de aceea îi acordă o pensie de 1 500 franci». De remarcat că „luna de miere" a monarhiei din iulie cu „Marseieza" a durat puțin. Îndată ce au început s-o cînte muncitorii din foburgurile Parisului ori mătăsarii răsculați din Lyon, s-a produs divorțul. Un divorț brusc, spre marea surprindere a celor care-l socoteau pe Ludovic Filip „regele baricadelor". Totuși, artiștii mai credeau în revoluție și în „Marseieza". Delacroix picta „Libertatea cîntînd Marseieza pe baricade" ; Rude o sculpta, fremătînd, pe Arcul de triumf.

În 1835, oficialitatea franceză repudia „Marseieza" ca un cîntec răzvrătitor. În Paris, „Marseieza" era doar o biată „haimana de stradă", rătăcită în „manifestații indecente" în favoarea Poloniei ori a reformei electorale. Se mai cînta eficient doar în afară, în țările unde popoarele se încleștau în lupta pentru libertate. O cîntau polonezii și finlandezii împotriva despotismului țarist, românii, maghiarii și cehii împotriva tiraniei habsburgilor și a sultanilor.

Iarăși pe baricade

Revoluția din februarie 1848, la Paris, s-a declanșat tot în sunetele „Marseiezei". Cîntînd-o pe baricade, poporul l-a gonit pe Ludovic Filip, i-a ars tronul și a proclamat Republica a II-a.

Din stradă și de pe baricade, „Marseieza" a intrat, o dată cu poporul, în teatre și în saloane. Marea tragediană Rachel, „Jeanne d'Arc a scenei franceze", acompaniată de orchestră, o recita așa de modulat, de patetic, de înflăcărat, încît cutremura auditoriul parcă ar fi intonat-o, într-un glas, întreaga Franță. Stîrnea „un sfînt entuziasm" în inimile tuturor.

Dar și de data asta s-a auzit prea scurtă vreme. Cînd muncitorii au urcat pe baricade, în 22 iunie 1848, în ritm de „Marseiezâ", burghezia s-a văzut nevoită să se depărteze din nou de sublimul imn. Ușor i-a venit lui Ludovic Napoleon, prin lovitura de stat din 2 decembrie 1851, să desființeze republica și să proscrie iar „Marseieza". În acele zile de epilog revoluționar, soldații celui care, peste un an, se va numi Napoleon al III-lea, smulgeau arborii libertății ; parizienii din foburguri se apărau bătîndu-se cu pumnii și cîntînd tot „Marseieza". Așa după cum, intonînd-o sugrumați de lacrimi, miile de deportați în Cayenne își luau adio de la pămîntul Franței. Și optsprezece ani, cît a durat al doilea imperiu, imnul libertății s-a murmurat doar în taină, conspirativ. În vremea războiului din Crimeea sau din Italia (1859), Napoleon se mîndrea : uite, se pot obține victorii și fără „Marseiezâ".

Numai că istoria s-a dovedit iar necruțător de ironică. În momentul crizei politice din 1870, Napoleon al III-lea, ca și cel dintîi, la Berezina, simțind că tronul i se clatină, și-a adus aminte de „Marseieza". A readus-o, intempestiv și imprudent, la ordinea zilei. Începînd din mai 1870, fanfarele militare ale imperiului o cîntau în Champs-Elisée și la răscruci. Ca să momească poporul. Ca să-l facă să creadă că împăratul a devenit un... al doilea Robespierre călare. Dar, de fapt, imnul revoluției prevestea, anunța republica prin înseși fanfarele militare imperiale. Și tocmai asta era frumusețea istoriei. Apelul, in extremis, la „Marseieza" n-a putut face nimic. Nu l-a salvat pe al III-lea Napoleon de rușinea capitulării la Sedan, cum nu-l salvase nici pe primul, la Waterloo. Cînd cei peste 80 000 de soldați, mii de ofițeri și un împărat s-au predat, prusacii lui Moltke le-au pregătit o umilitoare surpriză : au pus surlele să sune, strident și batjocoritor, „Marseieza". Zeci de mii de soldați, în jalnică mizerie, plini de noroi pînă la gît, cu sufletele frînte, au trecut, cu capetele plecate pe sub furcile caudine ale imnului lor drag, cîntat fals, în bătaie de joc. O profanare, din vina regimului imperial al lui Napoleon al III-lea.

„Marseieza" contra „Marseiezei"

În Franța însă, poporul, așa cum era firesc, îmbrățișa din nou imnul revoluției și al libertății naționale. Organiza o rezistență eroică, în Paris sau pe Loire.

Dar s-a produs o trădare. Guvernul Thiers s-a înțeles cu Bismarck ; a acceptat ciuntirea Franței, a încuviințat raptul Alsaciei și Lorenei și plata uriașei despăgubiri de 5 miliarde de franci aur. Proletariatul din Paris, însă, a respins acest tîrg odios. Cîntînd „Marseieza", s-a ridicat din nou la luptă și a proclamat Comuna. Versaillezii — forțele burgheziei — au atacat Parisul și l-au bombardat, așa cum îl bombardaseră și nemții, cu cîteva luni mai înainte. În timpul acestei înverșunate lupte de clasă între proletariat și burghezie, și pe baricadele Parisului, și în bivuacurile asediatorilor se cînta tot „Marseieza". Este momentul marii derute, al marii incertitudini. Burghezia nu se putea dispen-

sa de ea, iar proletariatul nu-și avea încă imnul lui de luptă. Folosea un instrument din vechiul arsenal al libertății și al revoluției. Dar tot atunci, și tot în Franța, se zămislea „Internaționala", pe versurile lui Eugène Pottier.

„Leoaica zilei"

Guvernul lui Mac-Mahon, în repetate rînduri, a căutat să restaureze monarhia și să interzică „Marseieza". N-a izbutit. La o jumătate de lună după îndepărtarea lui, la 14 februarie 1879, la propunerea lui Gambetta, „Marseieza" a fost proclamată imn național, iar 14 iulie a devenit sărbătoare națională a Franței. 14 iulie 1880 s-a sărbătorit în sunetele istoricului marș și imn care simboliza republica și triumful, în sfîrșit, al revoluției franceze. „Marseieza" a fost atunci „leoaica zilei".

Oficializată, opera lui Rouget de Lisle s-a depărtat un pic de popor. În rîndul proletariatului începe să-și facă tot mai mult loc „Internaționala".

Totuși, „Marseieza" s-a cîntat de tot poporul francez și de alte popoare în multe momente grele de atunci încoace. A mai fost pusă uneori în contradicție cu sine însăși. De pildă : în iulie 1914, președintele Republicii franceze, Poincaré, vizitînd Rusia, fanfarele imperiale au intonat „Marseieza" în Petersburg sau la Țarskoe Selo ; în același timp însă, cazacii țarului băteau cu cnutul muncitorii din foburgurile Petersburgului pentru că intonau aceeași „Marseieză". Cu același imn au pornit armatele franceze în primul război mondial și tot în sunetele lui Republica franceză și-a sărbătorit, oficial și solemn, victoria din 1918. Interzisă sub regimul guvernului de la Vichy și al ocupației hitleriste, „Marseieza" a reînviat, dîrză și eroică, din maquis, trezind ardoarea luptei poporului împotriva hitlerismului, pentru libertate și solidaritate națională. Și pe acest teren de luptă, deseori, s-a înfrățit cu „Internaționala".

Soarta lui Rouget de Lisle a urmat, în căderi și înălțări, soarta operei sale. Oseminte le-au fost așezate în Panthéon. Și azi e vecin cu sarcofagul lui Napoleon I. Epitaful de pe stela mormîntului încheie sintetic rolul lui de Lisle și-al imnului său : «Cînd revoluția franceză, în 1792, a trebuit să combată regii, el i-a dat, ca să biruie, cîntecul „Marseiezei"».

În fond, istoria acestui imn rezumă istoria poporului francez, în ultimele două veacuri. Și e patriotic, republican, eroic, patetic, revoluționar, pentru că poporul însuși este așa.

***Luarea palatului Tuileries de către poporul din Paris, la 10 august 1792** (După un tablou de Duplessis-Bertaux)*

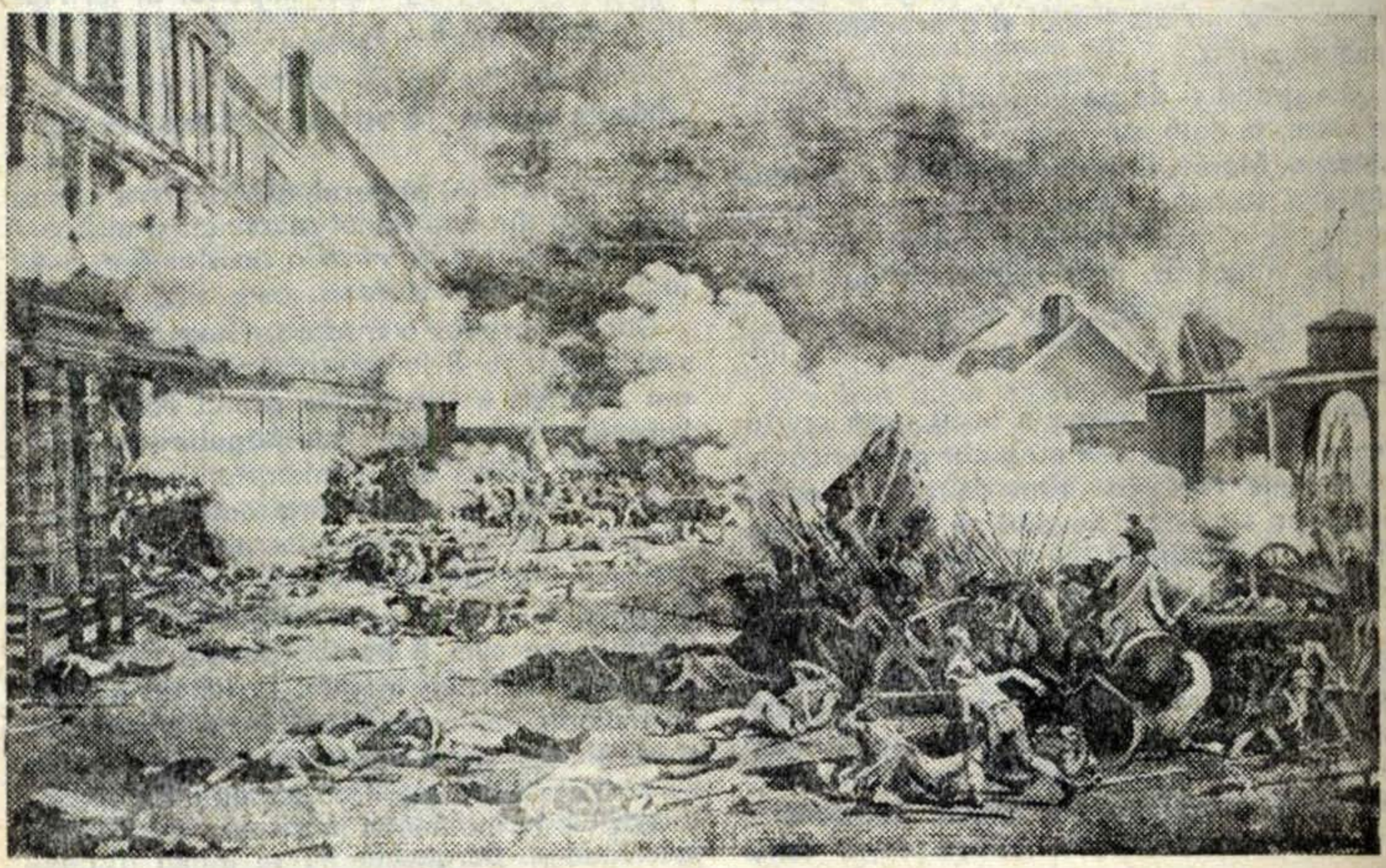

Orașul Pitești, văzut în anul 1793 de pictorul vienez Luigi Mayer. Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei

Asaltul Palatului de iarnă

Tablou de P. Sokolov-Skalia

Cană de aur din Tezaurul de la Petroasa, cunoscut sub numele de „Cloșca cu pui" (sus, stînga)

Mamă cu copil — sculptură în lemn (rădăcină de măslin) de Szervatiusz (sus, dreapta)

Camee romană, colecția Muzeului de istorie din Alba Iulia (jos)

VIKINGII
DE LA SOARE RĂSARE

PETER BUCK

In paginile ce urmează publicăm un fragment din lucrarea lui Peter Buck „Vikingii de la Soare Răsare" ce va apărea în colecția „Popoare, culturi, civilizații" editată de Editura Științifică, în tălmăcirea semnată de Aurelia Zub.

Cartea poate fi socotită drept cea mai documentată lucrare despre originea, cultura și modul de trai al populațiilor polineziene, cu atît mai mult cu cît autorul Te Rangi Hiroa (Peter Buck) cunoaște la perfecție limba acestor populații, fiind limba sa maternă (autorul este de origine maori după mamă).

CALEA SPRE SUD-VEST

Prima insulă tropicală, pe care am vizitat-o, a fost Rarotonga. Pe vremea aceea, în 1909, eram reprezentantul unei circumscripții electorale maori în Parlamentul Noii Zeelande. Pentru a putea face față nevoilor cu care eafa insuficientă pe care o aveam, am reușit să fiu trimis în Rarotonga în timpul vacanței parlamentare pentru a-l ajuta pe medicul din ocalitate în timpul unei epidemii de friguri (dengue fever). N-am să uit niciodată primul parfum al plantelor ropicale, prima priveliște a runzișului luxuriant și a decorului viu, ciudățenia pirogilor cu cumpănă și a caselor acoperite cu frunze pe andan și, mai presus de rice, saluturile politicoase i ospitalitatea spontană a ocuitorilor, oameni frumoși, u pielea arămie, ce se înudesc cu propriul meu popor. Dialectul lor este asemănător cu limba maori, deoarece, ca și aceștia, nu pronunță pe k și ng și, ca și cei din regiunea de unde sînt u, pronunță pe h neaspirat.

Chiar în prima zi cînd am ecut prin satul cel mai important, două căpetenii în vîrstă mi-au tăiat calea și m-au condus către veranda casei lor din apropiere. Familia, care era numai zîmbet, s-a adunat și m-a întîmpinat cu strîngeri de mînă și cu salutul „Kia orana" („Să fii sănătos pe deplin"). O strachină cu portocale verzi cojite și cu nuci de cocos pentru băut a fost așezată în fața mea. Unul dintre bătrîni, despre care am aflat mai tîrziu că se trăgea din înalții preoți, mi-a întins o nucă pentru băut, zicînd: „În Noua Zeelandă ai băut apa pămîntului, dar aici pe pămîntul părinților tăi bea din apa copacilor". De atunci am băut mult lapte de nucă de cocos, în diferite insule ale Pacificului, dar această primă înghițitură pe care am băut-o cu acest preot bătrîn, care mă privea cu aprobare, a fost o libație adusă umbrei strămoșilor mei.

Cu doi ani înainte am întîlnit multe dintre căpeteniile din Rarotonga la Expoziția Internațională din Noua Zeelandă. Locuisem împreună cu ei într-un sat maori model, unde fusesem repartizat ca medic. Acum vechii mei prieteni și alții se întreceau care mai de care să mă sărbătorească pe mine și pe soția mea. Marele conducător *(ariki)* al satului Arorangi a trimis după noi pe fiul său cu o trăsurică cu patru roți, cu baldachin tivit cu franjuri și trasă de un cal. Dar hamurile erau distruse și părțile de piele erau înlocuite cu sfori. Calul pipernicit a găsit că noi trei cîntăream cam mult pentru puterile sale. Ca răspuns la încercările unui băț lung de a-l convinge, calul a făcut un efort brusc pentru a porni. Amîndouă sforile de la ham s-au desfăcut și ne-am oprit. Prințul a sărit din trăsură și a cercetat sforile rupte, însă acestea erau prea scurte pentru a mai putea fi legate. Maorii din Noua Zeelandă se întreabă cum se descurcă cei dintr-un neam cu ei fără cînepa cu care se leagă toate lucrurile. Mă întrebam și eu ce se va întîmpla. Fără cea mai mică ezitare, el a luat, din spatele trăsurii, un cuțit mare de tăiat bălării și s-a îndreptat către un copac de ibisc de pe marginea drumului. A crestat trunchiul aproape de vîrf, a jupuit o fîșie lungă și destul de lată de coajă, a prins capetele hamurilor cu scoarța aceasta de copac și ne-am văzut veseli de drum. Astfel am aflat că ceea ce însemna cînepa pentru maori, era coaja de ibisc sălbatic pentru locuitorii insulelor vulcanice.

Mîncarea pentru această sărbătoare fusese dată de familia șefului și de arendașii acestuia, care plătesc cu o parte din produse pentru

pămîntul arendat. S-au adus batate, inham, taro, fructe de pîine, banane, nuci de cocos, păsări, porci și pește. Cantitatea de care aveau nevoie a fost pusă în cuptoare de pămînt, iar rămășițele au fost strînse la un loc, ca într-un fel de expoziție. Diverse budinci din taro pisat și fructe de pîine amestecate cu cremă de cocos fuseseră coapte înainte, în frunze. Cînd am sosit noi, era mare animație, toți oamenii din sat fiind împodobiți cu ghirlande, flori și frunze parfumate. Ne-au pus și nouă în jurul gîtului cununi de flori alese și zîmbind s-au strîns în jurul nostru cu mîinile întinse pentru a ne saluta cu tradiționalul „Kia orana". Pe vremuri și-ar fi lipit nasul de al nostru. Mi-am pregătit nasul pentru sărutarea cu care eram obișnuit din țara mea, dar din partea cealaltă nu mi s-a răspuns cu o mișcare asemănătoare. Felul strămoșesc de salut fusese părăsit în Polinezia tropicală. Am fost și dezamăgit, dar și ușurat.

Într-o clipă, de pe movilele aburinde au fost ridicate frunzele, ieșind la iveală porci fripți întregi, așezați pe pietre fierbinți. Frunze de cocotieri și de bananieri erau împrăștiate pe pămînt în fața maldărului de mîncare proaspătă și pe ele erau așezați porcii și alte feluri de mîncare, scoase din cuptor. Oratorul căpeteniei, așezat lîngă mîncăruri, mi s-a adresat astfel : „Acesta este cuptorul cu hrană al înaltului șef Tinomana și al poporului său. Iată porci, păsări, pește și alte alimente, iată taro proaspăt, fructe de pîine și alte alimente. Această hrană este în cinstea vizitei tale". Pe cînd arăta cu degetul către fiecare fel de mîncare în parte, îi spunea și numele. Apoi a continuat : „Ne tragem din aceiași strămoși. Îți urăm ca unuia din același neam cu noi bun venit în țara prin care au trecut bătrînii tăi, călătorind către sud. Toată această hrană o depunem în mîinile tale".

Dialectul din Rarotonga este foarte asemănător celuia din Noua Zeelandă. M-am ridicat cu toată demnitatea, pe care o puteam avea, și am răspuns în cuvinte potrivite la cinstea ce mi se făcea. Am intonat un descîntec maori, care i-a impresionat, deși nu l-au înțeles în întregime. Am încheiat spunînd : „Împarte mîncarea, pe care noi cei de același sînge trebuie să o mîncăm împreună".

Într-o clipă, porcii au fost împărțiți în porții pentru fiecare. În orice comunitate polineziană, există specialiști care împart hrana în grămezi în așa fel încît fiecare familie primește partea sa exactă. Apoi toți se așează să mănînce, iar ceea ce rămîne este luat acasă împreună cu partea ce li se cuvine din alimentele nepregătite. După ce am mîncat, am ascultat cîntecele și am privit dansurile. Partea noastră de hrană, pe care nu o consumasem, a fost împachetată și pusă în trăsurica ce ne-a dus acasă. Toate păsările vii ne-au revenit nouă. Nu aveam coteț pentru găini la reședința doctorului, așa încît femeia noastră din casă a trebuit să le priponească cu fîșii de coajă de ibisc, în curtea din spate, la umbra gardului. Bucătarul nostru, ori de cîte ori avea ocazia, mai reducea din șirul de păsări, însă înainte de a le putea termina, am mai primit o invitație la o altă serbare și astfel pierderile din rîndul puilor erau înlocuite cu recruți proaspeți.

La una dintre serbări, am uitat să-mi încheiu cuvîntarea cu obișnuitele formule de încheiere. A urmat o liniște de mormînt. Plutea în aer o așteptare. Oratorul a venit tiptil la mine și mi-a șoptit : „Să încărcăm în trăsură toți porcii fripți și toată mîncarea ?" Politețea polineziană le impunea ca hrana pentru întreaga serbare să fie trimisă acasă la mine, dacă nu spuneam nici un cuvînt. M-am ridicat în picioare, ca și cînd niciodată nu aș fi stat jos și am strigat : „Împarte mîncarea, pe care trebuie să o mîncăm împreună".

Am făcut această digresiune în speranța că, povestind primele mele întîmplări din Polinezia, aș putea evoca o frîntură din atmosfera care, 18 ani mai tîrziu, m-a determinat să renunț la medicină și să mă atașez programului de cercetări întreprinse de Muzeul Bishop în Polinezia.

De abia după 20 de ani de la vizita mea în Rarotonga am avut ocazia să văd toate insulele din arhipelagul Cook.

Prima colonizare a insulelor Cook trece peste mit și legendă, la perioada istoriei tradiționale. Fiecare insulă are povestea sa proprie despre primii descoperitori și despre aceia care au venit după ei. După ce Ru a descoperit Aitutaki, au venit Te Erui și fratele său, Matareka. Te Erui s-a îmbarcat prima dată pe corabia **Viripo,** căreia un uragan i-a smuls catargele. El a fost îngrijorat și uimit de faptul că s-a putut isca un uragan într-un anotimp cunoscut ca favorabil explorărilor. Așa că, după ce s-a înapoiat la Avaiki, a consultat un preot asupra cauzelor ghinionului pe care îl avusese. Vicleanul preot l-a întrebat : „Ce nume i-ai dat corăbiei tale ?" „Viripo" i-a răspuns Te Erui. „Aha, a spus preotul, iată cauza nenorocirii. Trebuia să fi pus numele unui zeu, cel puțin uneia din părțile corăbiei tale". Te Erui a construit o altă corabie, căreia i-a dat numele de *Te Rangi-pae-uta,* și urmînd sfatul preotului, a pus celor două catarge nume de zei, Tangaroa și Rongo. Avînd sprijin divin pentru amîndouă pînzele, Te Erui a pornit din nou și a debarcat în partea de apus a insulei Aitutaki. Acolo a întîlnit pe urmașii lui Ru, care i-au spus : „Acesta este

Statuie de piatră — Raivavae lîngă Muzeul Papeete — Tahiti ; alături se află Peter Buck →

Locuitori din Atiuan cu căşti de război împletite. Şeful suprem este aşezat la mijloc

pămîntul descoperit de Ru și lăsat copiilor copiilor săi. Înaintea ta se deschide marea purpurie Iro. Du-te într-acolo și caută pămînt pentru tine". Te Erui, totuși, a încercat să debarce, omorînd mai mulți adversari. Prin reciful care înconjura insula a tăiat un canal, numit Te Rua-i-kakau, cu ajutorul vestitei sale tesle, Haumapu, croind astfel calea corăbiei sale pentru a pătrunde în lagună. Pasajul de la Aitutaki, împreună cu alte două de la Rarotonga sînt singurele din întregul arhipelag pe unde pot pătrunde balenierele — un mare avantaj în timpurile moderne pentru acostarea și încărcarea unui cargou. Este natural ca populația din Aitutaki să se fălească cu strămoșul său, Te Erui și cu amintirea pe care a lăsat-o el insulei.

Un al treilea strămoș navigator, venit pe Aitutaki, a fost Ruatapu, care se avîntase pe mai multe insule. In timpul acestor călătorii el a schimbat de mai multe ori numele corăbiei sale. Cînd a sosit la Aitutaki, corabia sa se numea *Tuehu-moana* (Spuma mării). I se atribuie introducerea nucii de cocos și a gardeniei, cunoscută sub numele de *tiare maori* (gardenia tahitiensis). Locul unde a plantat floarea este numit pînă în ziua de astăzi Tiare (Floarea). Pe vremea aceea, insula era condusă de Taruia, iar Rautapu, după ce a stabilit relații de prietenie cu acesta, a început să comploteze pentru a-l răsturna. A trezit curiozitatea lui Taruia povestindu-i întîmplări din insulele pe care le vizitase. Pînă la urmă, a convins pe înaltul conducător să facă împreună cu el o călătorie pe mare pentru a vedea femeile frumoase din celelalte insule. Fiecare și-a pregătit cîte o pirogă de transport și Ruatapu a pornit dinadins înainte, fără să mai aștepte ca celălalt să fie gata de drum. La rugămintea lui Taruia să-l aștepte să pornească împreună, Ruatapu a răspuns : „Voi ajunge înaintea ta la Rarotonga și te voi aștepta pe țărm pentru a-ți ura bun venit". Ruatapu și-a îndreptat piroga în partea cealaltă a micuței insule Maina și, cînd a văzut că pornește și Taruia, și-a răsturnat dinadins piroga. La scurt timp după aceea a apărut și Taruia. La rugămintea lui Ruatapu de a-l aștepta pînă ce își îndreaptă piroga, Taruia a răspuns, plin de satisfacție : „Nu, mă voi duce la Rarotonga și te voi aștepta pe țărm pentru a-ți ura bun venit".

Ruatapu a așteptat pînă ce Taruia nu s-a mai văzut. Și-a pus piroga din nou pe apă și s-a întors la Aitutaki, unde a uzurpat drepturile lui Taruia. Pînă la urmă, Taruia a ajuns pe atolul Tongareva (Penrhyn), unde s-a stabilit. Numele său apare printre strămoșii celor din această regiune.

O comparație a semințiilor și a tradițiilor, atît a celor din Noua Zeelandă, cît și a celor din Insulele Cook, arată că Ruatapu a trăit cam prin 1350 e.n., perioada ultimelor călătorii către Noua Zeelandă. Arborele

Sărbătoare în Samoa. Ospățul se desfășoară după străvechi ritualuri

genealogic al celor din Aitutaki arată că Te Erui a trăit cam cu vreo trei sute de ani mai înainte, în timp ce Ru fusese și mai înainte. Deși urmașii acestor trei strămoși s-au căsătorit între ei, grupurile care pretind că se trag direct în linie bărbătească dintr-unul trăiesc ca triburi deosebite în diferite sate. La ocazii festive, fiecare sat joacă piese unde se arată întîmplări din istoria tradițională a strămoșului respectiv. In timpul șederii mele, urmașii lui Ru au interpretat „Călătoria lui Ru", cei din Ruatapu au jucat „Cearta de la pescuit dintre Ruatapu și fiul său Kivikava", iar cei ai lui Te Erui au dansat „Cîntecul toporului Haumapu". Nici unul dintre sate nu s-ar gîndi să joace o piesă în care să se ilustreze faptele altui strămoș decît al lor. Chiar o temă fără bază istorică se bucură de considerație.

Intr-un sat, unde am cerut lămuriri despre picioroange, cel căruia mă adresasem mi-a spus: „Picioroange? Da, avem picioroange, dar acestea aparțin satului Vaipae. Cînd te vei duce la Vaipae, întreabă-i. Au un dans pe picioroange." Mai tîrziu, la Vaipae, am întrebat iarăși despre picioroange. „Da, mi-au spus, avem picioroange. Avem un dans al picioroangelor. Ți-ar place să-l vezi?" „Desigur", am răspuns. Un om de vîrstă mijlocie s-a îndreptat către o tobă mare de model european — însă lucrată în insulă — care era atîrnată de acoperișul unei barăci deschise. El a început să bată puternic în tobă, strigînd: „Hei, dansatorii cu picioroange! Veniți să dansați pentru oaspetele nostru". Patru tineri s-au ivit aducînd cu ei picioroangele. Au fost așezate patru cutii în linie dreaptă. Montîndu-și picioroangele lîngă cutii, dansatorii au făcut diferite mișcări în ritmul tobei mari și a unui gong de lemn mai mic. Ei țopăiau pe una din picioroange, se învîrteau în jur, loveau picioroangele unul de altul, se urcau pe cutii unde executau diferiți pași, coborau pe pămînt din nou și făceau o serie de mișcări precise în ritm cu muzica, bine sincronizați între ei. Picioroangele erau răspîndite în întreaga insulă, dar Vaipae fusese primul sat care executase un dans al picioroangelor în public. Astfel ei stabiliseră un fel de drept de autor, care nu era protejat de vreo lege, ci doar de politețea lor înnăscută.

Atiu, insula cea mai apropiată de Aitutaki, era populată cu oameni din Avaiki central. Primii coloniști fuseseră conduși de Mariri și de frații săi mai mici, Atiumua și Atiu-muri. Tatăl lor fusese Tangaroa, supranumit Izvorul-fără-tată (Tamumetua-kore), ceea ce lasă să se înțeleagă că atît el, cît și fiii săi, erau de origine divină. Mariri a botezat insula Enua-manu, „Țara insectelor", pentru a sublinia faptul că înaintea sa nu mai existaseră locuitori. Conform genealogiilor celor

mai demne de încredere, prima colonizare a avut loc prin 1300 e.n. Deși în genealogiile actualilor locuitori Mariri este citat ca unul dintre strămoși, ramura principală se trage de la Atiumanu și în cinstea sa a fost schimbată denumirea insulei în Atiu.

Insula Mauke a fost colonizată o dată cu Atiu de un strămoș numit Uke, a cărui fiică s-a căsătorit cu un băiat al lui Atiu-mua. Acești strămoși au venit cu piroga din Avaiki central.

Locuitorii din Atiu erau războinici redutabili și în jurul anului 1820 e.n. au cucerit insulele din vecinătatea insulei Mauke și Mitiaro. În timp de război purtau căști împletite, lucrate prin răsucire, pentru a se apăra de pietrele aruncate cu praștia. În timpul unei expediții făcute la fața locului, în 1929, un grup de locuitori din Atiu, arătîndu-ne căștile de război ale familiei, ne-au descris cu mult pitoresc ultima luptă cînd acestea fuseseră întrebuințate.

„Un războinic, venind din Tahiti pe piroga sa de cursă lungă, a fost primit pașnic de cei de pe insula Mitiaro. El a ațițat populația din Mitiaro împotriva noastră, războinicii din Atiu. I-a învățat să-și construiască o redută în mijlocul stîncii de coral, în partea mai înaltă a recifului, ce poartă numele de **makatea.** Cînd pirogile noastre de război au acostat pe Mitiaro pentru a răspunde la provocare, satele fuseseră părăsite. Totuși cercetașii noștri au descoperit curînd întăritura de piatră din mijlocul makate-ei. Am atacat numaidecît cu trei divizii reprezentînd pe cei trei conducători din Atiu. Divizia lui Rongo-matane, condusă de șeful său militar, a fost așezată în față, la loc de cinste. Stîncile de coral din makatea aveau atîtea colțuri ascuțite încît nu am putut năvăli asupra fortului. Am așezat ciomegele noastre lungi din lemn (de esență tare) ghintuit pe vîrfurile ascuțite și ne-am tîrît de-a lungul lor. Cînd ajungeam la capătul ciomegelor, le ridicam și le așezam din nou și astfel am putut înainta. Mergeam încet, iar în timpul acesta, cei din Mitiaro, de pe platforme construite deasupra zidurilor de stîncă, trăgeau cu praștia în noi. Nu ne puteam ridica în picioare pentru a le răspunde la atac. Tot ceea ce puteam face era să ținem capetele aplecate pentru ca pietrele, care altfel ne-ar fi zdrobit, să se izbească de căștile noastre împletite. Veți observa că aceste căști îmbracă perfect părțile capului, însă, fiind înalte, între vîrful capului și vîrful căștii există un spațiu cu aer. O piatră care atinge vîrful căștii pierde din forță și astfel capul nu poate fi spart. Ne pusesem căștile exact așa cum trebuie, pentru a amortiza loviturile și a ne putea tîrî. Unii dintre noi au fost loviți în diferite locuri ale corpului, însă am continuat să ne tîrîm pentru a ajunge mai aproape. Căpetenia războinicilor lui Rongo-ma-tane conducea avangarda. El era un luptător încercat în multe lupte și noi știam că o dată ajunși la zidurile fortului, victoria va fi de partea noastră. Atunci a început dezastrul. Un luptător din Mitiaro a azvîrlit cu praștia o piatră mare, din acelea care se găsesc prin peșteri (o stalagmită). Aceasta este piatra cea mai bună pentru praștie, deoarece izbindu-se de o rocă se sparge în bucăți ce zboară în toate direcțiile, cu o forță neînchipuită. Piatra din praștie s-a izbit de coralul tare chiar într-o scobitură, aflată lîngă șeful nostru și s-a făcut bucăți. O bucată mare l-a lovit în ochi, iar el a alunecat de pe ciomag, rănit foarte grav. Un strigăt triumfal s-a auzit din fortăreață și atacul celor din Atiu a fost oprit. Am crezut că ne murise căpetenia. În linia de întărire din spate se afla fiul cel mai mic al conducătorului suprem Rongo-matane. El era atît de tînăr încît locul său era printre femei, nu printre războinici. Îl cunoșteam foarte puțin, dar în sîngele său curgea curajul războinic. Copilul se strecurase în linia de rezistență fără să fi fost observat.

Cei din Mitiaro atîrnaseră chipul zeului lor Te Pare de o prăjină pentru a-i stimula în luptă. Ei continuau să strige și să ridice mîinile către Te Pare mulțumindu-i că îi ajutase să scoată din luptă pe conducătorul celor ce-i atacaseră. În acest moment hotărîtor, cînd eram pe punctul de a ne retrage, fiul cel mai mic al lui Rongo-ma-tane s-a ridicat în picioare pe colțurile makate-ei, în linia din spate. În mînă avea o praștie și, în timp ce se pregătea să tragă, recita un descîntec pentru a îndrepta pietrele din praștia sa și a le da putere. Era tînăr, însă fusese educat așa cum se cuvine unui fiu de căpetenie. Inamicul l-a batjocorit, căci ce putea face un tinerel avînd doar o praștie, împotriva atîtor dușmani? Dar, observați iarăși cîtă știință războinică curge în sîngele conducătorilor. În descîntecul său el a implorat pe zeii săi să îndrepte piatra împotriva zeului dușman, Te Pare. El a țintit cu toată forța și toată îndemînarea de care era în stare. Zeii l-au auzit și i-au călăuzit piatra așa cum îi rugase el drept în capul lui Te Pare, în locul în care era legat de prăjină. Atît de puternic a fost lovit, încît funia împletită s-a rupt și zeul s-a rostogolit la pămînt. Un strigăt de groază a răsunat din fortăreață, căci aceasta era desigur un semn rău pentru ei. Din liniile din față și din cele de întărire ale oamenilor din Atiu a izbucnit însă un strigăt de bucurie, la vederea zeului căzut. S-au ridicat ca unul și neținînd seama de vîrfurile ascuțite ale makate-ei, s-au repezit către fort, au trecut peste zidurile de coral și au capturat fortăreața".

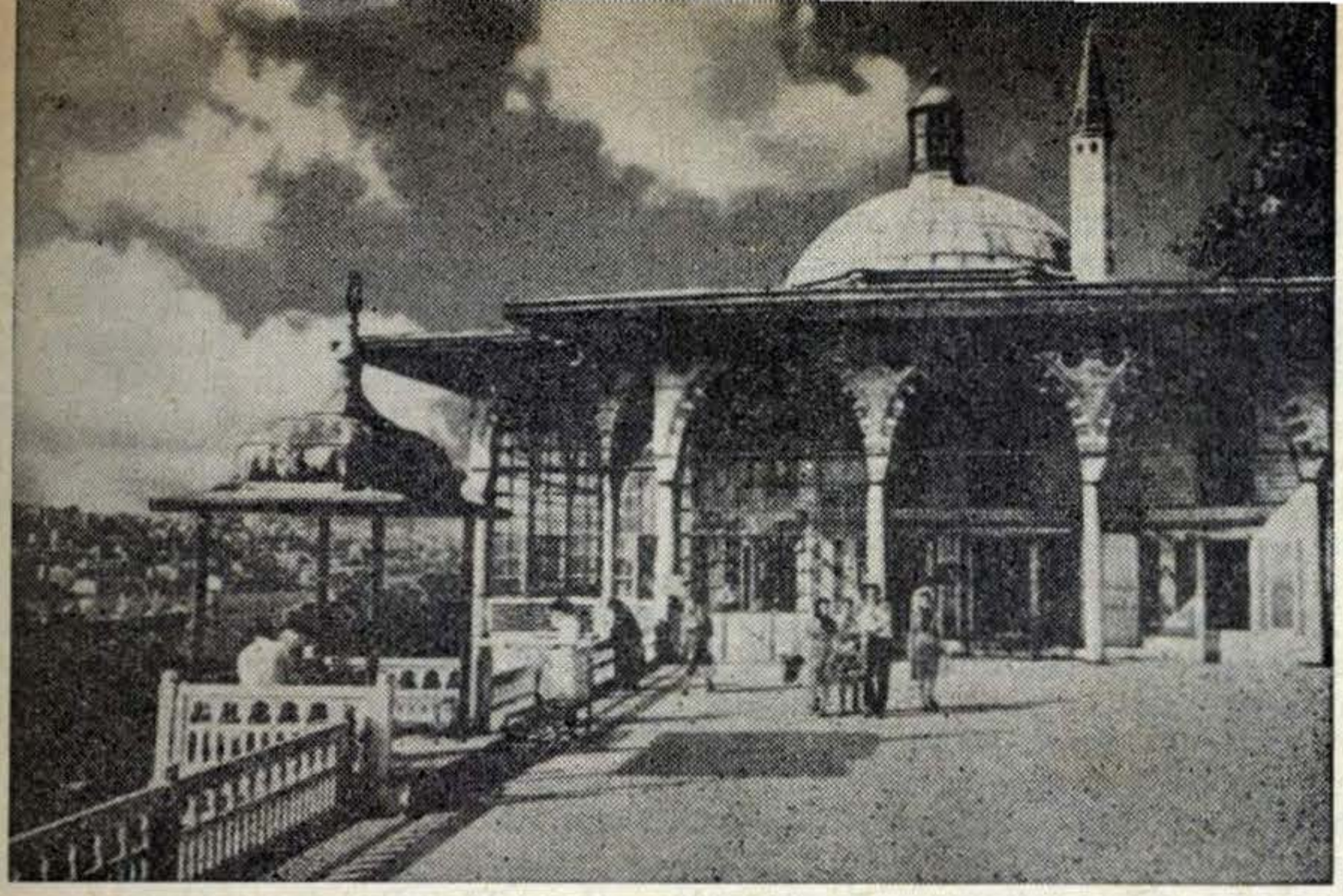

Muzeul Palatului Topkapu din Istanbul

DOCUMENTE DESPRE ROMÂNI

în arhivele din Istanbul

MIHAIL GUBOGLU

Printre cele cincisprezece mari muzee ale istoricului oraş de pe Bosfor, Istanbul, *Topkapu Sarayi Müzesi* — Muzeul Palatului Topkapu — este vestit prin colecţiile sale muzeistice şi prin materialele sale arhivistice. Palatul are 4 curţi mari şi o serie de pavilioane frumoase numite *köşk*, zidite, rînd pe rînd, de diverşi sultani, începînd cu Mehmed al II-lea „Cuceritorul" (1472) şi pînă la Abdul Megid (1853). Fiind aşezat pe vechea necropolă bizantină, în spatele muzeului Aya-Sofia, este avantajat şi de o poziţie minunată spre Bosfor, Cornul de Aur şi Marea de Marmara.

În ceea ce ne priveşte, nici un muzeu din Istanbul nu adăposteşte atîtea pagini de istorie românească ca Topkapu Sarayi. În vasta sală de arme, spre exemplu, se găsesc o sabie aparţinînd lui Ştefan cel Mare, alte două săbii, aparţinînd unor mari boieri moldoveni, precum şi şase săbii brîncoveneşti. Într-o altă sală se găseşte un relicvar preţios, bătut în aur şi diamante, aparţinînd lui Neagoe Basarab, voievodul Ţării Româneşti.

Vechiul palat, mai sus amintit, are şi o bibliotecă bine dotată, care posedă aproximativ 25 000 de manuscrise orientale (turceşti, arabe, persane etc.), multe cu caracter istoric (cronici, relatări de ambasadă, descrieri de călătorii etc.). Unele dintre acestea privesc în întregime Ţările române. Sînt şi manuscrise în limbi europene : greacă, latină, slavonă etc. Amintim, de pildă, cîteva evanghelii slavone din secolul al XV-lea, probabil aduse aici din fosta cetate de scaun Suceava, în anul 1538, cu ocazia unei expediţii făcute de Suleiman Magnificul în aceste locuri.

Palatul-muzeu Topkapu dispune şi de o arhivă. Deşi relativ mică, circa 1 milion de documente şi 12 000 de condici (faţă de arhiva marelui vizirat care dispune de circa 50 de milioane de documente şi peste 50 000 de condici), această colecţie posedă cele mai vechi documente turceşti cu privire la Ţările române. Din veacul al XV-lea s-a păstrat un număr mai restrîns de documente, dar începînd cu secolul al XVI-lea numărul lor creşte mereu. Conţinutul documentelor şi condicilor cercetate aici cu privire la istoria ţării noastre ne relevă un complex de probleme de natură social-economică, politică, administrativă, militară şi culturală, care, în general, privesc nu numai relaţiile

Ţărilor române cu Poarta otomană, sub diverse aspecte, ci şi legăturile noastre cu diferite state din sud-estul Europei.

În arhivă se mai păstrează şi o parte din corespondenţa, în diverse limbi, a domnilor români cu Poarta otomană, începînd din a doua jumătate a secolului al XV-lea.

O deosebită importanţă pentru cercetările istorice făcute la acest important muzeu prezintă şi analiza conţinutului condicilor începînd din secolul al XVII-lea, mai ales dacă studiem pe cele care privesc vistieria centrală.

În afara celor relatate mai sus, biblioteca şi arhiva de la Topkapu cuprind şi o interesantă colecţie de hărţi şi planuri de cetăţi medievale, dintre care unele privesc şi construcţiile de acest fel din Ţările române.

Răsfoind cîteva din preţioasele documente ale arhivei vechiului palat al sultanilor, Topkapu Sarayi, am găsit, printre vechi acte turceşti privind relaţiile stabilite între Poartă şi Ţările române, şi o serie de acte emise de domnii şi boierii români. Cel mai vechi dintre acestea este un *arz* (o scrisoare) scris în limba turcă, trimis de boierii Ţării Româneşti (anterior lui 15 septembrie 1495), privind propuneri asupra numirii lui Radu Voievod drept domn al ţării. (E vorba de Radu cel Mare, care a domnit între anii 1495—1508).

Un alt act descoperit cu această ocazie este o scrisoare adresată Porţii otomane în vara sau în toamna anului 1510 de Vlad cel Tînăr[1], voievodul Ţării Româneşti, privind înfrîngerea unui pretendent la scaunul domnesc, Mircea [2]. Acesta, reiese din cele scrise aci, deşi năvălise cu oaste ungurească, este zdrobit de oastea românească şi turcească lîngă Gherghiţa.

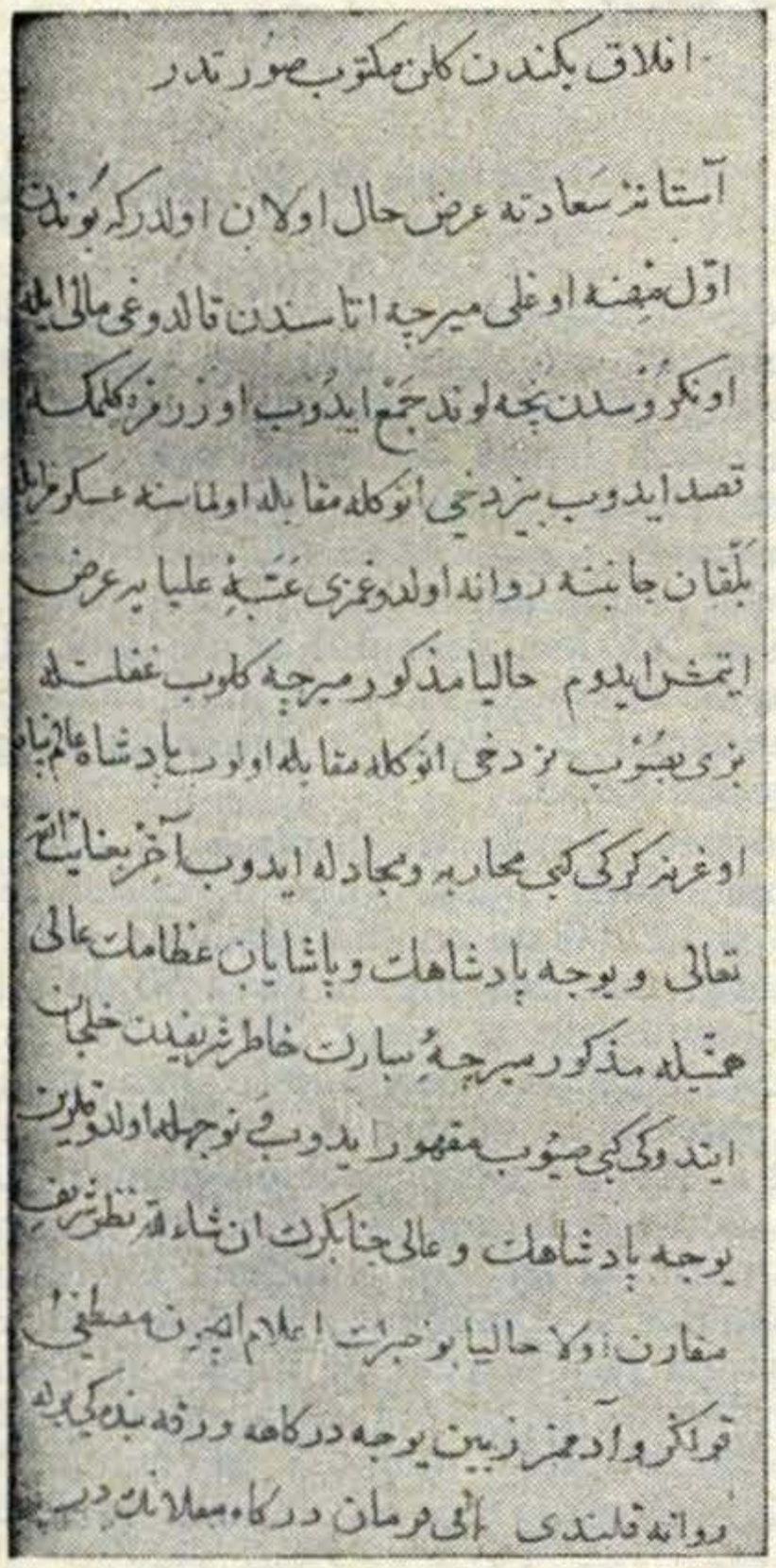

Interesantul document, cotat cu E (vrak) 5 299, scris pe hîrtie gălbuie, are dimensiuni de 16×33,5 cm cu filigran. După cum se vede din facsimilul anexat traducerii, documentul este scris în tipul *neshi*, caracterizat prin trăsături regulate, simetrice şi proporţionale, fără abuzuri caligrafice ; unele dintre vocalele neredate sînt indicate prin anumite semne (*hareke*) aşezate deasupra sau dedesubtul literelor.

Iată mai jos conţinutul acestei scrisori, interesantă atît prin conţinutul său privind relaţiile dintre cele două ţări, cît şi prin forma arhaică şi frumuseţea limbii în care e concepută.

Copia (*suret*) scrisorii sosite de la domnul (*bey*) Ţării Româneşti (*Eflak*) :

«Mai înainte de aceasta, Mircea, fiul lui Mihnea, adunînd multă oaste (*levend*) [3] de la unguri, cu avuţia rămasă de la tatăl său, şi-a pus în gînd să vie asupra noastră. Noi, la rîndul nostru, cînd am mers cu oastea noastră spre a ne întîlni cu acela, în partea muntelui (*balkan*) [4], am făcut arz la înaltul Prag. Acum, mai sus-arătatul Mircea venind şi atacîndu-ne pe noi prin surprindere şi noi, de asemenea, întîlnindu-ne cu acela, am luptat şi ne-am războit aşa cum trebuie pentru padişah [5] ocrotitorul lumii. În sfîrşit, prin bunăvoinţa lui Allah cel sublim şi cu marele efort al padişahului cel preaînălţat şi al marelor paşale, mai sus pomenitul Mircea a fost înfrînt şi zdrobit, dispărînd din binecuvîntata voastră memorie ceea ce făcuse el. Şi în ce fel s-a întîmplat acestea, spre a ajunge , dac-o vrea Allah, în imediata atenţie ilustră a padişahului sublim şi a maiestăţii voastre, pentru înştiinţarea (*i'lam*) [6] acestei veşti trimitem acum pe robul vostru Mustafa şi pe omul nostru Zebin [7] la înalta Curte, cu scrisoarea noastră. În rest firmanul aparţine sublimei Curţi».

---

[1] Vlad cel Tînăr (Vlăduţ) : 1510 febr. — 1512 ian.

[2] Cf. N. Iorga, *Pretendenţii domneşti în secolul al XVI-lea*. Extras din „Analele Academiei Române. Memoriile secţiunii istorice", Bucureşti, 1898, p. 16.

[3] *Levend* — soldat voluntar, mercenar ; are şi alte sensuri (cf. *Islâm Ansiklopedisi* sub voce).

[4] *Balkan*, pe turceşte „lanţ de munţi", de aici denumirea munţilor *Haemus* la sud de Dunăre. Este vorba de munţii Carpaţi, denumire pe care o foloseşte şi Madjaroglu Ali, paşă la 1613, în scrisorile sale către braşoveni.

[5] *Padişah*, persan-grec, „picioarele şahului", denumirea împăraţilor otomani, numiţi şi sultani. Aici este vorba de Baiazid al II-lea (1481—1512).

[6] *I'lam* — act de notificare, înştiinţare, sentinţă judecătorească.

[7] *Zebin* — Zibin în cronicile turceşti (Oruc, p. 51 mas. Oxford şi 115 Cambridge, ed. F. Babinger, 1926 ; Aşdîkpaşazade, ed. Fr. Giese, p. 111; M. Neşri, ed. Fr. Taeschner, I, p. 166 şi II, p. 243 etc.) şi într-un doc, din 1660. *Zivin* (cf. Catalogul documentelor turceşti, întocmit de Mihail Guboglu, Buc. 1965, p. 25, nr. 66) corespunde cu Sibiul ; or, în acest document pare a fi denumirea unei persoane.

ARMAND CĂLINESCU CONTRA GĂRZII DE FIER

AL. GH. SAVU

In urmă cu trei decenii, doi gazetari francezi, Jérôme și Jean Tharaud, impresionați de tenacitatea și curajul cu care Armand Călinescu declanșase campania pentru distrugerea Gărzii de fier, agentura principală a Germaniei hitleriste în România, l-au numit admirativ, printr-o fericită figură de stil, „l'homme d'acier".

De atunci, puțini s-au ostenit să cerceteze, dincolo de aparențe, mobilurile reale ale luptei purtate în anii 1938—1939 de Armand Călinescu cu mișcarea legionară ; și mai puțini l-au învrednicit cu cîteva rînduri pe acest om politic, care, într-un moment dramatic al zbuciumatei noastre istorii, s-a ridicat la înțelegerea intereselor superioare ale națiunii, încercînd și reușind să depășească, în parte, barierele clasei lui.

Născut la 22 mai 1893, în orașul Pitești, într-o familie de moșieri, Armand Călinescu era posesorul unei culturi solide și multilaterale : licențiat în filozofie, doctor în drept și în științe economice — titluri care i-au fost decernate de universitățile din București și Paris. A intrat de tînăr în vîltoarea vieții politice, care constituia o supapă în care putea să se reverse energia clocotitoare a acestui om mic de stat și negricios, dezavantajat de fizic dar supradotat intelectual. Se alătură mișcării țărăniste conduse de Ion Mihalache, devenind în scurt timp șeful organizației de Argeș a acestui partid. Sub guvernul Averescu, în 1926, este ales pentru prima dată deputat, făcîndu-și debutul în Parlament printr-un discurs care l-a situat, de la început, printre cei mai înzestrați oratori ai timpului.

Armand Călinescu era, în politica internă, un adept al sistemului parlamentar burghez, iar în cea externă un susținător al alianțelor tradiționale cu Anglia și Franța. Grija lui de căpetenie — afirmată în repetate rînduri public și manifestată în acțiunile politice — a fost consolidarea statului burghezo-moșieresc, asanarea sistemului democrației parlamentare burgheze prin extirparea politicianismului și corupției, specifice acelor vremuri.

Dezvoltarea mișcării revoluționare, îndeosebi în perioada crizei economice din 1929—1933, îi provoca o adîncă teamă. În ianuarie-februarie 1933, cînd a avut loc reprimarea luptelor ceferiștilor și petroliștilor, Armand Călinescu era subsecretar de stat la Ministerul de Interne. Treptat, el și-a concentrat tot mai mult atenția spre organizațiile fasciste, văzînd în acestea un adversar periculos al regimului parlamentar burghez.

În Partidul Național-Țărănesc, Armand Călinescu s-a situat pe poziții de centru-stînga, luînd atitudine împotriva liderilor de dreapta — cu care, totuși, a conlucrat — dar, în același timp, manifestînd reticențe față de aripa democrată a partidului său. Crezurile politice l-au apropiat, treptat, de oameni politici și de cultură ca Nicolae Titulescu, Virgil Madgearu, Nicolae Iorga, Victor Iamandi, Petre Andrei, Mihail Ralea, trecînd adeseori peste orizontul îngust de partid.

A rămas, pînă la sfîrșitul vieții, un om politic integru ; la moartea tragică din 1939, lăsa prin testament soției și fiului o moșie în Argeș și o casă în București — moștenite de la părinți — ambele ipotecate.

ÎNCEPUTUL CONFLICTULUI CU GARDA DE FIER

Călinescu n-a înregistrat ceea ce se numește o ascensiune politică rapidă. În 1928, Partidul Național-Țărănesc a venit la guvern ; dar abia în 1930 șefului organizației de Argeș îi va fi atribuit postul de subsecretar de stat la Ministerul de Interne. În

Pînă la sfîrşitul vieţii, Armand Călinescu s-a considerat discipolul savantului Iorga

scurt timp, însă, Călinescu s-a dovedit nu numai util, ci şi indispensabil. În guvernele naţional-ţărăniste următoare, pînă în 1933, el va reveni regulat pe banca ministerială, în acelaşi post de subsecretar, cu toate că, în realitate, pe umerii lui apăsau răspunderile Ministerului de Interne.

În acei ani, lui Călinescu i-a fost dat să cunoască îndeaproape organizaţiile extremei drepte, fasciste. „Băieţii" lui Codreanu ori Cuza, cu demagogia lor, cu aţîţarea instinctelor primare şi speculareа prejudecăţilor păturilor înapoiate, cu atacurile vehemente şi interesate împotriva regimului parlamentar, cu apologia dictaturii bîtei şi, mai ales, cu violarea normelor constituţionale elementare şi cu teroarea, l-au pus, din ce în ce mai mult, pe gînduri. Rapoartele subalternilor i-au furnizat date ; mintea lui ascuţită i-a permis să închege din fapte mărunte şi izolate, adevărata fizionomie a mişcării legionare.

În ianuarie 1931, pe baza datelor furnizate de Armand Călinescu, guvernul naţional-ţărănesc dizolvă Garda de fier. **„Noi** — avea să declare Călinescu mai tîrziu — **cunoşteam, din investigaţiile Siguranţei statului, care erau ideile reale care circulau în mintea membrilor Gărzii de fier şi eram în drept să le socotim periculoase pentru ordinea publică".** Cu acest prilej, o serie de conducători ai mişcării legionare, printre care Corneliu Codreanu, au fost arestaţi sub învinuire de complot împotriva siguranţei statului şi deferiţi justiţiei. Între timp, guvernul P.N.Ţ. a căzut, iar tribunalul a dat un verdict de achitare. Cu indignare vorbea Călinescu despre toleranţa manifestată de autorităţi faţă de gardă : **„Toate instanţele de judecată au achitat Garda de fier... Ar trebui să recunoaşteţi cu toţii că absolvirea, în faţa instanţelor de judecată, a unei mişcări subversive, a avut de rezultat încurajarea ei. În faţa impunităţii, membrii Gărzii de fier au devenit mai îndrăzneţi şi cînd ne-am întors noi la guvern în iunie 1932, am găsit Garda de fier deja transformată în partid politic ; participase în alegerile generale de sub dl. Argetoianu * şi înregistrase un număr însemnat de voturi. Pentru prima oară reprezentanţii Gărzii de fier intraseră în Parlament".**

În cursul anului 1933, Ministerul de Interne a reluat şi amplificat, sub impulsul lui Călinescu, măsurile antigardiste. La 29 aprilie 1933, Inspectoratele de siguranţă şi Inspectoratul general al jandarmeriei primeau un ordin circular în care se spunea, printre altele : **„Din rapoartele organelor de poliţie şi jandarmerie rezultă că în numeroase puncte din ţară au luat fiinţă şi se dezvoltă organizaţiuni denumite cuiburi, secţiuni, companii, centurii, batalioane de asalt etc. [...] De multe ori s-au putut constata legături între aceste organizaţii şi organizaţii similare din străinătate, de la care îşi procură instrucţiuni şi mijloace materiale. În ultimul timp, ele au ieşit din sim-**

---

* În perioada cît fusese prim-ministru, Nicolae Iorga încercase, la rîndul său, să lichideze mişcarea legionară, interzicînd pentru a doua oară garda, la 26 martie 1932, dar aplicarea acestor măsuri a fost sabotată chiar de către unii membri ai guvernului, ca Valer Pop, precum şi de regele Carol.

pla activitate organizatorică pentru a se deda la manifestațiuni violente, la tulburarea ordinei în stat și la brutalizarea cetățenilor pașnici [...]. Astfel fiind, urmează a se înfrîna aceste mișcări cu toată hotărîrea și cu toată energia".

S-au operat numeroase descinderi la sediile legionare și s-au efectuat arestări, organele de presă ale gărzii au fost confiscate, așa-zisele „tabere de muncă" înființate de Codreanu pentru a completa instruirea militară a legionarilor au fost lichidate, iar participanții trimiși „la urmă".

Așa cum era de așteptat, Corneliu Codreanu și statul lui major n-au rămas impasibili în fața represiunilor inițiate de Călinescu. La 3 iulie 1933, Codreanu se adresa public, prin ziarul „Calendarul", Ministerului de Interne, folosind expresii care urmăreau, vădit, să intimideze : **„...Ce rost are prigoana asmuțită de dl. ministru de interne, prin ordinul secret nr. 27.845 din aprilie 1933 și al Ministerului de Justiție, tot așa de secret? [...] Coarda este prea întinsă și consiliez, rog chiar, să fie destinsă puțin, ca să nu plesnească [...] Și dacă d-lor ne asupresc pe nedrept, atunci asupra lor să cadă osînda lui Dumnezeu, praf și pulbere să se aleagă de ființele lor fizice, ca și de partidele lor".**

Conflictul dintre Călinescu și Gardă devenea, astfel, public și ireconciliabil. Pe listele negre ale mișcării legionare, numele lui Călinescu va rămîne permanent înscris, pînă la sfîrșitul tragic din septembrie 1939.

„EU NU CRED ÎN VIITORUL ACESTEI MIȘCĂRI"

În noiembrie 1933, o dată cu căderea guvernului Vaida, național-țărăniștii își reocupau locurile pe băncile opoziției. Începea o nouă și lungă perioadă de guvernare liberală, cu mult mai lungă decît speraseră liberalii înșiși.

Stabilitatea guvernamentală n-a adus, însă, calmul așteptat în viața politică. Pescuind în apele tulburi, regele Carol acționa, machiavelic, în direcția unei dictaturi personale, recrutîndu-și noi aderenți prin șantaj și corupție, vînzînd mirajul puterii precum, odinioară, papalitatea comercializa grădina raiului și iertarea păcatelor. Vaida Voevod va trece, cu arme și bagaje, în solda regelui. Guvernul Tătărăscu, dominat de gruparea „tinerilor liberali", se va

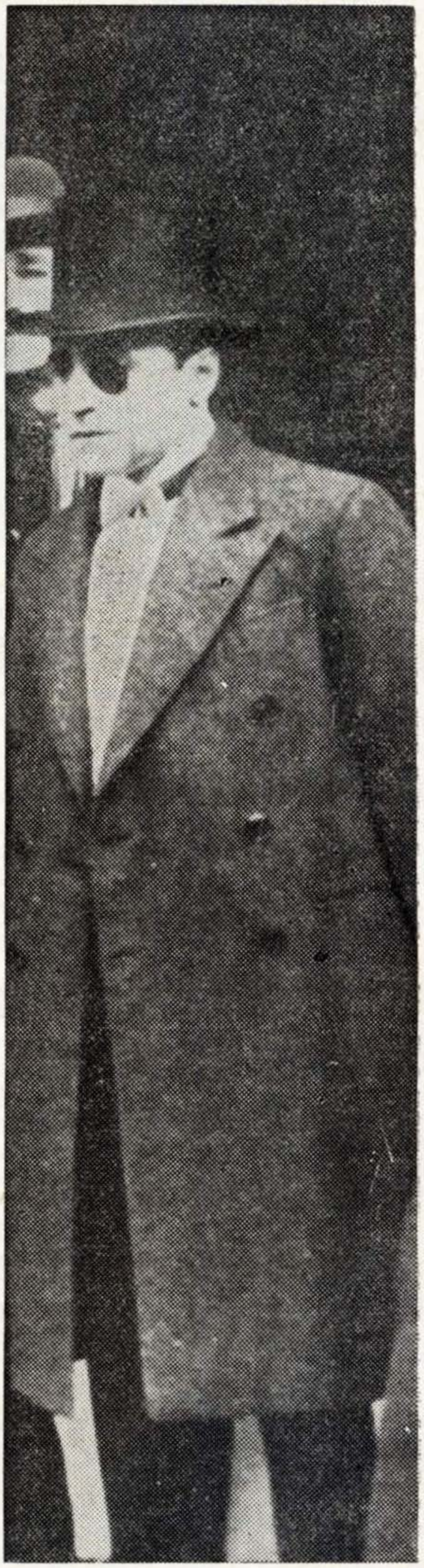

Fotografiile ne-au fost puse la dispoziție de d-na **ADELA CĂLINESCU**. Îi aducem, și pe această cale, mulțumiri.

transforma, curînd, într-un fel de cabinet personal al lui Carol. O nulitate — Franasovici — va deveni consilier intim al Palatului. Garda de fier intră în grațiile regelui, care speră s-o utilizeze ca masă de manevră contra vechilor partide.

Împotriva planurilor dictatoriale ale regelui și a creșterii primejdiei fasciste și hitleriste s-au ridicat forțe sociale și politice tot mai largi. Partidul comunist a desfășurat în acești ani o prodigioasă activitate pentru realizarea unui front comun al tuturor forțelor interesate în apărarea drepturilor și libertăților democratice, în salvgardarea independenței și integrității hotarelor țării.

La rîndul lor, cercurile politice burgheze mai lucide au luat atitudine împotriva dictaturii, a revizionismului și expansiunii hitleriste. O parte a acestor cercuri, aparținînd aripilor de stînga ale partidelor burgheze, s-au orientat, mai mult sau mai puțin ferm, spre forțele democratice, tinzînd la realizarea unor acorduri de colaborare cu P.C.R. Numeroși au fost oamenii politici burghezi — printre ei și Armand Călinescu — care, ostili fiind grupărilor fasciste și hitleriste, se temeau de mișcarea revoluționară și năzuiau să salveze regimul parlamentar exclusiv prin unirea forțelor burgheze antidictatoriale. Evoluția evenimentelor avea să demonstreze ineficiența acestei soluții și unii dintre ei aveau să se găsească izolați în viața politică, încheindu-și cariera și sfîrșindu-și, uneori, viața în mod tragic.

Destinul lui Călinescu capătă, din acest punct de vedere, dimensiuni simbolice. Atunci cînd el va începe să întrevadă necesitatea unei conlucrări cu mișcarea democratică, va fi deja prea tîrziu.

În anii 1934—1936, îndeosebi ca urmare a venirii lui Hitler la putere și după asasinarea lui I. G. Duca, în viziunea politică a lui Călinescu s-au produs unele modificări remarcabile. În ochii lui, Garda de fier nu mai constituie **unul dintre agenții** care săpau la temelia orînduirii parlamentare, ci **principalul** adversar al acesteia.

Și Călinescu începe o acțiune publică, fără menajamente, împotriva Gărzii de fier. Vorbește la întruniri, urcă la tribuna Parlamentului și spune deschis ceea ce gîndește despre gardă și șefii ei. Cu mijloacele de informație reduse de care mai dispune, urmărește cu o vie îngrijorare intensificarea mișcării legionare. Strînge relațiile cu oamenii politici din propriul partid care, ca și el, se opuneau Reichului și agenților lui, dar și cu personalități din alte grupări politice.

În vremurile acelea, cînd lașitatea devenise molipsitoare și mulți oameni politici curtau Garda de fier nu numai din interes, ci și din teamă, Călinescu rostea răspicat în fața Parlamentului și a opiniei publice: **„Eu nu cred în viitorul acestei mișcări. Se opresc poate unii asupra ideii naționale, pe care o speculează membrii Gărzii de fier. D-lor, aceasta este o concepție pe care trebuie să o pună oricine la baza unei acțiuni de întărire a vieții noastre de stat și de popor. Dar, vă rog, țara aceasta a ajuns în așa situație încît, pentru a promova ideea națională, trebuie să recurgă la o mînă de oameni care nici măcar nu și-au terminat studiile școlare? Țara aceasta a ajuns acolo încît, pentru a declanșa acest mare resort moral care este sentimentul național, trebuie să recurgem la oficiile asasinului lui Manciu? Și triumful ideii naționale însemnează omorîrea lui Ion Duca? Este o rușine, domnilor!"**

Să deschidă ochii cercurilor politice apatice asupra primejdiei, să inspire curaj celor demoralizate, să demaște pe cele interesate și vinovate, devin preocupări constante în acțiunile lui Călinescu din acei ani: **„Cînd eu am văzut aci, în această adunare** — spunea Călinescu în aprilie 1934 — **pe unii oameni politici care se înșinuau în vecinătatea Gărzii de fier, eu nu știu ce trebuie să stigmatizez: lașitatea sau aventura?"**

Toleranța și încurajarea gărzii de către cabinetul liberal pînă în 1936 vor fi în repetate rînduri condamnate cu indignare de Călinescu. **„...Ați evoluat, d-lor miniștri. Nu mai văd la d-voastră hipersensibilitatea de odinioară. Sînt chiar unele acte ale miniștrilor pe care opinia publică le socotește ca o profanare a memoriei șefului d-voastră. Fiindcă în vremea aceasta, sub aripile d-voastră, mișcarea de odinioară continuă să se dezvolte".**

Călinescu afirmă, alături de alți oameni politici lucizi din rîndurile burgheziei, necesitatea apărării sistemului parlamentar, a menținerii libertăților civice pentru a rezista în fața primejdiei fascismului intern și extern. Respingînd argumentele cabinetului liberal potrivit cărora evoluția situației interne și externe ar fi fost cauza menținerii cenzurii și stării de asediu, el spunea într-un memorabil discurs rostit în Parlament la 12 martie 1936: **„D-lor, am auzit, s-a invocat, mai întîi în șoaptă, după aceea ceva mai curajos: situația gravă externă. Da, este adevărat, s-au întîmplat în vremea din**

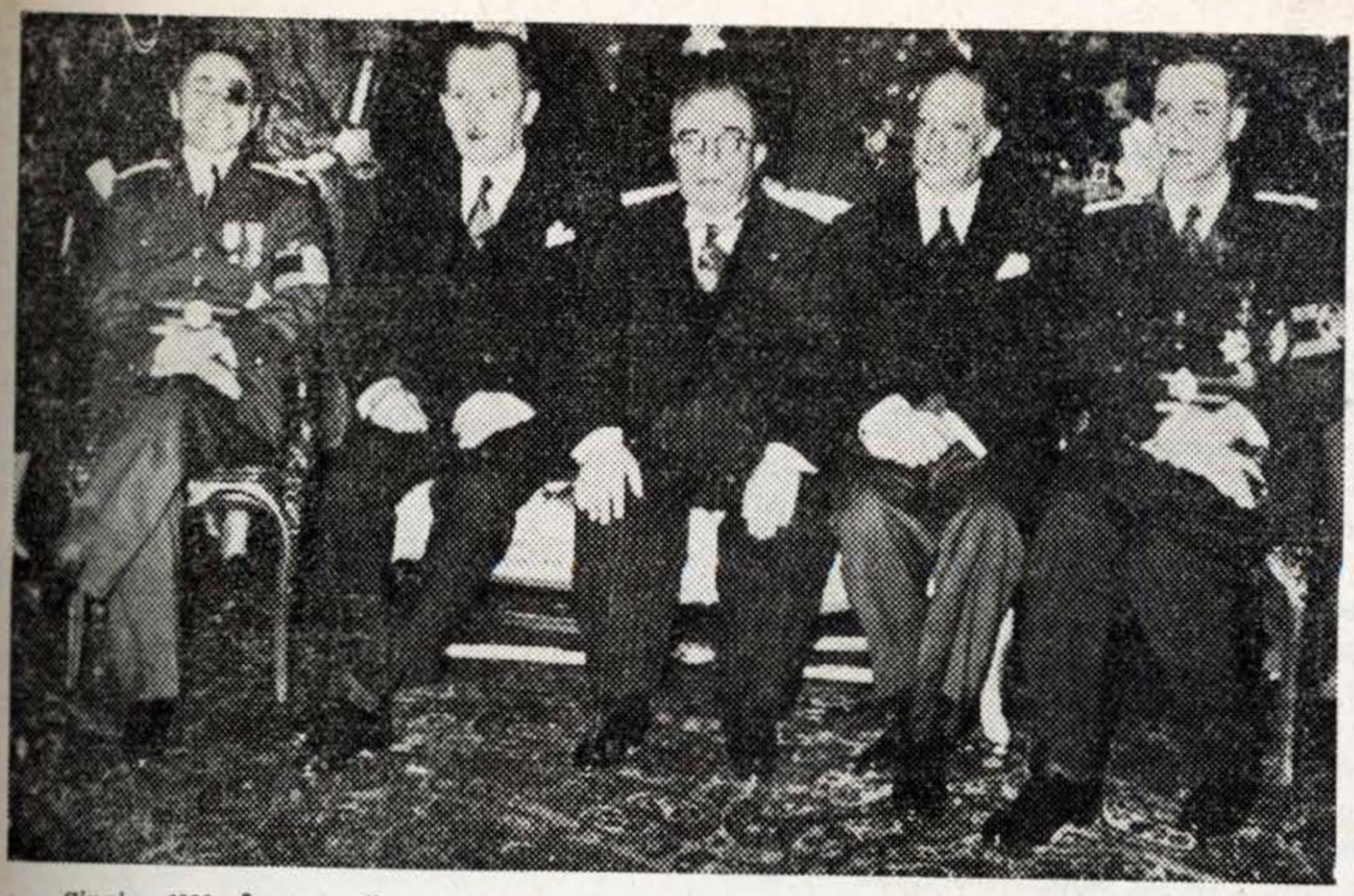

Sinaia, 1939. Împreună cu miniștrii de externe ai țărilor Înțelegerii balcanice

urmă acte importante în politica externă, se adună nori grei, pacea este amenințată. Dar, d-le ministru de interne, să-mi dați voie, eu cred că tocmai în fața greutății situației externe, d-voastră trebuie să introduceți neîntîrziat un regim de libertate în România. Țara aceasta trebuie lăsată să-și aleagă liberă destinele ei. Nu avem de ce să ne temem. Poporul acesta nu se va înșela ; poporul acesta va găsi în instinctul lui drumul adevărat, pe care să-și asigure viitorul. Poporul român, într-un regim de libertate, va fi cu siguranță alături de aliații lui firești, lîngă care a mai fost și lîngă care a sîngerat. Nu ne temem din acest punct de vedere. Dimpotrivă, d-le ministru de interne, într-un regim de cenzură și de stare de asediu există temerea că în mod forțat s-ar putea ca drumul țării acesteia să fie schimbat altfel decît ar merge ea într-un regim de libertate".

Ultima cuvîntare rostită de Călinescu în Parlament, la 9 martie 1937, în care a combătut, mai vehement ca niciodată, atitudinea echivocă a guvernului liberal, a fost, în același timp o pledoarie pentru sistemul democrației parlamentare.

Opt luni mai tîrziu, lui Armand Călinescu îi va fi dat să trăiască, împreună cu amicii lui politici, rușinea „pactului de neagresiune" Maniu-Codreanu. Din conflictul care izbucnise pe neașteptate între Carol și Codreanu, Maniu socotise că putea să tragă foloase și nu pregetase să-și asume rolul de mentor al Gărzii. Încă un om politic — și nu unul de mîna a doua — spera astfel să folosească mișcarea legionară drept masă de manevră.

Public, pentru a salva aparențele, Comitetul Executiv și organizațiile locale ale P.N.Ț. se supun tacticii imprimate partidului de Maniu. În culise, însă, nemulțumirile sînt mari, îngrijorarea adîncă, fricțiunile ascuțite. În presă răzbat știri despre opoziția pe care așa-zisul grup „de centru" al lui Călinescu o face lui Iuliu Maniu și adepților lui.

În noua situație politică, brusc modificată, Armand Călinescu a fost supus unor dramatice încercări : asasinii lui Manciu și Duca, care purtau în buzunare listele negre pe care figurau numele lui Madgearu și Titulescu, transformați peste noapte în amici ! Iuliu Maniu, adeptul parlamentarismului și alianțelor tradiționale, strîngînd mîna „căpitanului", partizanul dictaturii teroriste și al orientării țării spre Reich. Din disputa vechilor partide, Garda de fier ieșea întărită. Pe bună dreptate, Nicolae Iorga îi spunea regelui cu îngrijorare : **„...În țară, supt viața de partide, simt, ca un tropot de cai, mișcarea de dreapta".**

Călinescu se afla la o răscruce : ori capitula în fața lui Maniu, abjurîndu-și convingerile, ori se ridica împotriva tacticii oficiale a partidului și trăgea, logic, consecințele. În acest din urmă caz, spre ce forțe să se îndrepte ? Grupările democratice îi inspirau teamă, deși în acel moment nu le mai considera pericolul principal. Guvernul Tătărăscu și cercurile palatului —

acum adversari ai mișcării legionare — fuseseră ținta atacurilor lui de pînă atunci. În plus, o raliere la guvern, în preajma alegerilor, ar fi permis dușmanilor lui să-l improaște cu calomnii. Astfel se explică de ce Călinescu s-a păstrat cîtva timp în rezervă și, îndeosebi, de ce n-a dat curs insistențelor lui Carol al II-lea, care dorea să și-l apropie.

În decembrie 1937 s-au ținut alegerile parlamentare, soldate cu rezultatele cunoscute : guvernul Tătărăscu a fost înfrînt, nici o altă grupare n-a obținut numărul necesar de mandate pentru a putea constitui un nou cabinet. Situația confuză, consternarea cercurilor politice creau un climat favorabil unei lovituri de stat a Gărzii de fier, beneficiara unui cu totul neașteptat loc trei în alegeri. Îmbătat de succes, Codreanu lăsa să-i scape a doua zi după ce aflase rezultatul votului : **„Victoria este a noastră, vom pune pe toți politicienii care au contribuit să aducă România în mizeria în care se află, să construiască o autostradă de la București la Berlin !"**

În aceste împrejurări, solicitat de Carol al II-lea să intre în cabinetul Goga-Cuza — primul guvern care se sprijinea pe o grupare fascistă — pentru a contrabalansa influența național-creștinilor și a veghea ca pozițiile cheie să rămînă sub controlul regelui, Călinescu acceptă, devenind ministru al afacerilor interne. Pornind de la conflictul care izbucnise între Carol și gardă, bazîndu-se pe asigurările date de rege că va promova măsuri împotriva mișcării legionare, Armand Călinescu a considerat că, în acel moment, Palatul reprezintă un element de concentrare a cercurilor burgheze potrivnice organizațiilor extremiste de dreapta. Concepțiile monarhiste pe care le nutrea au favorizat trecerea lui în rîndurile acelor oameni politici care-l sprijineau pe Carol al II-lea. O dată cu Armand Călinescu părăseau Partidul Național Țărănesc și alți fruntași ai acestui partid, printre care Dinu Simian, Virgil Potîrcă, urmați mai tîrziu de Petre Andrei, M. Ghelmegeanu etc. Ca și Călinescu, ei sperau să contribuie, pe această cale, la zăgăzuirea mișcării legionare și să împiedice aservirea țării de către Reich.

Au trecut de atunci trei decenii. Viața a dovedit cît de neîntemeiate fuseseră speranțele acestor oameni politici că vor realiza în jurul coroanei o concentrare de forțe capabilă să salveze țara. Un rege amoral și corupt, compromis în fața opiniei publice, înconjurat de o camarilă veroasă, nu putea deveni portstegarul luptei pentru salvarea țării. Dar nu se poate pune la îndoială faptul că mulți dintre ei au părăsit P.N.Ț. și s-au încadrat politicii promovate de Carol nu din interese meschine, ci din convingerea că astfel serveau intereselor țării.

O dovadă grăitoare în acest sens este activitatea lui Armand Călinescu în cabinetul național-creștin. Prin organele Ministerului de Interne, el a urmărit îndeaproape nu numai evoluția mișcării legionare, ci și pe aceea a partidului de guvernămînt. Din această perioadă datează primul ordin al Ministerului de Interne către autorități, în care se cerea ca, în caz de primejdie, să recurgă la gaze și arme de foc pentru reprimarea legionarilor.

Cele două organizații fasciste — garda și gruparea cuzistă — începuseră tratative secrete în scopul realizării unui acord peste capul lui Carol al II-lea, vizînd sprijinirea cabinetului Goga-Cuza de către legionari, cu condiția ca acesta să curețe terenul pentru a putea preda succesiunea lui Codreanu. Organele Ministerului de Interne au reușit să dea de firele complotului cuzisto-legionar. A doua zi, după ce în cadrul unei întrevederi secrete ținute în casa lui I. Gigurtu, Codreanu perfectase înțelegerea cu Goga, guvernul național-creștin a fost demis.

„E MOMENTUL UNEI ACȚIUNI DECISIVE"

După instaurarea dictaturii regale, Armand Călinescu a fost înălțat, rînd pe rînd, la cele mai înalte demnități în stat : ministru de interne din februarie 1938 pînă în februarie 1939 ; vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și apoi, după moartea patriarhului (7 martie 1939), prim-ministru — post deținut pînă în septembrie 1939.

Guvernele care s-au perindat în acest interval de timp au promovat o politică de restrîngere și de desființare treptată a drepturilor și libertăților democratice.

Instituind regimul dictatorial, eliberat de îngrădirile vechii constituții și ale instituțiilor parlamentare, Carol al II-lea hotăra personal și, de multe ori, fără să consulte pe nimeni sau sfătuindu-se numai cu membrii camarilei, directivele în politica internă și externă. Călinescu a știut însă, cu tact și abilitate, să influențeze viața politică și, în unele momente hotărîtoare, să orienteze politica statului în direcție convergentă cu interesele națiunii. Politica lui Călinescu, de reprimare a agenturii hitleriste, de apărare a hotarelor țării și de rezistență în fața

O prietenie despre care se știe încă prea puțin : aceea cu eminentul diplomat Nicolae Titulescu

penetrației Reichului, politică promovată cu consecvență și energie pînă la sfîrșitul vieții, marchează, incontestabil, cea mai fecundă parte a carierei lui.

În ianuarie-februarie 1938, Carol al II-lea șovăia între adoptarea unor măsuri mai ferme de reprimare a Gărzii de fier și căutarea unor căi noi de conciliere cu aceasta. Călinescu i-a pus în față un voluminos raport conținînd istoricul mișcării legionare, demonstrînd caracterul antistatal, terorist, antinațional și antimonarhic al acestei grupări.

În martie, imediat după Anschluss, trăgînd concluzii din situația Austriei, din rolul nefast jucat de agentura lui Seyss-Inquart, întrevăzînd, pe bună dreptate, că România va suferi o presiune și mai mare din partea Reichului, Călinescu a întreprins pe lîngă Carol al II-lea un demers stăruitor pentru a-l convinge de necesitatea lichidării Coloanei a V-a. La 12 martie, Călinescu nota în însemnările sale intime :

„Merg la Urd[ăreanu] și-i spun că garda va ridica din nou capul după cele întîmplate în Austria. Codreanu a trimis deja o telegramă lui Hitler. E momentul unei acțiuni decisive".

A doua zi, o nouă însemnare :

„Sînt chemat la Palat după amiază la ora 4. Voi expune astfel situația M.S. : Evenimentele din Austria nu sînt întîmplătoare. Ele sînt o etapă în planul de expansiune germană care cuprinde : stat național integral și cucerire de debușeuri și materii prime în Răsărit. Dunărea [este un] bulevard comercial și strategic între Est și Vest. Toate statele care au fost așezate aici au suferit mari presiuni, Austria, apoi Cehoslovacia, ar urma România, care are baza aeriană prin petrol.

După ce făcea o scurtă trecere în revistă a factorilor externi care înlesneau Germaniei naziste să-și realizeze obiectivele agresive, Armand Călinescu sublinia în mod deosebit rolul nefast al Coloanei a V-a :

— Metoda [folosită de Reich] : deslănțuirea acțiunii pe plan ideologic. Mișcări naționale de dreapta. Deci ajutor și presiune dinăuntru.

— Care e acum situația României ? Am primit un moment curentul și l-am luat noi. O nouă așezare constituțională. Nu este însă consolidat. În evoluția normală era de așteptat o redeșteptare. Ea a fost grăbită și stimulată prin evenimentele din Austria. Telegrama Codreanu, ecourile de la gardă. De altfel, sub Goga nu s-a găsit decît puțin interes la Roma și indiferență la Berlin. Era socotită o etapă pentru a ajunge la gardă. Faimoasa formulă «în 48 de ore atașare la Axa Berlin-Roma». Deci, străinii cen-

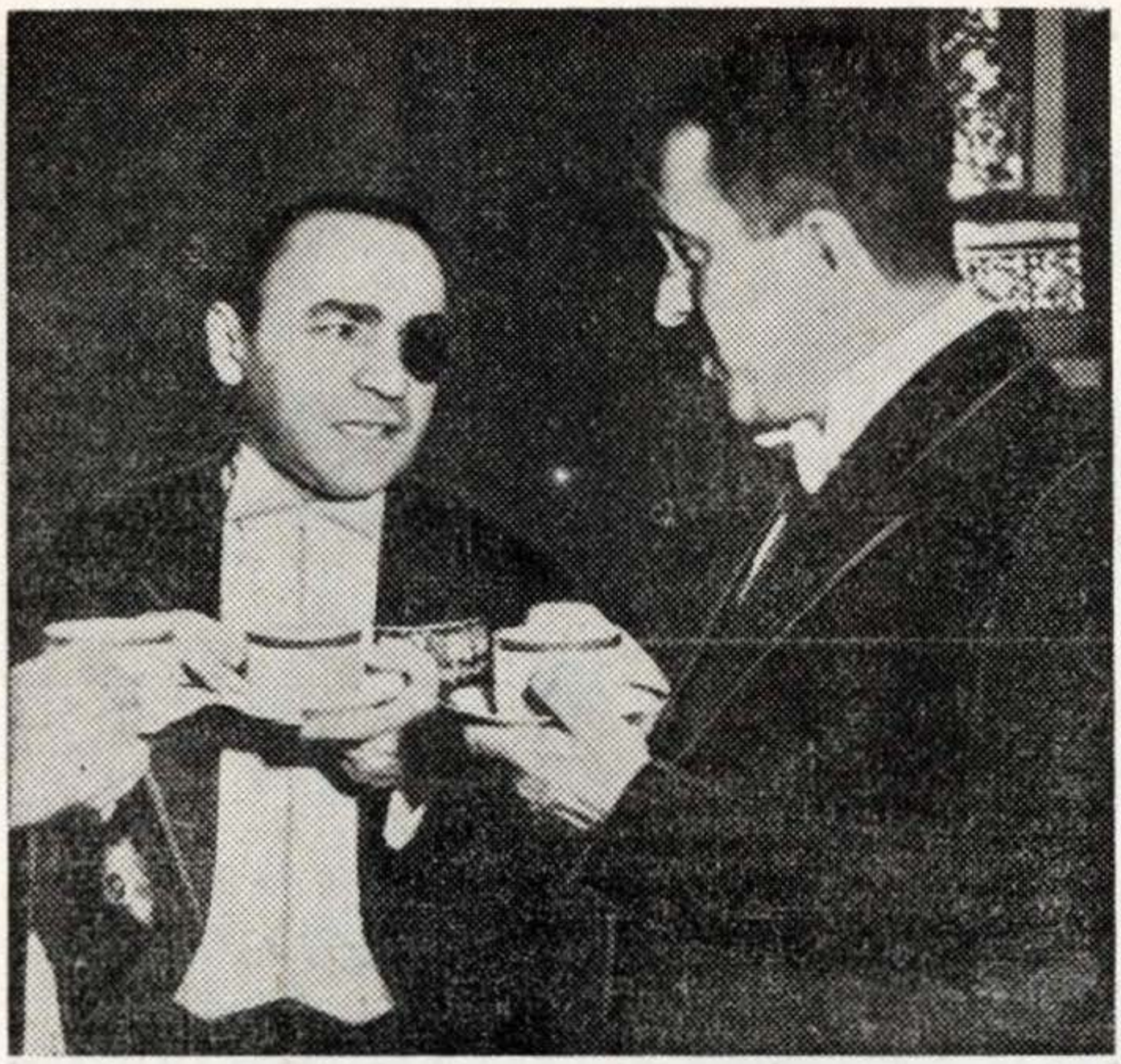

● *Intr-un moment de răgaz, împreună cu Virgil Madgearu*

*

Antrenați într-o discuție: Armand Călinescu, Nicolae Titulescu și Virgil Madgearu

trali vor încuraja tot pe gardiști și la momentul decisiv vor conta tot pe ei, chiar cînd oficialitatea română ar crede potrivit să schimbe politica externă. Așadar, nici regele, nici lumea politică, în afară de gardă, nu vor putea rezista". În concluzie, printre alte măsuri, Călinescu a propus **„lichidarea imediată a gardismului prin arestarea lui Codreanu și a tuturor fruntașilor".** Regele, cu o urmă de șovăială — pe care Călinescu a consemnat-o după audiență — i-a dat ministrului de interne mînă liberă.

Evenimentele care au urmat sînt cunoscute. În aprilie 1938, organele de stat au trecut la arestarea masivă a principalilor șefi legionari, în frunte cu Corneliu Codreanu. Cu timpul, în lagărele special înființate la Miercurea Ciuc, Caracal, Dragomirna etc. au fost trimiși și membri de rînd ai Gărzii de fier. Timp de cîteva luni, lipsită de cadre, dezorganizată și timorată, mișcarea legionară aproape că n-a mai activat. Abia după semnarea acordului de la München, încurajată de extinderea expansiunii Reichului, activitatea gărzii se înviorează din nou ; în lunile august-octombrie reîncep acțiunile teroriste și, cu prilejul unor descinderi, se descoperă planul unei lovituri de stat.

Se impuneau noi măsuri împotriva mișcării legionare. Vizita lui Carol al II-lea în Germania, unde a avut întrevederi cu Hitler, Goering și alți demnitari naziști, a precipitat lucrurile. Primirea glacială la füh-

rer, ca și interesul cu totul aparte manifestat de Berlin în privința lui Codreanu, l-au făcut pe rege să tragă concluzia că orice atitudine ar fi adoptat în relațiile cu Reichul, Berlinul nu renunța la intenția de a aduce Garda de fier la putere. Potrivit unor mărturii, încă în tren fiind, spre țară, Carol a dat ordin lui Gabriel Marinescu să-i lichideze pe Codreanu și pe alți șefi legionari. La 29 noiembrie 1938, ordinul a fost executat.

Pentru a doua oară mișcarea legionară a dat înapoi ; nu pentru mult timp însă. Ocuparea Cehoslovaciei, în martie 1939, presiunile nemaipomenite exercitate de Reich și de aliații lui asupra României, în condițiile cînd armata germană se apropiase de hotarele țării noastre, constituiau pentru ea noi baloane de oxigen. Devenea limpede că politica de reprimare a mișcării legionare, promovată de guvernul Călinescu, deși făcuse imposibilă pentru un timp acapararea puterii printr-un puci fascist, nu lichidase Garda de fier. Aceasta supraviețuise loviturilor primite datorită, în primul rînd, sprijinului moral și material acordat de Berlin. O parte a căpeteniilor gărzii, pentru a nu da decît un exemplu, s-au salvat refugiindu-se în Germania. Tot aici se vor pregăti, sub îndrumarea directă a gestapoului, grupurile teroriste și de atentatori cărora, pînă la urmă, le va cădea victimă însuși primul ministru. Dar tot atît de evident este că mișcarea legionară, oricît sprijin îi acorda Berlinul, ar fi sucom-

bat dacă n-ar fi găsit susținători în interiorul țării, printre vîrfurile politice și economice cele mai reacționare. Cu cît în rîndul acestor vîrfuri creștea tendința în direcția orientării politicii externe a țării spre Reich, cu atît Garda de fier căpăta noi posibilități pentru a para loviturile.

Pentru lichidarea agenturilor hitleriste ar fi fost necesar ca măsurile adoptate de guvern să se bazeze pe un sprijin larg de masă, pe forțele democratice, antifasciste conduse de P.C.R., care reprezentau cel mai consecvent adversar al celui de al treilea Reich și al agenturilor lui. Este adevărat că, începînd mai ales după acordul de la München și exterminarea grupului Codreanu, au existat tendințe de colaborare impotriva agenturii hitleriste din partea unor reprezentanți ai forțelor democratice. Ei au adresat, în acest sens, memorii guvernului și, personal, lui Armand Călinescu. **„...Lichidarea bandei de asasini și spioni în frunte cu Corneliu Z. Codreanu** — se arăta într-unul dintre memorii — **o considerăm ca o măsură curajoasă de salvare a independenței țării. Totuși, socotim, domnule ministru, că lichidarea acestui grup de asasini, spioni și trădători, nu înlătură cu desăvîrșire marea primejdie a Gărzii de fier [...] Conștiința ne îndeamnă să credem că numai asocierea celor mai largi pături ale populației într-o mare campanie de lămurire asupra nevoii urgente de a se stîrpi din rădăcini pericolul Gărzii de fier poate duce la înlăturarea definitivă a acestui pericol".** Autoritățile vor tolera, în anumite limite, activitatea antifascistă desfășurată în cadrul breslelor și în alte organizații profesionale. Totuși, o conlucrare între guvern și forțele democratice s-a dovedit nerealizabilă în condițiile existenței regimului dictatorial, ale înfrîngerii drepturilor și libertăților civice.

ÎN CALEA PLANURILOR REICHULUI NAZIST

Măsurile de reprimare a gărzii, întemnițarea șefilor legionari și exterminarea grupului Codreanu ar fi fost suficiente motive pentru a abate asupra lui Armand Călinescu fulgerele mîniei Berlinului. Într-o convorbire cu Gheorghe Brătianu și Atta Constantinescu, la 1 februarie 1939, Goering le-a relatat că uciderea lui Codreanu a fost pentru Hitler **„ o lovitură de măciucă"** și că, la aflarea acestei știri, führerul a avut o criză nemaipomenită de furie.

Motive tot atît de puternice — dacă nu mai hotărîtoare încă — pentru ostilitatea Berlinului deveniseră însă în scurt timp rezistența și opoziția nedisimulată a lui Armand Călinescu în fața presiunilor Reichului.

Mulți ani în preocupările lui Armand Călinescu problemele politicii externe ocupaseră un loc secundar. Treptat numai — și în bună măsură în strînsă legătură cu urmărirea activității Gărzii de fier — el ajunsese la concluzia că jocul forțelor politice interne era supus influenței evoluției situației internaționale. Demnitățile tot mai importante deținute l-au pus în situația să stu-

dieze și să se pronunțe asupra problemelor generale ale politicii statului.

Ținînd seama de evoluția situației internaționale, în cursul anului 1938 Armand Călinescu a schițat direcțiile principale ale politicii externe a României, care în esența lor continuau orientarea anterioară instituirii dictaturii carliste. S-au păstrat notițele pe baza cărora Armand Călinescu i-a expus regelui, în audiența din 24 mai 1938, concepția sa asupra situației internaționale a României.

Apreciind că țara noastră, prin bogățiile sale și prin poziția sa geografică, trezea apetitul statelor expansioniste, asupra ei planînd o iminentă agresiune fascistă, Călinescu se pronunța pentru adoptarea unei politici realiste, bazate **„nu pe sentimentalism, ci pe interes".** El considera imposibilă o alianță cu Reichul nazist, deoarece, în orice condiții, aceasta ar fi dus la **„subjugare economică și apoi politică".** România nu avea **„nimic de revendicat"** de la alte state, ceea ce-i dicta în afară o politică pacifică. Pentru a putea rezista în fața agresorilor, ea trebuia să-și caute aliați care să-i ofere sprijin, în cazul cînd ar fi trebuit să se apere. Împărtășind temerile pe care cercurile burgheze conducătoare le aveau față de comunism, Armand Călinescu nu vedea, în acel moment, oportun un pact cu Uniunea Sovietică. După părerea lui, sistemul de alianțe al țării trebuia să se sprijine pe Anglia. Referitor la conduita României în relațiile cu Reichul, Călinescu nota lapidar :

„Atitudine netă, demnă și independentă. Germanii au reușit pînă acum prin bluff. Lipsă de reacțiune la timp. Cînd [Germania] va înfrunta rezistență, nu se va aventura. De aceea avertisment. Una e amiciție și afaceri economice cu Germania și alta e politica față de expansiunea ei agresivă".

În repetate rînduri, Reichul, în presiunile exercitate asupra României, va găsi în Armand Călinescu un adversar tenace și curajos. Pentru menținerea acestei „atitudini nete, demne și independente" Călinescu a fost silit să se războiască adeseori cu regele, cu elementele dispuse la compromisuri ca Ernest Urdăreanu și Ion Bujoiu, cu politicieni deveniți progermani ca Ion Gigurtu.

Remarcabil este tonul ferm al declarației făcute de Călinescu în martie 1939, cînd se crease primejdia unei agresiuni hitleriste-horthyste împotriva țării noastre. Apreciind în mod just că hotărîrea guvernului de a apăra granițele corespundea intereselor naționale, Comitetul Central al P.C.R. a chemat masele să participe fără rezerve la concentrări, reînnoind declarația că comuniștii vor lupta cu arma în mînă pe front.

În vara anului 1939, Armand Călinescu s-a apropiat de orientarea pe care, la timpul său, o avusese Titulescu în problema relațiilor cu Uniunea Sovietică, pășind, de la principiul bunei vecinătăți, la ideea unui pact de securitate și, eventual de sprijin militar. În expunerea făcută în fața regelui, la 24 aprilie 1939, el schițează pentru prima dată această idee : **„Fără a schimba cu o iotă linia actuală a neutralității [...], trebuie să studiem, nu putem lupta pe toate fronturile, și o nouă ipoteză. Eu cred că ea ar fi următoarea : 1. Pe lîngă garanțiile Franței și Angliei, să obținem o siguranță cu U.R.S.S. și Bulgaria".** La 26 iulie, Călinescu îl sfătuia pe rege să se întîlnească cu președintele Turciei, invocînd, printre alte argumente, faptul că **„se va putea încerca prin turci o ameliorare a raporturilor cu Sovietele. Aș dori un pact de neagresiune cu aceștia [...]"** La 22 august, într-o lungă telegramă adresată lui Ernest Urdăreanu, care-l însoțea pe rege la bordul vasului „Luceafărul", în drum spre Turcia, Călinescu insistă din nou asupra acestei probleme : **„Cu cît situația se încordează și conversațiile militare de la Moscova (anglo-franco-sovietice — n.n.) pot duce la un rezultat pozitiv, este necesar să limpezim raporturile noastre cu vecinul de la răsărit [...]. Încercarea unei asemenea limpeziri este astăzi urgentă și ea nu s-ar putea face în forma dorită de noi decît prin mijlocirea Turciei".**

Era însă prea tîrziu, raporturile dintre marile puteri și situația României înregistrînd brusc o cotitură în evoluția lor.

În ajunul și după începerea celui de al doilea război mondial prin invadarea Poloniei de către trupele hitleriste, în pofida situației grele în care se găsea România, Armand Călinescu păstrează un ton demn în relațiile cu reprezentanții Berlinului. În convorbirile din 31 august și din 4 septembrie 1939 cu ambasadorul Fabricius, primul ministru român a continuat să opună rezistență pretențiilor economice ale Berlinului și a subliniat că România nu va interzice tranzitarea materialului de război sau trecerea supușilor britanici și francezi spre Polonia, invocînd starea de neutralitate a țării noastre.

Sprijinul acordat poporului polonez, guvernului și armatei poloneze refugiate în România, a făcut să se reverse paharul mîniei căpeteniilor hitleriste împotriva primului ministru român. La 21 septembrie 1939, opinia publică din țară și din străinătate afla, plină de indignare și de revoltă, știrea asasinării lui Armand Călinescu. Era al doilea prim-ministru român care cădea victimă agenturii naziste.

A fost o crimă premeditată sau numai actul unor legionari anarhici ? Ce scopuri urmăriseră asasinii ? Unde duceau firele atentatului ?

„Primul ministru trebuie să moară!"

Asasinarea lui ARMAND CĂLINESCU

PETRU IGNAT, GHEORGHE MATEI

În Steglitz — un cartier nu prea depărtat al Berlinului — pe strada Poschinger, la numărul 5, se afla un apartament des vizitat în frumoasa lună mai a anului 1939. Vecinii știau prea puțin despre ciudații locatari ai apartamentului. Dar, din cînd în cînd, puteau vedea cum o mașină a gestapoului oprea în fața casei pentru a duce sau a aduce pe cineva. Cine erau misteriosii locatari ? Cu ce treburi se îndeletniceau ? Ce se întîmpla oare în spatele ferestrelor cu storurile veșnic trase ? Nimeni dintre vecini n-ar fi putut răspunde. Numai cîteva din căpeteniile gestapoului și ale partidului nazist știau că în apartamentul cu ușile bine ferecate cîțiva membri ai conducerii legionarilor aflați la Berlin, printre care Horia Sima, Papanace și alții stabileau detaliile unui plan odios : asasinarea unor oameni politici din România. „Inspiratorii" direcți erau Himmler și Canaris, cu care Horia Sima ținea legături strînse și de la care primea regulat mari sume de bani pentru „nevoile mișcării".

Într-o astfel de ședință, Horia Sima a transmis directiva primită : **Armand Călinescu trebuie să moară.** Totodată, în directivă se arăta că trebuie avută în vedere și asasinarea altor oameni politici, precum și a regelui Carol.

În aceeași lună este trimisă la București Ioana Cantacuzino, unul dintre agenții de legătură între șefii gărzii refugiați la Berlin și cei din țară, pentru a transmite legionarului Mihai Vîrfureanu hotărîrile Berlinului. Puțin mai tîrziu — alți emisari, alte instrucțiuni : **«La sfîrșitul lunii mai** — relata ulterior Vîrfureanu — **am fost căutat de inginerul Nicolau Ioan. Venea de la Berlin. Mi-a spus că-mi aduce instrucțiuni de la domnul Horia Sima... Mi-a confirmat**

21 septembrie 1939, ora 14. Șoferul unui automobil ce trecea pe bulevardul Carol al II-lea a avut imprudența să încetinească. În fața mașinii, un individ sare cu pistolul întins și-l silește să oprească. Alți cinci, aflați de asemenea cu pistoalele în mîini, urcă în mașină și se îndreaptă spre sediul Societății de radiodifuziune. Ajunși aici, forțează intrarea, imobilizînd sentinelele, și aleargă spre studioul de emisie. În cale li se interpune intendentul instituției, dar trei gloanțe de revolver îl fac inofensiv. Pe scări, o salariată a societății de radio, atrasă de zgomotul împușcăturilor, încearcă să le bareze drumul, dar cîteva gloanțe o silesc să se retragă repede.

Trăgînd continuu focuri de revolver, cei șase pătrund în studioul de emisie, unde orchestra tocmai executa un vals de Strauss. Martorii oculari ai acestui episod halucinant au declarat că, la intrarea în sală, asasinii erau într-o stare vecină cu nebunia, cu ochii ieșiți din orbite, cu vinele de la gît umflate, cu fețele congestionate. Unul dintre ei, același care oprise mașina — Traian Popescu — s-a apropiat de microfon și a început să răcnească : „Primul ministru Armand Călinescu a fost omorît. El a fost executat astăzi de o echipă de legionari..."

cele spuse de doamna Cantacuzino. În plus, a venit cu instrucțiuni precise. Mi-a dat legătura cu conducătorii „Răzleților", pentru a lucra în comun la același scop. La două zile numai, am fost chemat de către Ilie Vlad Sturza, ce venea de la Berlin. Și el mi-a comunicat cele ce primisem prin cei doi de mai sus. Am început toate pregătirile».

Executînd ordinele primite, rețeaua teroristă a Gărzii de fier începe să se pună în mișcare. **„Am întîlnit băieții de la Ploiești** (Cezar Popescu și Ion Moldoveanu — n.n.) — spunea același Vîrfureanu — **le-am comunicat cele ce primisem** (instrucțiunile de la Berlin — n.n.), **îmi spun că au arme".** Într-o ședință clandestină Vîrfureanu, Nicolau și Sturza stabilesc asasinarea simultană a lui Armand Călinescu, Gabriel Marinescu și, eventual, a regelui. La aceeași ședință se hotărăște punerea sub urmărire a viitoarelor victime, strîngerea informațiilor necesare organizării atentatului.

Împotriva primului ministru Călinescu se duce un adevărat „război psihologic". La cabinetul lui sosesc, aproape zilnic, scrisori de amenințare ; i se anunță, în termeni triviali, cu cinism, că mișcarea legionară l-a condamnat la moarte. Prin toate acestea se urmărea, evident, crearea unei atmosfere de continuă tensiune și panică în jurul premierului, atmosferă care ar fi facilitat atentatul. Într-una din zile se încearcă răpirea fiului lui Armand Călinescu. Făptașii mărturiseau, mai tîrziu, că intenționaseră să-l țină ostatec pînă cînd Călinescu ar fi acceptat eliberarea, în schimb, a unor căpetenii legionare... Dar dacă primul ministru nu accepta sau nu putea să facă acest schimb ? Printr-o fericită întîmplare, însă, planul răpirii a eșuat...

La București — eșecuri, la Berlin — enervare

Pregătirile în vederea asasinării lui Armand Călinescu se apropie de faza finală. Teroriștii dispun de arme și muniții, posedă informații asupra traseelor pe care circulă de regulă mașina acestuia, asupra programului zilnic etc. Totuși, legionarii ar fi preferat săvîrșirea atentatului în ataia Capitalei, unde aveau mai multe șanse să contracareze măsurile luate de organele care asigurau securitatea premierului. „Garda" nu uitase experiența „nicadorilor", condițiile în care-l asasinase pe I. G. Duca.

Valea Prahovei este, din nou, destinată să devină teatrul unui asasinat mișelesc. Prilejul era socotit trecerea trenului regal, cu care călătoreau Carol al II-lea și membrii guvernului. Dintr-o singură lovitură mișcarea legionară ar fi scăpat Berlinul de mulți oameni politici care-i stăteau în cale. Misiunea este încredințată unei „echipe a morții" a organizației legionare din Ploiești. Se face o „recunoaștere" a traseului, se stabilește locul atentatului. Dar, în ultimul moment, organele polițienești dau de firele complotului și drama este evitată.

Încercările nereușite de atentat se succed la intervale tot mai scurte :

...Călinescu vine la Ateneu, cu prilejul unei conferințe. În sală — cîțiva teroriști legionari înarmați stau cu mîna pe trăgaci în așteptarea unui moment prielnic ; constatînd că, în asistență, se află numeroși agenți de poliție și siguranță, se tem pentru propria piele și renunță...

În grădina restaurantului „Continental" din strada Academiei, Călinescu cinează cu un grup de prieteni. „Echipa morții" stă din nou la pîndă, dizolvată în masa consumatorilor ; și din nou se răzgîndește, în ultima clipă.

...Sub podul de peste Dîmbovița, pe unde trecea de regulă primul ministru spre locuința sa particulară, legionarii transportă o cantitate apreciabilă de explozibil. Poliția din Capitală prinde de veste și ia măsuri pentru paza podului. Din nou eșec...

Timpul trece și sentințele de condamnare la moarte semnate la Berlin n-au fost încă executate. Căpeteniile naziste se înfurie, grupul de transfugi legionari aciuați în capitala celui de-al III-lea Reich este chemat la ordine : oamenii lor sînt incapabili sau lași ? Cu gestapoul nu se putea glumi. Șefii legionari din Berlin adresează celor din România, însărcinați cu executarea atentatelor, aspre reproșuri. **„Ordinul Berlinului —** nota M. Vîrfureanu — **era executarea. La București mi se aduce o comunicare a comandamentului de la Berlin. De ce ezit !"**

Ambasada din Copenhaga și ... biserica Sf. Constantin din Ploiești

Cei din țară se scuză, dar Berlinul nu mai are suficientă încredere în ei. Și, mai ales, nu mai are timp să aștepte. La ordinea zilei venise agresiunea împotriva Poloniei. Rezistența României trebuia zdrobită. La București își face apariția Dumitru (Miti) Dumitrescu, instruit special de gestapo, cu misiunea să preia întreaga conducere a „operațiunilor".

Imediat după comiterea atentatului : corpurile neînsufleţite ale fostului premier şi agentului Androne

În ziua de 19 august 1939, Horia Sima însuşi *trece clandestin graniţa şi dirijează*, din umbră, acţiunile grupului terorist.

1 septembrie 1939. Armatele hitleriste invadează Polonia. Al doilea război mondial a început. În aceeaşi zi, în localul ambasadei române din Copenhaga are loc o consfătuire la care participă M.R. Sturza — ambasadorul României în Danemarca, un reprezentant al grupului legionar de la Berlin şi doi „invitaţi" : ambasadorii Germaniei naziste şi Italiei fasciste. Obiectul consfătuirii : problema asasinării unor oameni politici români în lumina noilor evenimente. Ilie Vlad Sturza, fiul ambasadorului, aflat în acel timp la Copenhaga, primeşte misiunea să se întoarcă rapid în ţară, să ia legătura la Bucureşti cu Horia Sima şi Miti Dumitrescu, pentru a le transmite ultimele instrucţiuni şi a urgenta atentatul. La 3 septembrie 1939, complotiştii din Bucureşti se întreţineau, într-o locuinţă clandestină, cu mesagerul grupului din Copenhaga...

Două săptămîni mai tîrziu, în faţa bisericii Sf. Constantin din Ploieşti, doi indivizi schimbă cîteva cuvinte. Lasă aparenţa că s-au întîlnit întîmplător. Sînt Miti Dumitrescu şi studentul în medicină Cezar Popescu. Care din trecători ar putea bănui că cei doi pun la cale un atentat ? Cezar Popescu îl asigură pe Dumitrescu că din „echipa morţii" mai fac parte fratele său, *Traian Popescu, Ion Moldoveanu, Ion* R. Ionescu, Ion Vasiliu, toţi din Ploieşti. Planul este simplu : atac direct cu grenade şi pistoale.

După ce ascultă raportul, Miti Dumitrescu aduce cîteva corective planului iniţial. El cere lui Cezar Popescu să procure o maşină, pentru care îi şi avansează suma de 34 000 de lei. Cu aceşti bani, fratele lui Cezar, Traian Popescu, cumpără de la Breaza un taxi. Între timp, Miti Dumitrescu pleacă cu un tren de noapte în munţi, la o cabană, de unde va coborî în ziua de 20 septembrie, la Buşteni. Aici, conform înţelegerii prealabile, se întîlneşte cu Traian Popescu şi Ion Moldoveanu, care vin cu maşina. Pornesc spre Ploieşti dar nu intră în oraş, de teamă să nu fie urmăriţi, şi petrec noaptea toţi trei în maşină, pe cîmp. În dimineaţa zilei de 21 septembrie, în jurul orei 5, maşina stopează în faţa casei lui Cezar Popescu. În negura dimineţii, sînt încărcate la repezeală armele şi grenadele ce fuseseră ascunse aici şi apoi maşina porneşte în mare viteză spre Bucureşti, culegînd din drum pe Ion Vasiliu şi Ion R. Ionescu, care aşteptau în puncte dinainte stabilite.

O mare de oameni, îndoliați și revoltați împotriva agenturii hitleriste și a susținătorilor ei, a însoțit cortegiul funebru pe străzile Capitalei

O căruță, un taxi și o limuzină

În cartierele mărginașe ale Capitalei, în dimineața zilei de 21 septembrie, o mașină cu 6 pasageri circulă fără oprire pînă în jurul orei 13 : este mașina în care stau înghesuiți cei 6 criminali. În același timp, în preajma locului unde urmează să se comită asasinatul, se plimbă, aparent impasibil, un om într-un trenci ponosit : Marin Stănculescu, unul din complici, care are sarcina să facă recunoașterea locului și după atentat să se retragă.

Ora 13. Taxiul teroriștilor se oprește în capul străzii Făgăraș, în punctul unde strada Virgiliu se unește cu Știrbei Vodă. Minutele se scurg încet, într-o mare tensiune nervoasă. Este deja depășită ora la care, de obicei, primul ministru trece spre Cotroceni.

Ora 13,35. Limuzina primului ministru rulează destul de încet. Armand Călinescu se întorcea de la o ședință ținută la Marele Stat Major. De fiecare dată cînd se urca în „Cadillacul" purtînd numărul 221 B, simțea o strîngere de inimă. Cu cîteva luni înainte, la sugestia lui Gabriel Marinescu, regele îl rugase să-i cedeze lui mașina blindată, un Lincoln. Nu-l putuse refuza, mai ales că știa despre pregătirea unor atentate contra lui Carol și-l cunoștea pe monarh cît era de fricos. Îngîndurat, pe perna din spate, Armand Călinescu nu a observat mașina care îl urmărea. Nici agentul de pază, Radu Androne, nu avea să ghicească manevra celor din „echipa morții", deși fusese avertizat asupra eventualității unui atentat...

Miti Dumitrescu, aflat la volan, accelerează și ajunge din urmă „Cadillacul" primului ministru la prelungirea străzii Știrbei Vodă — (numită atunci bulevardul Kalinderu), aproape de întretăierea cu bulevardul Carol II (azi bulevardul dr. Petru Groza). Este ora 14. O smucitură de volan și vehiculul gardiștilor tamponează puternic din spate, către aripa dreaptă, limuzina. Tocmai în acel moment, din față apare o căruță. Mașina tamponată nu poate evita căruța, pe care o lovește puternic și se oprește pe partea stîngă a străzii, oblic pe direcția de parcurs.

În busculada produsă, agentul Radu Androne coboară și se îndreaptă spre mașina din spate, probabil spre a-i reproșa șoferului accidentul. Dar imediat, dîndu-și seama că nu poate fi vorba de un simplu accident, încearcă să scoată revolverul. Prea tîrziu însă... Lovit de gloanțele trase asupra lui, Androne se încovoaie și se prăbușește fără să poată acționa în apărarea demnitarului. Șoferul mașinii primului ministru, speriat de întorsătura situației, deschide portiera stîngă și încearcă să fugă spre Arenele Venus. Traian Popescu îl observă și descarcă cîteva gloanțe în direcția fugarului.

Între timp, Armand Călinescu încearcă să deschidă portiera limuzinei pentru a coborî, dar servieta pe care o ține sub braț — servieta se păstrează și azi de către d-na Adela Călinescu, soția defunctului, și pe ea

Dorința testamentară i-a fost îndeplinită : un car tras de șase boi îl transportă pe ultimul drum...

se văd distinct urmele a 4 gloanțe care au perforat-o — îl stinghерește. Șase pistoale trag în același timp prin ferestrele mașinii. Moartea survine fulgerător. Dar asasinii deschid portiera mașinii și continuă să tragă în corpul inert, rostogolit la picioarele lor, ciuruindu-l în cap, torace, ficat, plămîni... Ordinul Berlinului fusese executat.

...La 22 decembrie 1939, în clădirea gestapoului din Berlin avea loc următoarea convorbire între Horia Sima și unul din conducătorii legionari :

— Acum crezi că am fost în țară ?

— Da, pentru că l-ai asasinat pe Armand Călinescu.

„Mîna hitleristă"

Cîteva zile după atentat, pe străzile îndoliate ale orașului Curtea de Argeș, un car tras de șase boi purta corpul neînsuflețit al lui Armand Călinescu spre cavoul familiei, îndeplinindu-i astfel ultima dorință, consemnată în testamentul pe care-l scrisese încă din anul 1938... Pentru el, acesta n-a fost însă „ultimul drum", iar cavoul familiei nu i-a devenit „lăcaș de veci" : un an mai tîrziu, în timpul dictaturii legionare-antonesciene, membrii Gărzii de fier i-au profanat mormîntul, risipindu-i osemintele spre cele patru vînturi...

Odiosul atentat, căruia i-a căzut victimă primul ministru Călinescu, a zguduit opinia publică românească. În întreaga țară, oameni de cele mai diferite categorii sociale sau orientări politice și-au exprimat profunda indignare împotriva Gărzii de fier și a stăpînilor ei de la Berlin.

Într-un manifest lansat imediat după tragicul eveniment, Partidul Comunist Român dezvăluia în fața maselor rolul de agentură în slujba Reichului pe care-l juca mișcarea legionară. „După I. G. Duca — se arăta în manifest — mîna hitleristă l-a ucis pe Armand Călinescu. Ca și I. G. Duca, Armand Călinescu a fost ucis de legionarii lui Hitler. Ordinul de asasinare a primului ministru a fost dat la Berlin..." Totodată, C.C. al P.C.R. sublinia faptul că împușcarea fără judecată a asasinilor și a cîtorva sute de legionari din ordinul regelui și al noului prim ministru, generalul Argeșeanu, era reprobabilă ca metodă și ineficientă. În cadrul unor întruniri pubice, prin moțiuni și telegrame, prin articole publicate în presă, masele populare au înfierat pe atentatori și s-au pronunțat pentru o rezistență hotărîtă împotriva primejdiei fasciste și hitleriste.

„Populația ținutului Timiș — se spunea într-o telegramă de condoleanțe trimisă pe adresa Consiliului de Miniștri — **a rămas adînc consternată de vestea odiosului atentat care a curmat firul vieții marelui bărbat de stat român".** Exprimînd aceleași sentimente, în altă telegramă se arată : **„Popu-**

lația județului Putna, indignată pînă la furie, vestejește crima unor inconștienți". Consiliile profesorale ale facultăților de drept, medicină și politehnică, întrunite în ședințe de doliu, au hotărît radierea criminalilor din toate scriptele universitare „pentru ca numele lor să nu mai figureze alături de studențimea conștientă și muncitoare".

„Nedeprinși cu asemenea mijloace oribile de răzbunare, care nu intră în firea noastră, a românilor — se spunea în adunarea de doliu de la Curtea de Casație — **am rămas înmărmuriți și zguduiri dureroase ne-au cutremurat sufletele".**

Asasinarea lui Armand Călinescu, premierul român care începuse să se bucure din ce în ce mai mult de aprecieri și prestigiu și peste granițe, a avut un puternic ecou internațional.

Sub titlul sugestiv : „Mîna hitleristă", articolul de fond al ziarului „Le Figaro" din 23 septembrie 1939, semnat de Vladimir d'Ormesson, dezvăluia opiniei publice franceze și internaționale că asasinii primeau „ordine și subsidii de la Berlin", dînd în vileag că gardiștii se pregăteau să joace în România rolul pe care Seyss-Inquart și Henlein îl îndepliniseră în Austria și Cehoslovacia. **„Dl. Călinescu** — conchidea ziarul — **a fost ucis de agenți supuși influenței hitleriste. Cel care a acționat — prin persoane interpuse — a fost însuși Gestapoul".** Ziarul „Le Matin" din aceeași zi remarca : **„Este deci justificat a conclude că nu omul singur s-a voit a fi atins, ci politica națională românească".** Un amplu articol apărut în ziarul „L'Oeuvre", din 23 septembrie 1939, semnat de cunoscuta publicistă Geneviève Tabouis, dădea expresie indignării opiniei publice internaționale : **„Asasinarea d-lui Călinescu stîrnește dezaprobarea întregii lumi civilizate".**

Toate marile ziare engleze („The Times", „Daily Herald", „Daily Mail", „Daily Telegraph", „Manchester Guardian" etc.) au acordat, de asemenea, o deosebită atenție celor petrecute în România.

În Belgia, ziarul „Vingtième siècle", sub titlul **„Armand Călinescu, omul fără teamă"**, scria, printre altele : **«Moartea premierului român survine într-un moment în care țara întreagă, față de primejdiile din afară, dă dovadă de o unanimitate românească, care confirmă unitatea adîncă a populației sale. Așa-zisa „Gardă de fier", așa-zișii „cavaleri ai morții" nu sînt decît o sectă de fanatici, care chiar dacă fac jocul cuiva, îl fac fără îndoială numai în urma orbirii datorită setei lor de răzbunare personală. Romînia întreagă face față cu calm situației din jurul frontierelor sale».**

Subliniind coincidența dintre asasinarea lui Călinescu și cursul dramatic pe care-l luaseră operațiile militare pe teritoriul Poloniei, **„în regiunile învecinate cu frontiera de nord a României"**, cercuri politice din Washington se arătau preocupate de **„complicațiile care pot surveni în Europa centrală, în urma dispariției premierului român, al cărui curaj era admirat de toți".**

Personalități politice de prim rang dintr-o serie de țări au trimis guvernului român mesaje de condoleanțe și simpatie, deplîngînd moartea tragică a lui Armand Călinescu și exprimînd adînca compasiune **„pentru pierderea pe care o încearcă națiunea română în eminentul om de stat."**

În această vreme, serviciile de propagandă hitleriste încercau, în fel și chip, să acrediteze în opinia publică mondială versiunea că atentatul împotriva șefului guvernului român ar fi fost opera Intelligence Service-ului. Cuvîntul de ordine în acest sens a fost lansat la postul de radio Berlin de către Hans Fritzsche, șeful secției de presă în ministerul nazist al propagandei, care învinuia cercurile poloneze și britanice, nesatisfăcute, chipurile, de neutralitatea României. Cu excepția unor organe de presă din țările aliate Germaniei, această versiune falsă nu a găsit credit nicăieri. **„Ideea emisă de corespondentul D.N.B. la București, potrivit căreia asasinatul ar fi fost comis la instigarea Poloniei, împinsă de Anglia, este atît de absurdă, încît nici nu merită a fi luată în discuție"** — se spunea într-un articol apărut la 23 septembrie 1939 în „Journal de Geneve".

Din Berna se relata că cercurile diplomatice străine erau edificate asupra substratului atentatului de la București, asupra scopurilor autorilor acestuia **„de a crea dezordine în România pentru a pescui în apă tulbure și a pregăti o intervenție".**

...Un an mai tîrziu, în septembrie 1940, Garda de fier și generalul Ion Antonescu acaparau puterea, cu sprijinul Berlinului și a vîrfurilor celor mai reacționare ale claselor exploatatoare din România. Teroarea și asasinatul s-au abătut cu furie asupra forțelor democratice, a tuturor adversarilor fascismului și hitlerismului. În lungul șir de victime asasinate bestial de legionari — prieteni și apropiați ai lui Armand Călinescu — se numără savantul Nicolae Iorga, profesorul Virgil Madgearu, remarcabilul om politic Victor Iamandi...

România intra în cea mai neagră perioadă din istoria sa.

TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE ÎN CULTURA ȚĂRILOR DIN SUD-ESTUL EUROPEI

Acad. EMIL CONDURACHI despre colocviul şi adunarea generală C.I.P.S. — Bucureşti 1967

Reprezentanţi ai ştiinţelor filozofice şi umaniste din cinci continente s-au întîlnit la Bucureşti, cu prilejul celei de a IX-a adunări generale şi colocviului C.I.P.S. (Consiliul Internaţional de Filozofie şi Ştiinţe Umaniste). Eveniment de însemnătate internaţională, manifestarea de la Bucureşti s-a remarcat prin originalitatea temei colocviului („Tradiţie şi inovaţie în cultura ţărilor din sud-estul Europei"), prin hotărîrile şi măsurile luate de adunarea generală. Acad. Emil Condurachi, participant la lucrările C.I.P.S. 1967, ca membru al Uniunii Academice Internaţionale şi ca reprezentant al Academiei R.S.R., a acordat colaboratorului nostru Elisabeta Petreanu un interviu despre colocviul şi adunarea generală C.I.P.S.

Ce este C.I.P.S.-ul şi ce rol are în viaţa ştiinţifică ?

Creat în 1949, la sugestia UNESCO, C.I.P.S. dirijează azi colaborarea internaţională şi subvenţionarea (din fondurile UNESCO) a tuturor confederaţiilor ştiinţifice internaţionale existente în lume. Pentru înţelegerea amploarei acestei activităţi, notăm că sub egida C.I.P.S. se află 13 confederaţii, comitete şi uniuni internaţionale. Iată cîteva dintre acestea : Uniunea academică internaţională, Federaţia internaţională a societăţilor de filozofie, Comitetul internaţional de ştiinţe istorice, Comitetul internaţional al lingviştilor, Federaţia internaţională de studii clasice, Uniunea internaţională de ştiinţe antropologice şi etnologice, Comitetul internaţional de istorie a artei, Asociaţia internaţională de istorie a religiilor, Uniunea internaţională a orientaliştilor, Congresul internaţional al africanologilor etc.

C.I.P.S. este astfel veriga de legătură între *UNESCO* şi aceste confederaţii şi uniuni internaţionale. Crearea lui — în scopul facilitării colaborării ştiinţifice internaţionale — a fost impusă de particularităţile dezvoltării ştiinţei în secolul nostru.

Mai mult ca oricînd se dovedeşte că extinderea cercetării ştiinţifice presupune, o dată cu mobilizarea eforturilor fiecărei ţări, o largă şi activă colaborare internaţională. Să ne gîndim numai că popoare şi culturi străvechi au apărut din nou la orizont şi s-au impus atenţiei specialiştilor din lume prin intermediul — şi ca rezultat chiar — al colaborării internaţionale. Prin urmare, fiecare dintre disciplinele ştiinţei poate şi trebuie să contribuie la realizarea unui climat de înţelegere şi cunoaştere — pe plan mondial. C.I.P.S. este tocmai instrumentul unui asemenea deziderat.

Ce a determinat alegerea Bucureştiului ca loc de întîlnire a participanţilor şi ca gazdă a lucrărilor celei de a IX-a adunări generale şi a colocviului 1967 ?

Pînă în 1959, adunările generale C.I.P.S. — care au loc din doi în doi ani — se ţineau la Paris, la sediul UNESCO. Dar din nevoia de *calitate*, din nevoia de a depăşi, mai bine zis de a-şi lărgi şi aprofunda sfera sa de activitate, şi mai ales pentru a cunoaşte mai îndeaproape realităţile ştiinţifice şi sociale de pe *toate* continentele, s-a hotărît ca adunările generale şi colocviile C.I.P.S. să se ţină în diferite

părți ale lumii. Drept urmare, în 1959 lucrările C.I.P.S. au avut loc în S.U.A., peste doi ani în Japonia, apoi în Mexic, în Danemarca, iar acum în România, la București.

Reuniunea din 1967 aduce un element nou în peisajul activității C.I.P.S. : pentru prima dată C.I.P.S. își desfășoară lucrările într-o țară socialistă. Faptul că a fost aleasă România nu este întîmplător, cunoscute fiind tradițiile științifice și de colaborare internațională ale țării noastre, prestigiul politic al României în contextul actualității contemporane.

După ce criterii se aleg temele colocviilor C.I.P.S. ?

O dată cu organizarea adunărilor generale și colocviilor C.I.P.S. în diferite părți ale globului s-a schimbat și modalitatea de alcătuire a tematicii colocviilor, aceasta fiind — azi — strîns legată fie de problemele *specifice* continentului sau regiunii unde are loc adunarea, fie de marile probleme ale colaborării științifice patronate de UNESCO. Astfel, colocviul de la Ann-Arbor (SUA) a dezbătut problema rolului studiilor umanistice în societatea dominată de tehnică ; cel de la Tokio — tema omului și concepției istorice în orient ; la Mexico s-a discutat despre spontaneitate și adaptare în dezvoltarea civilizației ; la Copenhaga — despre nord-sud, relații între zona Scandinavă și zona Mării Negre.

Dar tema colocviului de la București ?

Fiind consultat în calitate de delegat al Academiei române la adunarea C.I.P.S. 1965 de la Copenhaga, am propus pentru colocviul viitoarei întîlniri — în ipoteza că aceasta ar fi avut loc la București — tema : „Tradiție și inovație în cultura popoarelor din țările sud-est europene". Această idee izvora, pe de o parte, din faptul că țara noastră este unul din centrele importante ale cercetării științifice a întreg sud-estului european. E de ajuns să ne amintim că Nicolae Iorga a întemeiat cercetarea istorică a sud-estului european. Pe de altă parte, țara noastră a avut inițiativa organizării Asociației internaționale de studii sud-est europene, cu sediul la București. O asemenea temă în discuția unui colocviu internațional era de natură să pună în valoare realizările obținute, în cercetarea istoriei culturilor popoarelor din această regiune a globului, de cei mai buni specialiști ai acestei asociații.

Am remarcat că tema sugerată de dv. a fost acceptată și că ea — dovadă numărul mare al comunicărilor prezentate — a suscitat interesul a numeroși specialiști.

Într-adevăr, colocviul C.I.P.S. de la București a reunit personalități prestigioase pe plan mondial în studiul culturilor popoarelor din sud-estul Europei : Dimitri Obolenski (Anglia), Miliutin Garanșanin (Iugoslavia), C. Dimaras (Grecia), Mihai Berza (România), Bedrettin Tuncel (Turcia), André Mirambel (Franța), Alois Schmaus (R.F.G.) și alții.

Comunicările și referatele susținute de ei au prilejuit noi contribuții la studiul culturilor popoarelor din sud-estul Europei. Menționez cîteva : „Marile etape din istoria sud-estului european" (M. Berza, România), „Tradiție și inovație în instituțiile și programele politice ale Imperiului bizantin" (Dimitri Obolenski, Anglia), „Tradiție și inovație în literaturile sud-estului european din secolele XVI-XIX" (André Mirambel, Franța), „Evoluția ideilor între secolele XVI—XIX" (C. Dimaras, Grecia, și Virgil Cîndea, România).

Care credeți că este aportul cel mai însemnat al colocviului C.I.P.S. 1967 ?

Comunicările au făcut cunoscute participanților — reprezentanți ai științelor filozofice și umaniste din cinci continente — care a fost contribuția culturilor din sud-estul Europei la formarea culturii europene în general. Intervențiile pe marginea comunicărilor și referatelor au fost interesante și meritorii prin sublinierile realizate. Astfel, dl. Paul Lemerle, profesor la Sorbona, subliniind aportul lui Dimitri Obolenski, spunea că sub haina generală a tradițiilor bizantine foarte puternic apărate de conducerea imperială, se constată un proces de înnoire — datorat păturilor de jos — care duce la schimbări fundamentale și pe care tradiția nu vrea să le recunoască. Așa se explică — încheia el — că între o perioadă și alta sînt mari deosebiri. André Mirambel — Franța, Rosa del Conte — Italia, M. Berza — România și alții au imprimat colocviului, prin intervențiile lor, un caracter laborios de opinie și dezbatere. Se poate afirma că tema colocviului de la București s-a înscris prin calitatea sa, prin contribuțiile la cunoașterea unor probleme specifice ale sud-estului european, alături de colocviile precedente.

CONSTANTIN ARGETOIANU

MEMORII

În cursul anului 1937, relațiile dintre membrii familiei regale au intrat într-o nouă fază de încordare. Vechilor motive — cunoscute, în parte, din fragmentele deja reproduse din memoriile lui C. Argetoianu — li se adăugase unul de natură politică : intrînd în conflict cu Garda de fier (după ce cîțiva ani căutase să și-o subordoneze și să o folosească drept masă de manevră), Carol al II-lea găsea susținători ai mișcării legionare chiar în sînul familiei sale. Răfuiala regelui Carol cu fratele său, prințul Nicolae, s-a produs, astfel, pe fondul general al contradicțiilor social-economice și politice dintre diferitele grupări burghezo-moșierești.

M. C. STĂNESCU

19 MARTIE 1937

În ultima vreme, regina a [...] avut și mari nemulțumiri sufletești și să sufere scene de o neînchipuită violență din partea prințului Nicolae. Acesta se găsește iarăși într-o stare de adevărat paroxism nervos și vrăjmășit de moarte cu frate-său, e furios și pe mumă-sa fiindcă nu-l ajută îndestul împotriva lui Carol. Cauzele întreținerii actuale a sentimentelor permanent ostile, pe care de șase ani prințul Nicolae le nutrește împotriva regelui, sînt două : una de ordin familial, cealaltă de ordin politic. Cea de ordin familial e că prințul vrea cu tot mai multă încăpățînare să-și legitimeze căsătoria, sau să obție pentru d-na Doleti un titlu, și astfel să o poată scoate în lume. Regele opune un refuz categoric, și „Curtea" de la Snagov[1] e în efervescență : înjurăturile și amenințările curg. Se zice chiar că într-o zi junele Nicolae (Little Pig !) era să umfle de păr pe majestatea sa regina (Mother Pig !) și să-i tragă palme ! Cred însă că e numai o legendă, și că lucrurile n-au ajuns pînă acolo. Dar cum se schimbă toate ! Îmi aduc aminte de scena din 1932, cînd Mother Pig era să mă umfle pe mine, fiindcă — socotea ea — puneam bețe în roate acelorași proiecte ale aceluiași Little Pig față de aceeași madamă. Familie de nebuni, și pace !

A doua cauză a mîniei lui Achilles—Nicolae, de ordin politic, e în legătură cu relațiunile sale cu Garda de fier. Socotind că Garda de fier poate să fie folosită la un moment dat împotriva regelui, prințul s-a împrietenit cu unii din conducătorii ei și a făcut tot ce a putut ca să le vie în ajutor. Le-a dat materiale de construcție de la Broșteni, le-a dat chiar parale — destule. Mai ales acum, de cînd regele s-a stricat de tot cu garda, aceste legături ale prințului sînt cît se poate de rău văzute „sus". Probabil că din „înalt ordin" Tătărăscu a adresat acum cîtva timp o scrisoare[2] lui Nicolae, prin care îi dădea să înțeleagă că ar fi în interesul „tuturor" să se mai „aerisească" peste graniță. La această scrisoare, prințul a răspuns că se găsește foarte bine în România și că nu înțelege să plece. Tătărăscu nu s-a lăsat însă (se vede că nu l-a lăsat cel de „sus") și a scris prințului o a doua scrisoare, în care îi aduce aminte că făgăduise tată-său, regelui Ferdinand, pe patul lui de moarte, că va ajuta pe prințul Carol să se înapoieze în țară și să domnească liniștit[3].

---

[1] Prințul Nicolae, cu onorabila d-sale familie, e instalat în vila pe care a clădit-o la Snagov.

[2] Destăinuirile privitoare la această corespondență între Tătărăscu și prințul Nicolae au fost făcute lui Nicu Joanid (care mi le-a raportat) de către colonelul Manolescu, omul prințului.

[3] Despre o asemenea făgăduială a prințului Nicolae n-am știut niciodată nimic. E cît se poate de instructiv pentru vremurile pe care le trăim că această tragică scenă între tată și fiu este evocată de dl. Guță Tătărăscu, același onorabil politician care în 1928, ca subsecretar la interne, a semnat circulara către comandamentele de jandarmerie prin care se dispunea împușcarea prințului Carol în cazul cînd ar ateriza cu avionul în România. E probabil că pasagiul în

MEMORII

Dl. Guță, carlistul de dată proaspătă, invoca acest solemn angajament ca să ceară lui Nicolae să părăsească țara, spre a permite lui Carol o domnie liniștită (! ! !). De data asta prințul a răspuns primului ministru, că nu pleacă de bună voie, și că se va opune cu forța la orice act de constrîngere. Are cîțiva prieteni bine înarmați, și agenții guvernului nu vor trece decît peste cadavrele lor și al lui ! Unde am ajuns ! Acest drastic răspuns al prințului a provocat o a treia scrisoare a d-lui Guță, prin care acesta deplora „neînțelegerea", protesta împotriva oricărei intențiuni de „siluire" și sfîrșea prin a cere arțăgosului prinț o întrevedere în care „să-i explice" situația. Prințul a încheiat corespondența printr-o ultimă misivă trimisă d-lui Guță : îl vestea că-l va primi îndată **ce starea sănătății sale o va permite** (prințul a avut o scarlatină, acum două luni, pe care o exploatează). Întrevederea n-a avut loc pînă azi, și printul a rămas deocamdată la Snagov, unde fierbe [...]

30 MARTIE

Cel mai deștept român (român ?) e astăzi, fără îndoială, domnul Malaxa. Iată cîteva din ultimele sale operații, ale căror date mi-au fost confirmate de înșiși colaboratorii lui cei mai inițiați de la Reșița.

Față de necesitatea creării unei industrii pentru armament, unanim recunoscută, Malaxa **s-a aranjat** ca să i se dea o comandă de muniții de artilerie în valoare de un miliard două sute milioane lei. Cum, pentru a le confecționa, d-sa nu poseda nici măcar locul pe care să-și ridice fabrica, după ce s-a învîrtit cîteva săptămîni în căutarea unei soluții, a cedat contractul societății „Astra". Societatea „Astra" a construit anul trecut o splendidă uzină la Noua, lîngă Brașov — dar probabil că tocmai fiindcă poseda o uzină nu i s-a dat comanda ei, ci lui Malaxa, căruia i s-a plătit imediat din suma sus arătată 200 milioane lei pentru plata mașinilor ce trebuiau aduse din străinătate în vederea confecționării muniținilor. Pentru oricine altul decît Malaxa, afacerea ar fi fost și astfel destul de mănoasă, căci se alegea cu o fabrică importantă plătită de stat, restul de un miliard acoperind larg celelalte speze de fabricație pentru cantitatea determinată de muniținni comandate. Această sumă nu numai că acoperea spezele de fabricație, dar mai lăsa și o marjă de frumos beneficiu, ca dovadă prețul pe care „Astra" a preluat comanda. Malaxa a cedat într-adevăr contractul pe prețul de 1 miliard lei, **păstrînd cele două sute de milioane încasate ca comision pentru dînsul.** E de necrezut, dar e așa.

Cu această sumă căzută din cer, aventurierul a plătit pachetul de acțiuni „Reșița", cumpărat acum cîțiva ani pe datorie, precum și pachetul de acțiuni „Astra", cumpărat mai recent — și i-au mai rămas încă bani gheață. Iar ca mare acționar la „Astra", va mai participa și la beneficiile furniturii de muniținni cedate [4]. Frumoasă lovitură, cum se vede !

O altă lovitură tot atît de frumoasă a făcut-o amicul Malaxa cu C.F.R.-ul și U.C.B.-ul. Pornindu-se de la același indiscutabil principiu al întemeierii unei industrii naționale, s-a dat aceluiași Malaxa un avans de 150 milioane (100 C.F.R. și 50 U.C.B.) pentru înființarea unei fabrici de **tuburi ermetice,** tuburi de care și căile ferate și uzinele comunale **vor avea în viitor nevoie,** cele dintîi pentru construirea unui nou pipe-line Prahova-Constanța, cele de al doilea pentru aducerea gazelor naturale din regiunile petrolifere la București. Dar adevăratul miez al afacerii și adevăratul ei farmec, nu stă în faptul că s-a dat astfel lui Malaxa posibilitatea să-și mai ridice o fabrică cu banii publici. Miezul și farmecul stau în faptul că s-au ridicat totodată taxele vamale asupra tuburilor importate din străinătate, încît **s-a dat lui Malaxa un adevărat monopol pentru aprovizionarea întregii industrii petrolifere — o chestie de sute de milioane.**

O altă și mai frumoasă lovitură, după cum iarăși se vede ! Dar dl. Malaxa e insațiabil și nu se mulțumește cu atît. Vrea să mai cîștige și asupra sumei de 150 milioane încasată ca avans pentru cumpărarea de mașini-unelte. Pertractările lui de la Berlin cu petrolul (pe care le-am pomenit la timp) nu au alt scop.

Și cum nici o ocaziune de cîștig nu trebuie pierdută, sperțarul și-a mai băgat nasul și într-o afacere mai măruntă **a Reșiței** [5]. După cum se știe, un număr de baterii antiaeriene au fost comandate la Vickers în Anglia, dar camioanele necesare acestor baterii au fost comandate la Reșița. Cum tirul antiaerian nu se mai reglează, după ultimele perfecționări, direct de la

---

chestiune, din scrisoarea adresată prințului Nicolae, a fost inspirat, dacă nu dictat, lui Tătărăscu de însuși regele Carol.

[4] Malaxa a cumpărat acum 3 ani, împreună cu Max Ausnit, pachetul Stegului (Staatslisenbahn Gesellschaft) de acțiuni Reșița, pe credit. Acum Malaxa a preluat și acțiunile lui Ausnit, și a plătit totul. Cu Astra, s-a făcut acum în urmă tranzacțiunea următoare : un grup compus din Reșița, Malaxa și Skoda au răscumpărat 80% din acțiunile Societății. Din acest pachet, Malaxa a preluat 25%.

[5] Pe care mi-a povestit-o Boxhal, reprezentantul lui Vickers în România.

tunuri, ci prin mijlocirea unor aparate automate centrale, acestea sînt instalate în camioane speciale, care se țin după baterii. Fără aceste camioane speciale, nici o dirijare a focului nu e prin urmare posibilă. Tunurile sînt gata, aparatele de reglare a tirului sînt gata, dar camioanele Resiței nici nu sînt măcar puse în lucru, fiindcă dl. Malaxa se tocmește cu diferite case străine ca să le cedeze comanda **contra comision,** și n-a ajuns să se înțeleagă cu nici una !

Dacă la toate acestea se mai adaugă și faptul că dl. Malaxa e stăpîn absolut asupra tuturor comenzilor (sute de milioane pe an) de la căile ferate[6], rămîi uimit asupra atotputerniciei acestui om, ajuns să facă ce vrea în această nenorocită țară. Atotputernicia lui Malaxa mi s-a lămurit însă întrucîtva cînd am aflat zilele acestea, că pe lîngă toate „gentilețele" din trecut eminentul șperțar a mai cumpărat vila Chrissoveloni[7] din Sinaia și a dăruit-o doamnei Lupescu, că a cumpărat de asemeni pe prețul de 18 milioane „palazzina" reginei Elisabeta din calea Victoriei și că „a oferit" regelui un pachet însemnat **din acțiunile întreprinderilor lui.** De cînd se ține cu Scanavi, regina Elisabeta a devenit o gheșeftăroaică de mîna întîi. E trist de înregistrat — și pe mine mă doare, căci mi-a fost simpatică — dar e așa. Ar fi putut să se mulțumească cu ghelirul nemaipomenit, consimțit de Mihalache pe cînd era ministru al agriculturii, și care i-a adus 90 de milioane pentru moșia Zorleni[8]. Ar fi putut să se mulțumească cu cumpărarea moșiei Banloc, la care statul a contribuit cu 24 de milioane din 32, prin preluarea unui portofoliu echivalent[9] de la Banca Comerțului. Dar nu s-a mulțumit. Scanavi a împins-o la porcării, căci trebuia să se procopsească și el. Astăvară, simpatica domniță a obținut prin Scanavi de la Banca Națională „darul" unui splendid teren lîngă Arcul de Triumf, unde a și început să clădească un luxos palat, cotropind astfel o bună parte din viitorul parc național, fapt pe care l-am notat deja în aceste „Însemnări", cu indignarea cuvenită. Locuința ei din calea Victoriei, devenind astfel disponibilă, regina Elisabeta a putut să „o treacă" prietenului Malaxa pe 18 milioane, deși o cumpărase de la Marie-Angele Polizu cu 12, și cu toată scăderea de peste 50% pe care au suferit-o imobilele bucureștene în prețul lor în ultimii zece ani (Această afacere nu s-a încheiat...).

Ce e și mai urît din partea Elisabetei, e că în afară de asemenea afaceri de un ordin special, pe care la urma urmei le-ar putea justifica eterna recunoștință pe care poporul român și Malaxa o datoresc binecuvîntatei noastre dinastii, e că permite lui Scanavi să mai pună la cale și simple escrocherii. Am notat deja în aceste „Însemnări" adevărata contrabandă pe care grecul o face pe scară mare cu obiecte și mătăsuri aduse din străinătate cu scutire de vamă, ca fiind destinate Casei regale. Aflu acum de la rudele lui Scanavi că acesta, avînd astătoamnă nevoie de o 1/2 vagon orez de sămînță pentru Banloc a obținut un permis de import de cîteva zeci de vagoane **de orez decorticat,** pe care le-a desfăcut cu un însemnat beneficiu pe piața Bucureștiului. Abuzuri de felul acesta sînt de altmintrelea curente în familia regală : n-a obținut chiar oropsitul prinț Nicolae dubla favoare de a-și exporta lemnele de la Broșteni, vărsînd la Banca Națională numai 10% din devizele obținute, și o reducere de 75% asupra transportului acestor lemne pe căile ferate — pe cînd toate celelalte exploatări de păduri din țară se zbat în cele mai mari greutăți ? Dar ce să mai zic ; vorba românului, „peștele de la cap se împute", și cînd bunul nostru rege ia cu amîndouă mîinile, de ce n-ar lua neamurile lui cu una singură ? Un bun cunoscător al dedesupturilor „Palestinei" (cum numește prințul Nicolae palatul regal !) m-a asigurat acum în urmă că numai regele e cointeresat în afacerile lui Malaxa (după ce a stors atîta vreme pe Blank), dar că ar fi primit acum în urmă (după preluarea uzinelor, de la Diciosînmartin) 5 000 de acțiuni „Mica" de la Gigurtu. Mi-am explicat numaidecît un zvon care a circulat cu insistență la un moment dat, anume acela că maiestatea sa va desemna pe idiotul de Gigurtu ca ministru de industrie în vii-

---

[6] Prin D. D. Tabacovici, Macovei, Fulga ș.a. Slugile lui, plătite.

[7] Cea mai frumoasă vilă din Sinaia, construită de bătrînul Chrissoveloni, după planurile lui Gogu Cerkez. Prin această cumpărare, d-na Lupescu devine *vecina mea*, la Sinaia, căci nu ne mai desparte decît un gard !

[8] Moșia Zorleni a fost evaluată în actul de partaj după moartea regelui Ferdinand la 30 milioane. Elisabeta și regele George au protestat energic în acel moment, găsind evaluarea excesivă !

[9] Statul a preluat un portofoliu de 24 milioane de la Banca Comerțului din Craiova, care a bonificat o sumă echitabilă „Primei Case de Păstrare" din Timișoara, debitoarea ei. Casa de Păstrare, la rîndul ei, a bonificat aceeași sumă moștenitorilor Caracsony, proprietarii moșiei Banloc, a căror creditoare era. Această operație s-a făcut sub guvernul Tătărăscu. Vînzarea moșiei Zorleni efectuată sub Mihalache mi s-a propus și mie în 1928, pe cînd eram ministru al agriculturii — dar am refuzat să o închei.

torul guvern ! O s-o vedem, desigur, și pe asta !

Și fiindcă am pomenit numele prințului Nicolae, să însemn aci și rezultatul scrisorilor lui Tătărăscu, despre care am vorbit deja, și a căror autenticitate mi-a fost confirmată din toate părțile. Nu știu dacă întrevederea dintre primul ministru și prinț a avut loc sau nu, dar știu că irascibilul Nicolae s-a potolit și s-a supus în parte. N-a consimțit să plece peste granită, de frică că nu va mai fi lăsat să se înapoieze în țară, dar s-a despărțit vremelnic de d-na Doleti și s-a mutat de la Snagov la Cotroceni. Iubita lui vine și dejunează numai cu dînsul, și și-a instalat un „pied à terre" la doamna mamă-sa, prințesa poloneză. Probabil că prințul Nicolae e sleit de parale — cum i se întîmplă foarte des — și că așteaptă o ocazie favorabilă ca să răbufnească, căci pocăit nu poate fi. Deocamdată pare că regele s-a mulțumit și cu ce a obținut, și că pîndește și el o ocazie ca să-și atingă frățiorul la mir [...]

5 APRILIE

Ieri seară, la 6, am avut vizita lui Inculeț, care-mi ceruse o întrevedere prin telefon. A venit să-mi ceară confidențial informațiuni și sfaturi într-o chestiune foarte delicată. Ar fi venit Tătărăscu[10], dar s-a temut în cele din urmă ca vizita lui să nu dea loc la prea multe comentarii. Inculeț mi-a mărturisit că raporturile între prințul Nicolae și rege s-au încordat în așa mod, încît situația trebuie definitiv și radical lămurită. Prințul a cerut să vie de Anul nou la palat cu dama, care să fie oficial recunoscută ca soția sa, declarînd că altfel nu va veni. Cererea i-a fost, natural, refuzată și prințul n-a apărut la ceremoniile oficiale. Dar de atunci a impus ofițerilor și militarilor care vin în contact cu dînsa la Snagov, să dea d-nei Doleti onorurile cuvenite unei principese. În casa ei, în străinătate, printre intimi, d-na Doleti este tratată ca principesă a familiei regale. Cînd regina Maria s-a dus să vadă pe prințul Nicolae, bolnav de scarlatină, a primit-o d-na Doleti, care nu s-a jenat să-i dovedească că ea este stăpînă în casa lui „Nicki". Pînă mai în urmă se mai putea obține ceva de la prinț, strîngîndu-l cu paralele. Acum nici pe această cale nu se mai poate face nimic, căci a pus bani la o parte[11]. D-na Doleti e o excelentă gospodină, a pus ordine în averea prințului și a plasat bani mulți în străinătate. Ea este stăpînă completă, nu numai asupra averii prințului, dar și asupra voinței lui. Îi trebuie acum considerație și onoruri, și prințul e o păpușă în mîinile ei, o păpușă din care face ce vrea. În ultimele trei luni scene deplorabile au avut loc între rege, regină și orbitul prinț. Situația a devenit intolerabilă, și guvernul a hotărît să o sfîrșească, eliminînd pe Nicolae din familia regală.

„Vrei să zici că regele a hotărît să-l excludă ?" — am întrerupt eu.

„Da, regele. Dar guvernul a decis să acopere pe rege, și să-și ia el răspunderea actului, cerînd suveranului să-l desăvîrșească".

După statutul familiei regale, orice căsătorie săvîrșită fără consimțămîntul regelui este nulă de drept, iar membrul familiei care a săvîrșit-o este exclus de drept din familia regală — cu toate consecințele. Regele și guvernul vor să aplice acum prințului Nicolae acest articol, dar se izbesc de o mare dificultate : nu mai există nici o dovadă autentică a căsătoriei ! Am arătat în „Amintirile" mele cum au decurs lucrurile în noiembrie 1931, cum **regele a refuzat atunci să calce pe calea pe care o apucă astăzi și cum a preferat (după sfaturile mele) o cale mai puțin scandaloasă care ducea și dînsa la anularea căsătoriei : înlocuirea registrului stării civile de la Tohan.** Nu e vina mea dacă această procedură n-a dat rezultatele dorite, ci a regelui, care a fost prea slab cu frate-său. Singura dovadă a căsătoriei a rămas buletinul stării civile, aflat în mîinile prințului Nicolae, care nu-l dă. Pare că ar fi aflat intențiile frate-său și ale guvernului, și cum excluderea din familie nu poate fi făcută decît pe baza căsătoriei fără autorizație, Nicolae a schimbat macazul, nu mai vorbește de căsătoria lui (dar nici nu o neagă), și declară că nu posedă nici un document. Inculeț mi-a spus că pe această chestiune a fost chiar obraznic față de primul ministru în ultima lor întrevedere.

Vice-președintele Consiliului a venit la mine să-mi ceară anumite informațiuni și un sfat. A venit trimis de rege, care i-a spus : „Du-te la Argetoianu, el știe cum s-au petrecut lucrurile și ne poate ajuta". Prima chestiune pe care mi-a pus-o Inculeț a fost dacă știu ce s-a făcut cu registrul cel vechi de la Tohan, cu actul prințului. Și-am scos un volum din manuscrisul amintirilor mele și i-am citit tot capitolul referitor la cele întîmplate în noiembrie 1931 și în aprilie 1932. L-a interesat

[10] În fapt, Tătărăscu mi-a telefonat — după cîte mi s-a spus de ai mei — sîmbătă seara, dar nu m-a găsit acasă.

[11] Inculeț mi-a mărturisit că în afară de cei 500 mii lunar pe care le-a primit de la toate guvernele, liberalii i-au mai dat un număr considerabil de milioane.

enorm. Din el rezultă că registrul cu pricina a fost încredințat regelui în ziua de 8 noiembrie '31, de către mine personal, la castelul Foișor. După spusele lui Inculeț, regele nu-și mai aducea aminte de acest lucru — și vice-președintele Consiliului se tînguia ca nu cumva registrul să fi ars o dată cu Foișorul. Și îndată mi-a pus a doua întrebare, pentru care în realitate venise, căci își dedese cu toții seama că faimosul registru va fi greu de regăsit, și prima întrebare nu avusese alt scop decît de a introduce pe a doua. M-a întrebat dacă aș fi dispus să-i ajut să reconstituie actul prin martori, adică să mărturisesc că l-am văzut și că registrul care-l conținea a fost distrus din motive superioare de oportunitate politică. Am declarat foarte net lui Inculeț **că sînt** dispus să ajut guvernul pe calea pe care a apucat-o, fiind convins că excluderea prințului Nicolae din familia regală a rămas singurul mijloc de a curma un scandal care ne face țara de rîs și demoralizează încă și mai mult o societate care numai de acest supliment de demoralizare nu are nevoie, și mai ales fiindcă sînt sigur că o dată acest act săvîrșit, orice pericol de a vedea pe d-na Lupescu regină a României va fi înlăturat. Am promis lui Inculeț nu numai concursul meu, dar și pe al lui Soneriu și al lui Crătunescu (martor la cununie) care, împreună cu inginerul Teodoru (al doilea martor), prefectul Horia Fortună, primarul și notarul din Tohan — sînt singurii oameni care au cunoscut actul, în afară de familia și de familiarii celor interesați. M-am înțeles cu Inculeț asupra următoarei proceduri: întîi să se caute bine registrul printre lucrurile scăpate de la Foișor; dacă nu se va găsi, să procedăm la reconstituirea actului prin martori — guvernul urmînd să-și asigure mărturiile d-lor Fortună și Teodoru, precum și ale foștilor primar și notar din Tohan. Principala mărturie rămînea însă, evident, a mea.

De la capitolul informațiunilor, Inculeț a trecut apoi la acela al sfatului. Actul pe care guvernul a hotărît să-l desăvîrșească era de natură delicată, și politica amestecîndu-se la noi în toate, Inculeț m-a întrebat dacă n-aș crede că ar fi cazul să se convoace un fel de sfat al șefilor de partide sub președinția regelui, în care suveranul să ceară concursul fiecăruia pentru aducerea la îndeplinire a acestei măsuri de înaltă moralitate. Am arătat interlocutorului meu că nu eram de această părere, că toți acești domni, adunați la un loc și unul în fața altuia, vor face teatru, și vor *încurca lucrurile* — că ar fi mai bine ca regele să-i cheme unul după altul, și între patru ochi să le obțină aprobarea sau cel puțin neutralitatea.

I-am adăugat că lucrurile vor merge poate mai greu cu Iorga, și ca să înlesnesc regelui „capacitarea" profetului, am încredințat lui Inculeț, **cu titlul de împrumut,** originalul textului scris cu mîna zisului Iorga în aprilie 1932, prin care rezuma eventualele hotărîri ale Consiliului de Miniștri, convocat tocmai pentru a hotărî excluderea prințului din familia regală. Inculeț a găsit sfatul meu foarte judicios, l-a aprobat și mi-a spus că-l va împărtăși regelui, iar autograful lui Iorga — a aprobat „avant la lettre" măsura plănuită de guvern — l-a încîntat literalmente. Cum îl rugam să-mi înapoieze textul lui Iorga îndată după ce-l va fi arătat regelui și lui Tătărăscu, m-a întîmpinat: „Dar dacă regele îmi cere să i-l dau?" — „Te rog să-i spui că te-ai angajat pe onoare să mi-l restitui". Și pe aceste cuvinte ne-am despărțit, deocamdată [...]

10 APRILIE

Ieri, vineri 9 aprilie, a fost o zi însemnată pentru dinastia noastră. Prințul Nicolae a fost eliminat din familia regală, cu pierderea tuturor titlurilor, gradelor și privilegiilor sale. După vizita lui Inculeț din 4 aprilie, știam că lucrurile se vor termina prin această procedură, dar nu mă așteptam ca totul să meargă atît de repede, ba rămăsesem chiar cu impresia că prințul Nicolae va „ridica toate incidentele posibile" ca să întîrzie hotărîrea. Am fost, prin urmare, destul de surprins printr-o convocare primită la ora 1½, la un **Consiliu de coroană,** care s-a și ținut seara la 8, în *sala tronului, la palatul regal*. Procedura a putut fi îndeplinită mai repede decît se credea, fiindcă prințul Nicolae nu numai că n-a invocat „inexistența" actului său de căsătorie, cum se temea guvernul că o va face, dar încă, prin insistența sa pentru **legitimarea** situației sale conjugale și prin ultimele două scrisori pe care le-a adresat alaltăieri, 8 aprilie, regelui și lui Tătărăscu, departe de a provoca întîrzierea deznodămîntului, a ajutat la precipitarea lui.

Am sosit la palat la 8 fără zece și am fost imediat condus în sala tronului, unde a avut loc consiliul. O masă lungă, acoperită cu postav roșu, de aceeași nuanță ca fotelurile, fusese întinsă de-a curmezișul sălii, dinaintea treptelor tronului. Foteluri, toate la fel, de o parte și de alta a mesei. Fusese convocați, în afară de guvern (miniștrii, dar nu și subsecretarii de stat) numai șefii de parti-

de. În momentul cînd am sosit, m-a luat Urdăreanu la o parte și mi-a spus că deși foștii prim-miniștri ar trebui, după protocol, să vorbească întîi, regele a schimbat formula, ca să pot lua eu cuvîntul la început, și să fac atmosferă : va vorbi cel dintîi Iorga, ca fost șef al guvernului sub care căsătoria prințului a fost contractată, și al doilea eu, ca fost ministru de interne al acelui guvern — apoi își vor spune pe rînd părerea toți șefii de partide, începînd cu foștii prim-miniștri și continuînd după vechimea în gradul de ministru, sau după vîrstă, pentru cei care n-au fost încă miniștri (Gr. Filipescu și G. Brătianu). D-l Angelescu și Victor Antonescu fiind spectatori muți (în numele guvernului urma să vorbească numai Tătărăscu), eram cel mai vechi ministru după Averescu, dar după protocol ar fi trebuit să ia cuvîntul înaintea mea nu numai acesta (care mai era și fost prim-ministru și mareșal), dar si Iorga. Vaida și Prezan (mareșalii fiind asimilați în ierarhie cu președinții de consiliu) [...]

Ne-am așezat la masă — fiecare loc era însemnat cu un nume — în ordinea următoare : la mijlocul mesei, cu spatele la tron, regele ; în dreapta lui și unul după altul mareșalul Averescu, eu, Dinu Brătianu, dr. Angelescu, general Paul Angelescu, V. Iamandi ; la stînga regelui, și în ordine, Vaida Voevod, Oct. Goga, Grigore Filipescu (!), Victor Antonescu, Franasovici și Cancicov. În fata regelui, Tătărăscu avea la dreapta lui pe [...] Iorga, Mihalache, Gh. Brătianu, Valer Pop și Negură, iar la stînga pe mareșalul Prezan, pe Iunian, pe Inculeț, pe Sassu și pe d-l Costinescu. În total 23 persoane în jurul regelui. Iunian, care se afla la Brașov (la un proces), a fost adus cu avionul și a sosit abia la 8½, scuzîndu-se. Ca să nu fie poftit Maniu, n-au fost invitați nici ceilalți doi foști prim-miniștri — g-ral Văitoianu și Mironescu, mărginindu-se convocările numai la șefii partidelor **reprezentate în parlament.**

Regele a deschis ședința prin cîteva cuvinte. A început prin a spune că deși era totdeauna foarte mulțumit să se poată sfătui cu îndrumătorii politici ai țării, nu-i poate saluta în acea seară cu bucurie, prilejul datorită căruia îi vedea strînși în jurul său fiind foarte dureros. Ne-a povestit apoi pe scurt încercările făcute timp de 5 ani pentru a readuce pe prințul Nicolae pe calea datoriei, și cum toate aceste încercări au dat greș. A sfîrșit prin a ne declara că situația creată în ultimele luni de frate-său cere o imediată soluție, care nu poate fi decît aceea pe care a respins-o cît timp a mai putut crede într-o îndreptare. Regele a dat apoi cuvîntul lui Tătărăscu, ca să citească raportul pe care guvernul i l-a adresat.

Regele, care vorbește ușor și voios, a avut aerul jenat și plictisit în tot timpul cuvîntării sale : fața îi era asudată, dar de o adevărată emoție, nici vorbă. De altminteri, toți cei prezenți, afară de Averescu și de mine, aveau aerul [că sînt] plictisiți și jenați, și nici o urmă de emoție nu se desprindea din ochii sau din manifestările lor. Singur Iorga, emotiv din fire, trăda, deși atenuate, preocupări de ordin sufletesc. Întrucît mă privește, „orice fluid" între mine și dinastie — ca să întrebuințez formula defunctului rege Ferdinand — fiind tăiat, judecam lucrurile cu sînge rece, de sus și de departe, dar nu fără interes pentru „teatrul" ce se juca în fața mea. Nu eram nici jenat, nici plictisit. Admiram ironia soartei care pusese în mîinile regelui Carol, împotriva frate-său Nicolae, instrumentul pe care Brătianu îl făurise în ianuarie 1926 împotriva lui. Și pe cînd maiestatea sa vorbea cu dispreț de aventura frățiorului său, gîndul meu îmi reamintea alta, care, cu 12 ani înainte, zdruncinase atît de adînc prestigiul dinastiei și era cît pe aci să-i compromită și viitorul...

Urmînd invitația regelui, primul ministru Guță Tătărăscu [...] a deschis un dosar, și-a tras mînușetele, a tușit de vreo două ori ca să-și întărească glasul de trîmbițaș și cu modulațiuni de bariton a început : „Domnilor, maiestatea sa ne-a întrunit astă-seară pentru lămurirea situației A.S.R. prințului **Carol...** — „Nicolae, Nicolae", a rectificat mareșalul Prezan, aruncînd o privire severă asupra cornistului... Cu un gest demn de Jean Th. Florescu, întinzînd amîndouă brațele ca să cuprindă în ele trecutul, prezentul și viitorul, și mai dînd apoi și de vreo două ori din umeri, cornistul a îngînat repede : „...O, pardon, Nicolae, bineînțeles, Nicolae...". În timpul acestei scurte scene, Carol, prințul Carol, își mușca buzele, iar figuranții d-lui Guță [...] se uitau unul la altul și înghițeau în sec. Mareșalul Averescu, a cărui vădită oboseală cerebrală n-a ajuns încă să-i sleiască provizia de venin, s-a întors spre mine și, destul de tare ca să-l audă și regele de cealaltă parte, a remarcat nu fără oarecare dreptate : „L-a luat gura pe dinainte, se crede încă pe timpul lui Vintilă !"

Fără să se lase tulburat de penibilul incident, d-l [...] Guță a început să citească cu glas sonor „Raportul Consiliului de Miniștri către maiestatea sa regele", publicat a doua zi dimineața în

toate ziarele, raport în care, după un scurt istoric al faptelor și o reproducere a art. 13 din statutul familiei regale, mai conține **in extenso** și scrisoarea adresată de primul ministru prințului în ziua de 2 martie. Raportul sfirșește prin a arăta că un ultim demers făcut pe lîngă prinț în ziua de 8 aprilie de către o delegație compusă din D. D. Gh. Tătărăscu, Inculeț, d-l Angelescu, V. Sassu și d-l Costinescu n-a dat nici un rezultat, și că, în consecință „guvernul socotește de a sa datorie să supună înaltei hotărîri a maiestății sale întreaga situație și să o roage prea respectuos să aplice sancțiunile prescrise de art. 13 din Legea pentru actele civile ale membrilor familiei domnitoare". Raportul a fost semnat de toți miniștrii, fără subsecretarii de stat.

După citirea raportului, primul ministru n-a mai adăugat nimic și regele a dat cuvîntul șefilor de partide. Au vorbit pe rînd, și în ordinea următoare : N. Iorga, C. Argetoianu, Averescu, Vaida, mareșal Prezan, Oct. Goga, Mihalache, Lunian, Dinu Brătianu, Gr. Filipescu (!) și Gh. Brătianu.

Iorga a fost, ca mai totdeauna, de o neprevăzută fantezie. Fără să intre în discuția faptelor și a sancțiunilor [...] urînd regelui Carol și voievodului Mihai viață cît de lungă, a declarat în același timp că sîntem toți muritori („Aeh, houmeni hsuntem și puthem muhri mai hiute de chît chredem"), și că dacă ar „muhri" amîndoi, și am suprima pe Nicolae, tronul României ar reveni „Hohenzollernului de la Sigmaringen", ceea ce el n-ar admite niciodată. „Mai bine Republică, decît ăla". De astă dată „ăla" nu mai eram eu, ci prințul Friedrich. Pe cînd îi prevestea o posibilă încetare din viață, regele se uita la mine și surîdea în doi peri. E ciudat că d-l profesor n-a prevăzut și posibilitatea de moarte a prințului Nicolae, dar, în *fine, n-a prevăzut-o. Con*cluziile lui au fost : să se retragă prințului Nicolae calitatea de membru al familiei regale, dar să rămîie prinț — pentru orice eventualitate ! Ca și cum calitatea de prinț, iar nu cea de membru al familiei regale, îi da drepturi la succesiunea tronului !

„Ai putea să-mi spui, d-le Iorga, cum ar putea rămîne Nicolae prinț, fără să mai facă parte din familia regală ?" — a întrebat regele. Cu vădită reacredință, d-l profesor, care nu știa că regele avea printre hîrtiile din fața sa textul precis de demitere a prințului, fără reticențe și fără rezerve, redactat de însuși d-sa, în 1932 [12], a răspuns fără jenă : „Și tothuși sihrre, ați phrimit această sholuțiune în 1932 !" Regele a tăcut și a avut generozitatea să nu-i bage hîrtia sub nas.

Categoric pentru aplicarea articolului 13 și fără nici un fel de palinodii accesorii, am fost : Dinu Brătianu, Mihalache, Prezan, Iunian și cu mine. Cuvîntarea mea în acest spirit, venind cea dintîi după [aceea a] lui Iorga, a făcut o adîncă impresie. Pare că am avut o zi bună. Sassu, în fața mea, era în extaz, regele îmi sorbea cuvintele (deși, fără să-și dea seama, am făcut și procesul lui), iar ceilalți miniștri, în calitatea lor de judecători muți, au mărturisit după ședință „că numai eu pusesem chestiunea cum trebuia". Am început prin a spune că problema pe care eram chemați să o rezolvăm trebuia examinată sub un întreit punct de vedere : sub al faptelor, sub al dreptului și sub un al treilea, care-mi părea cel mai important, al unei morale politice și so*ciale superioare [...]*

Am avut impresia netă că cuvîntarea mea pusese chestiunea la punct, și că procesul era terminat. Dar **formele** trebuiau îndeplinite și toți șefii de partide trebuiau să-și spună cuvîntul. După mine, regele a cerut părerea lui Averescu. A fost o jale. Pentru dînsul ar fi fost mai bine să se facă bolnav și să nu vie. Căci așa cum s-a manifestat, bătrînul mareșal a făcut în fața regelui și a reprezen*tanților politici ai țării do*vada senilității sale. A vorbit fără șir, vorbele îi ieșeau cu greu și a început și el să facă o deosebire între noțiunile de „prinț" și de „moștenitor al drepturilor de succesiune la tron", dar în așa fel încît nimeni n-a mai priceput nimic. La un moment dat, situația a devenit atît de penibilă, încît m-am văzut nevoit să intervin în discuție și să explic „ceea ce voia să spună dl. mareșal". Pe cît se putea pricepe, toată cuvîntarea sa a fost îndreptată **împotriva** soluției pe care eram chemați să o ratificăm. Bietul bătrîn s-a mirat de zorul (!!) care se punea în soluționarea unei situații care dura deja de **atîta timp** (!!), a vorbit de căsătorii morganatice practicate în toate dinastiile Europei (uitînd că toate slujesc tocmai la eliminări ca cele prevăzute de legea noastră, sau la **renunțări** de drepturi prevăzute și ele în statutele caselor domnitoare respective), a citat cazul arhiducelui Frantz Ferdinand (parcă putea fi o comparație între căsătoria **curată** a acestuia și concubinajul prințului Nicolae !), uitînd că căsătoria arhiducelui a fost contractată cu consimțămîntul împăratului Frantz Josef și în baza prescripțiunilor „Pragmati-

[12] Text înmînat regelui de către mine prin Inculeț (a se vedea însemnările din 5 aprilie, pag. 1921) și care mi-a fost cinstit restituit după ședință.

cei Sancțiuni" care prevedea căsătoriile morganatice, pe cînd legea noastră **nu.** A confundat și datele — după cum a relevat-o Vaida — așezînd căsătoria arhiducelui Frantz Ferdinand înaintea morții arhiducelui Rudolf (!) și a încurcat toate, îngînînd vorbe fără rost și provocînd un sentiment de deferență, milă, în sufletele tuturor celor prezenți. Un singur lucru reieșea din cuvintele înșirate fără rost dar cu multă trudă, și anume că dl. mareșal era împotriva măsurilor cerute de guvern. Cînd a sfîrșit, fără să sfîrșească, s-a oprit un minut — și după această reculegere s-a întors către rege și i-a spus răspicat : „Sire, **în rezumat, și ca consecință a celor pe care le-am spus,** sînt pentru aplicarea strictă și fără șovăire a prescripțiunilor articolului 13 al statutului familiei regale" ! Ne așteptam atît de puțin la această concluziune, încît a fost un moment de stupoare generală ! Pînă să fie eliminat prințul Nicolae din familia regală, a fost eliminat — din acel moment — mareșalul Averescu din viața noastră politică. Se făcuse în fața tuturor dovada sclerozei sale cerebrale !

A urmat un moment de jenă, după care a luat cuvîntul Vaida. După obiceiul lui, a început prin a vorbi de multe, numai de chestiunea în discuție nu. A vorbit de Viena, de arhiduci, a negat principiul căsătoriilor morganatice (ceea ce i-a atras o precisă și concisă rectificare din partea regelui), a vorbit de părul bălai al prințului Nicolae, copil pe care a fost tentat să-l mîngîie la Londra (?) și a sfîrșit prin a recunoaște și el că nu era altă soluție decît cea propusă, dar a cerut să se mai facă o intervenție pe lîngă prinț înainte de a se lua o măsură atît de crudă, și a și propus pe dl. profesor Iorga „care știe să vorbească așa de frumos și să cîștige inimile" pentru această misiune. Dl. profesor Iorga s-a lepădat pe loc de o asemenea însărcinare și a refuzat-o categoric.

În acel moment a intervenit regele și a explicat că nici o intervenție nouă nu ar avea sorți să schimbe hotărîrile frate-său și, pentru a întări această afirmare, ne-a dat citire unei scrisori pe care prințul **i-o adresase seara în ajun,** scrisoare scrisă în termeni foarte măsurați, dar prin care autorul ei preciza intențiile sale **irevocabile** de a-și legaliza situația conjugală, cu prețul **consimțit** al sancțiunilor prevăzute în faimosul articol 13 al statutului. [...] Regele a completat conținutul acestei scrisori prin destăinuirea că avusese, în aceeași seară de 8 aprilie, o lungă întrevedere cu prințul Nicolae și că acesta — de neclintit în hotărîrea sa — era gata să primească **fără protestare** aplicarea sancțiunilor legale.

Scrisoarea prințului și declarațiile regelui au făcut o enormă impresie asupra celor prezenți. Mi-am permis să iau cuvîntul din nou și să spun că de aș fi cunoscut această scrisoare înainte de cuvîntarea mea, aș fi vorbit altfel. După citirea scrisorii și după declarațiile regelui privitoare la întrevederea avută în ajun cu prințul, situația îmi părea cu totul schimbată — **Nu mai putea fi vorba de aplicarea unor sancțiuni prințului, ci de aprobarea deciziei lui de a ieși din familia regală pentru a urma, ca simplu particular, înclinațiile inimii sale.** „Da, da, asta e situația adevărată !" s-a grăbit să întrerupă Tătărăscu și ne-a citit și el o scrisoare identică pe care, ca șef al guvernului, o primise din partea prințului tot în seara de 8 aprilie. Mai multe voci au cerut ca scrisorile să fie publicate o dată cu raportul guvernului către rege[13]; regele a fost de aceeași părere și toată lumea a aprobat. Mareșalul Prezan a observat însă că deoarece conținutul scrisorilor era aproape identic (textele nu se deosebeau decît prin cîteva fraze de la început, de ordin secundar) era de ajuns să se publice numai una din scrisori, și anume cea adresată lui Tătărăscu, pentru ca persoana regelui să fie lăsată în afară de comentariile opiniei publice — și așa s-a hotărît.

Cuvîntările care au urmat după această lămurire a situației nu mai aveau nici o importanță, „la cause était entendue" și concluziile finale ale Consiliului de coroană nu mai puteau fi îndoielnice. Șefii de partide care au mai vorbit au făcut-o numai ca să îndeplinească o formă și ca să-și afirme fiecare o parte din răspundere în hotărîrea comună. Fiecare a vorbit după temperamentul și după convingerile lui — dar toți au vorbit foarte scurt, afară de Goga care a mai lungit-o puțin ca să ne explice deosebirea între căsătoria lui Frantz Ferdinand consimțită de împărat și a lui Nicolae care vrea să o încheie împotriva voinței regelui și a prescripțiilor legale. Prezan, Mihalache, Iunian și Dinu Brătianu au vorbit cu precizie și fără garnitură, au fost pentru aplicarea strictă a prescripțiunilor articolului 13. Mihalache a insistat asupra faptului (confirmat de rege) că încă cu 4 ani înainte propusese maiestății sale această soluție, în urma unei lungi audiențe pe care o avusese la prințul Nicolae și din care ieșise cu

[13] **După citirea raportului cerusem primului ministru ca să fie dat publicității, și Tătărăscu îmi răspunsese că luase toate măsurile ca zisul raport să apară în ziarele de a doua zi dimineața.**

convingerea că *prințul nu-și* va schimba hotărîrea luată. Aprobînd fără rezerve aplicarea măsurilor cerute de guvern, nu făcea decît să fie consecvent cu atitudinea sa anterioară, aprobată de tot partidul său. Iunian a aprobat și el fără rezerve procedura propusă de guvern, dar s-a mirat de ce se mai discută chestiunea, deoarece prescripțiile articolului 13 sînt aplicabile de drept și singura chestiune ce ar putea fi discutată ar fi aceea de a se lămuri de ce aceste prescripții n-au fost aplicate încă. Dinu Brătianu a insistat asupra laturii morale a problemei (o piatră în grădina *frățiorului* Carol), a insistat asupra autorității regelui, care trebuie să rămînă neștirbită, și a conchis și el la necesitatea aplicării prescripțiilor legale.

[După el], Grigoraș Filipescu a recitat o scurtă tartină învățată pe din afară, trăgînd cuvintele pe un ton declamatoriu ca un actor de mahala și după ce a declarat „că nu poate să uite serviciile iii-meen-seee aduse de prinț într-o anumită vreme unei anumite cauze" a tras concluzia că față de voința bine hotărîtă a prințului Nicolae nu era altă soluție decît să se ia act de decizia sa.

Gheorghe Brătianu — benjaminul sindrofiei — a vorbit cel din urmă și a scăldat-o. S-a declarat lipsit de experiență și de documentare. N-a avut timpul să studieze dosarul (! ! !), deoarece convocarea consiliului a fost făcută numai cu cîteva ore înainte de ședință. Are și el nedumeriri asupra viitorului dinastiei în anumite eventualități — ca dl. profesor Iorga. Pe de altă parte, constată voința nestrămutată *a prințului Nicolae de a se* sustrage îndatoririlor sale. Se aliază în cele din urmă la părerea celor care au vorbit înaintea lui (la părerea cărora ?)

După terminarea cuvîntărilor „șefilor", care de altminteri au fost des întrerupte, fie prin cîte o observație a regelui, fie prin crîmpeie de discuție mai generală, Tătărăscu a luat act de consimțămîntul Consiliului de coroană și ne-a citit comunicatul pe care să-l dea presei cu consimțămîntul regelui. Asupra textului comunicatului, nimeni n-a făcut nici o observație, dar cînd a întrebat *dacă după* vorbele „consiliul a avizat" poate adăuga **în unanimitate,** Iorga a protestat spunînd că dînsul nu putea renunța la întîmpinările pe care le făcuse.

La orele 10,45 regele a încheiat ședința prin cîteva cuvinte de mulțumire și de recunoștință pentru sprijinul pe care i l-am dat și a fost tot ce am înghițit în acea seară, căci venisem nemîncat și la palat nu ni s-a oferit nimic. Apoi a luat pe Iorga la o parte, să-l „capaciteze", dar după gesturile desperatului am avut impresia că n-a reușit. Ne-a mai strîns mîna la toți și a plecat. Și *am plecat și noi.*

Ce deosebire între atmosfera acestui Consiliu de coroană și a celor de la Iași ! Teatru s-a făcut și acolo și poate încă mai mult ; dar sub masca fiecăruia și în dosul minciunilor debitate băteau suflete omenești muncite de grijă, se zbăteau și vorbeau oameni care țineau în cumpănă soarta țării și care, cu toată otrava deznădejdii, își dau seama de măreția momentului și de importanța hotărîrilor de *luat. În seara de 9* aprilie, parcă ne era la toți rușine de treaba în care ne amestecasem și în vasta sală a tronului respiram cu toții duhori pestilențiale de bordel. Aveam toți gura plină cu cuvintele de „țară", de „neam" și de „morală" — dar nimic din sufletul fiecăruia nu se revărsa de pe buzele noastre. În afară „țara" era străină și indiferentă față de tot ce se petrecea pe treptele tronului. Între zidurile palatului ne bălăceam în plină c[...] și regele Carol, adus din exil pe aripile celor mai nobile iluzii și care făcuse din concubinajul său *cu o [...] axă de domnie,* aplica frate-său — pentru crime identice cu ale sale, sancțiunile legii făurite de Brătianu împotriva lui. Am părăsit toți palatul fără cel mai mic sentiment de emoție, scîrbiți și obosiți. Făcînd procesul lui Nicolae, nu făcusem noi oare și pe al lui Carol ? Și lăsînd la o parte textele, n-ar fi meritat oare și regele osînda pe care o lăsasem să cadă asupra capului prințului ? La sosire, Urdăreanu ne înmînase un exemplar din statutul familiei regale, cu rugămintea să-l restituim după sfîrșitul ședinței ; la ieșire, Iorga a remis pe al său lui Ulea, *care aștepta la ușă, cu cu*vintele : „Poftim, căci tot **nu mai avem cui să-l mai aplicăm !"** Dl. profesor se înșeală : poate că va mai fi **cui** să se aplice, dar nu va mai fi **cine** să-l aplice !

Azi dimineață, plecînd din București, am cumpărat ziarele. Am citit raportul lui Tătărăscu și comunicatul aprobat aseară, dar spre marea mea mirare am constatat că scrisoarea prințului Nicolae nu fusese publicată. Pentru ce ?

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

BIBLIOTECA ACADEMIEI LA PRIMUL SĂU CENTENAR

Moment de evocare a trăiniciei și continuității culturii noastre, a vigorii mișcării noastre intelectuale, cît și a tangențelor și legăturilor ei cu reprezentanți și valori ale culturii universale — centenarul Bibliotecii Academiei R.S.R. a adus, prin manifestările prilejuite, o notă aparte în calendarul autumnal al vieții noastre științifice.

Sesiunea de comunicări și referate care s-a ținut cu această ocazie a constituit un veritabil tur de orizont asupra valorilor inestimabile aflate în tezaurul bibliotecii, asupra preocupărilor, cercetărilor ce se desfășoară în prezent pentru punerea în evidență — și în circuitul vieții culturale — a acestor valori. Au fost prezentate 27 de comunicări și referate, prin intermediul cărora au fost relevate tradițiile bibliotecii centrale, contribuția ei la dezvoltarea științei și culturii românești, legăturile sale cu numeroase biblioteci din lume.

Ca o particularitate a acestei sesiuni științifice se înscrie faptul că numeroși oaspeți de peste hotare au prezentat comunicări și referate : zece din totalul de douăzeci și șapte. Au luat cuvîntul reprezentanți ai unor biblioteci academice din Austria, Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, Uniunea Sovietică, Ungaria, Iugoslavia, Turcia, S.U.A. Sesiunea a demonstrat că — deși centenară — Biblioteca Academiei R.S.R. se află în plină tinerețe.

PERSONALITATEA LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU

În concertul manifestărilor care au marcat împlinirea a 150 de ani de la nașterea lui Mihail Kogălniceanu se înscrie și sesiunea științifică organizată de Societatea de științe istorice și filologice.

Cercetători din toată țara (societatea numără azi peste 5 000 de membri, avînd filiale în 28 de orașe), au făcut cunoscute rezultatele investigațiilor lor întreprinse pe marginea personalității și activității scriitorului și omului de stat care a fost Mihail Kogălniceanu.

Cu un deosebit interes au fost audiate comunicările prezentate de prof. univ. Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei („Mihail Kogălniceanu și chestiunea Dunării"), conf. univ. Paul Cornea („Din activitatea jurnalistică a lui Mihail Kogălniceanu"), conf. univ. Al. Husar („Patriotul Kogălniceanu și Europa"), care au relevat trăsături esențiale în viața și opera lui Mihail Kogălniceanu. Alcătuite pe baza unor documente de arhivă, cu caracter în mare parte inedit, comunicările prezentate de conf. univ. N. Corivan („Kogălniceanu și organizarea administrativă a Moldovei în prima sa guvernare din timpul domniei lui Al. I. Cuza"), lector univ. Traian Cantemir („Kogălniceanu în documentele mănăstirilor Neamț și Secu"), au conturat eforturile de organizare administrativă ale lui Mihail Kogălniceanu, aportul

său (ca reprezentant juridic al domeniilor mănăstirești) la dezvoltarea economică a regiunii. Prof. D. Vitcu a adus date noi în legătură cu participarea lui Mihail Kogălniceanu la evenimentele din Iași, în martie 1848, iar Al. Zub, identificînd o serie de scrieri publicate de Mihail Kogălniceanu în presa politică, fără semnătură, a relevat aspecte necunoscute ale activității publicistice a acestuia. Comunicările privind legăturile lui Mihail Kogălniceanu cu orașul Galați (comunicare făcută de Paul Păltănea), rolul lui în înfăptuirea reformelor social-economice și politice (Emil Codrescu), un pamflet și cîteva mărturii ale contemporanilor (conf. univ. Augustin Z. N. Pop) au fost, de asemenea, elaborate pe baza unor documente inedite. Alte comunicări au subliniat personalitatea prodigioasă a omului de stat, scriitorului, publicistului Mihail Kogălniceanu.

Sesiunea se înscrie ca o contribuție prețioasă a membrilor Societății de științe istorice și filologice la studierea personalității complexe a lui Mihail Kogălniceanu, fiind în același timp un indiciu al dezvoltării și creșterii valorice a cercetării științifice în numeroase centre din țară.

CONGRESUL JUBILIAR DE ISTORIE A ȘTIINȚEI DE LA NÜRNBERG

La începutul lunii septembrie, la Nürnberg (Republica Federală a Germaniei) a avut loc congresul jubiliar (al 50-lea) al Societății pentru istoria medicinii, științelor naturii și tehnicii din Republica Federală a Germaniei. Congresul a reunit aproape 300 de participanți și invitați din 13 țări — *oameni de știință din Polonia*, Cehoslovacia, Italia, Anglia, Franța, Statele Unite ale Americii, Suedia, România și altele. Consacrat în întregime istoriei științei și tehnicii din Evul Mediu tîrziu și din perioada Renașterii, congresul a dezbătut 49 de referate și comunicări științifice alcătuite pe o problematică vastă, cuprinzînd, pe de o parte, istoria gîndirii din epoca sus-amintită, iar pe de altă parte, aspectele industrioase ale dezvoltării tehnicii din acea vreme.

Congresul s-a remarcat prin numărul mare de lucrări inedite și cercetări originale, fiind apreciat ca una din cele mai valoroase întîlniri științifice internaționale ale anului. Iată cîteva dintre comunicările care s-au impus cu deosebire atenției congresmenilor : „Istoriografii medicinii" (Hans Heinz-Eulner, profesor la Universitatea din Göttingen), „Originile gîndirii științifice a lui Purkinje" (Otokar Matusek-Praga), „Problematica trepanațiilor practicate în neolitic" (prof. Wondrak de la Olomouc-Cehoslovacia), „Rolul tehnicii în almanahurile europene din secolul al XVII-lea" (prof. Ulrich Troitzsch din Bochum), „Știința și tehnica românească în opera lui Martin Opitz" (lect. univ. D. Todericiu — Institutul pedagogic al Universității *București*) etc. Comunicarea românească, însoțită de proiecții cinematografice, a stîrnit interes prin relevarea unor monumente timpurii ale gîndirii științifice și creației tehnice românești și a fost solicitată pentru publicare de o revistă de specialitate din R.F.G.

În cadrul lucrărilor congresului, a fost oferit congresiștilor spre vizionare documentarul științific „Istoria unui manuscris", producție a studioului „Alexandru Sahia". Filmul, consacrat remarcabilului precursor al tehnicii rachetelor moderne cu mai multe trepte, Conrad de la Sibiu (1529—1569), s-a bucurat de o bună apreciere. Prof. dr. Phil. W. Treue (vicepreședinte al societății ce a patronat congresul) și prof. dr. Fr. Klemm (directorul Muzeului de istorie a științei și tehnicii din München) au subliniat valoarea plusului de informație pe care pelicule de genul celei românești îl aduc în cunoașterea istoriei științei și tehnicii.

SOCIOLOGII ȘI FILOZOFII — ÎN SESIUNE

Deschiderea anului de învățămînt universitar 1967—1968 a fost precedată de o amplă întîlnire a cadrelor didactice din învățămîntul superior (de la catedrele de filozofie, sociologie și socialism-științific) din întreaga țară — prilejuită de sesiunea de comunicări științifice.

Timp de trei zile, desfășurîndu-și lucrările pe secții — istorie, filozofie, sociologie — sesiunea a ascultat și a dezbătut un număr impresionant de comunicări și referate : 112. Imposibil de „spicuit" cîteva dintre temele prezentate ; faptul relevă amploarea — fără precedent — a cercetărilor de sociologie și filozofie din țara noastră.

O CARTE DESPRE UNIFICAREA MIŞCĂRII MUNCITOREŞTI DIN ROMÂNIA

Recent a apărut numărul 16 al valoroasei colecţii „Biblioteca historica romaniae", editată de Secţia de ştiinţe istorice a Academiei. Noul volum, intitulat „L'unification du mouvement ouvrier de Roumanie", *semnat de A. Petric şi Gh. Ţuţui, constituie prima lucrare mai amplă consacrată problemelor complexe ale luptei pentru realizarea unităţii clasei muncitoare din ţara noastră. Apariţia lui răspunde unei reale cerinţe şi va suscita interesul multor cititori din ţară şi din străinătate, dornici să cunoască bogata experienţă a Partidului Comunist Român, a clasei noastre muncitoare în acest domeniu. Pe cînd şi o ediţie în limba română ?*

NICOLAE TITULESCU — DISCURSURI

Dacă N. Titulescu nu şi-a scris memoriile, în schimb, în urma lui rămîne un izvor de informare egal sub forma discursurilor, declaraţiilor şi cuvîntărilor rostite în numeroase ocazii, precum şi sub forma interviurilor acordate periodic diferitelor publicaţii româneşti şi străine.

Apariţia recentă în cadrul Editurii Ştiinţifice a volumului de „Discursuri" ale lui N. Titulescu, sub îngrijirea ştiinţifică a lui Robert Deutsch, constituie o contribuţie importantă în procesul cunoaşterii gîndirii înaintate a generaţiilor trecute.

Volumul „Nicolae Titulescu — Discursuri", reflectă în cel mai înalt grad, concepţia democrat-burgheză înaintată a lui Titulescu asupra unei lungi succesiuni de evenimente politice, diplomatice, economice şi culturale din viaţa statului român.

Ceea ce suscită interesul este splendida formă literară şi bogăţia ideilor discursurilor lui Titulescu, care încă de la primele sale manifestări publice a smuls, nu o dată, marilor personalităţi politice şi diplomatice, din ţară ca şi de peste hotare, accente vii de aprobare, admiraţie şi respect.

Punerea discursurilor lui Nicolae Titulescu în circuitul ştiinţific şi bibliografic înlesneşte în mare măsură procesul de cunoastere a multor probleme şi evenimente care formează conţinutul esenţial al istoriei politice şi diplomatice din prima jumătate a secolului nostru.

EDITORIAL • PANORAMIC

„IMPERIUL BRITANIC"

O nouă lucrare în colecţia „Pagini de istorie universală" — cartea istoricului clujean Camil Mureşan: „Imperiul Britanic". Împărţită în patru părţi (Vechiul imperiu, Noul imperiu. Imperiul imperialist şi Declinul), lucrarea lui Camil Mureşan este o interesantă retrospectivă asupra evoluţiei colonialismului britanic. Frescă a etapelor care au făcut din Anglia centrul unui uriaş imperiu colonial, ea înlesneşte înţelegerea felului cum a apărut Imperiul Britanic, cum s-a dezvoltat şi, în sfîrşit, explică fenomenele care au împins acest imperiu — în anii noştri — spre destrămare.

Bazată pe o bibliografie riguros selectată, lucrarea lui Camil Mureşan se adresează unor cercuri largi de cititori.

EDITORIAL • PANORAMIC

PUBLICISTICA ANTIFASCISTĂ ROMÂNEASCĂ

Recent a văzut lumina tiparului lucrarea „Intelectuali antifascişti în publicistica românească", de Titu Georgescu. Cartea cuprinde următoarele capitole: fascismul — o stavilă în calea progresului social; pentru pace, independenţa şi suveranitatea patriei; în apărarea valorilor culturale; spre unirea forţelor antifasciste; în sprijinul mişcărilor antifasciste de pretutindeni.

Încadrîndu-se în lupta generală antifascistă a poporului nostru, intelectualitatea română, în marea ei majoritate, a adus o contribuţie multilaterală la demascarea primejdiei fasciste şi hitleriste, la apărarea drepturilor şi libertăţilor democratice, pentru independenţa şi integritatea teritorială a ţării.

Studiul introductiv şi antologia bogată, în care sînt incluse cele mai reprezentative articole şi materiale din vasta literatură progresistă, fac din volumul prezentat o lectură interesantă şi plăcută pentru cele mai largi cercuri de cititori.

PANORAMIC

POȘTA REDACȚIEI

Dr. CĂLIN ȘERBAN—Măcrinu, Rîmnicul Sărat. Este cît se poate de îndreptățită observația dv., referitoare la ilustrația articolului „Necunoscuta de la Curtea împărătească din Praga" („Magazin istoric", nr. 3, 1967). Dintr-o defecțiune tehnică, clișeul-detaliu de la pag. 85 (dreapta sus), care trebuia să înfățișeze pe **Maria Cristina** în rolul **Irodiadei,** a apărut trunchiat, eliminînd din pagină pe blonda eroină a comunicării. Facem cuvenita... „nostra culpa" și dăm în compensație, alături, gravură contemporană inedită, cu chipul ei.

In ceea ce privește personajul feminin pictat între voievod și principesa Ardealului, o tînără oacheșă deosebit de frumoasă, ea putea să fie nu **Domnița Florica,** cum presupuneți dv., ci mai curînd **Doamna Velica,** doamna de onoare și confidenta principesei, aflată atunci la curtea Transilvaniei în calitate de soție a italianului **Fabio Genga,** unul dintre oamenii de casă ai lui Sigismund Bathory. Fiică a **logofătului Ivan Norocea din Pitești,** boier de-al lui **Mihai Viteazul,** ea descindea, prin mama ei, Stana, din **Doamna Chiajna** și **Mircea Ciobanul,** purtînd titlul de **doamnă** ca fostă soție a efemerului voievod muntean Vlad, dintr-o primă căsătorie (1587). Despre viața ei la curtea ardeleană și despre relațiile cu Mihai Viteazul pomenesc îndelung documentele timpului.

* Din literatura istoriografică și din publicațiile de specialitate referitoare la aceste date v-am recomanda următoarele : **Ioan Pușcariu : „Două Zamfire, domnițe române din secolul al XVI-lea *trecute în* Transilvania"** (Analele Academiei Române, Seria II, Tom XXIX, București, 1907, pag. 3—26) ; **St. Greceanu : „Pribegia unui boier muntean în secolul al XVI-lea, Ivan Vornicul Norocea"** (Săptămîna politică și culturală, anul II, 1911, nr. 31—34) ; **N. Iorga : „Un pact de familie *și o nuntă domnească în 1587*"** (Analele Academiei române, Seria III, Tom XII, 1931, pag. 27—31).

* **R. CREȚU — Galați.** Sperăm că prin intermediul răspunsului nostru și al consultărilor ce le veți face să vă elucidați nedumeririle în legătură cu denumirea de **Romania.** Ținem să precizăm de la început că între **Romania** și **România** nu este nici o legătură. Și iată de ce : din secolul IV, teritoriile aflate în cuprinsul hotarelor *imperiului roman* încep să fie desemnate în operele scriitorilor greci și latini sub numele de Romania, forma populară pentru **orbis romanus** (lumea romană). Diviziunea imperiului roman la moartea lui Theodosie cel Mare (395) nu a slăbit conștiința apartenenței locuitorilor din imperiul roman de răsărit și cel de apus la această Romanie. Împărații bizantini și supușii lor nu se numeau pe ei înșiși bizantini sau greci. Imperiul roman de răsărit sau bizantin era Romania, împăratul se numea împărat al romanilor, iar Constantinopolul era denumit adeseori Roma sau noua Romă. În altă ordine de idei : turcii seldjucizi au numit **Rum** teritoriile bizantine din Asia Mică, iar după ocuparea Peninsulei Balcanice de către turcii osmanlîi (otomani), regiunea cuprinsă între Balcani, Marea Neagră, Marea Egee și Albania s-a numit Rumelia. în izvoarele contemporane, de pildă în documentele venețiene, imperiul bizantin apare frecvent sub numele de Romania. Termenul s-a păstrat și după 1453 pentru a desemna teritoriile bizantine ocupate de turci (ca în cazul hărților amintite de dv.)

* Cu grafia **Romagna** (citește : **Romania**), termenul este întrebuințat pentru a desemna o regiune din Italia de nord care se afla sub stăpînire bizantină (exarhatul de Ravenna). În sfîrșit, pentru amănunte, puteți consulta și **La Romanie vénitienne au moyen age** de F. Thiriet, Paris 1959, pag. 1—2.

POȘTA REDACȚIEI

CONSTANTIN LARIONESCU—Iași. Am confruntat amănuntele pe care ni le comunicați în legătură cu anecdotica ridicării statuii lui Ștefan cel Mare din Iași. Inserăm mai jos precizările de rigoare, venind astfel în întîmpinarea nedumeririi dv. și a celor ce au dubii în legătură cu autenticitatea statuii lui Ștefan cel Mare.

Potrivit temei întocmite de P. Verussi și adoptată de comitetul de inițiativă prezidat de Vasile Alecsandri, Ștefan cel Mare trebuia să fie reprezentat astfel încît să corespundă imaginii pe care și-o făurise publicul românesc în secolul trecut despre înfățișarea voievodului : cu capul plecat, cu privirea în jos, cu mustăți și barbă, părul în plete pînă la umeri iar capul încoronat. Portretul astfel închipuit și larg difuzat — prin litografiile lui Gh. Asachi, picturile lui Constantin Lecca și Szatmari — era inspirat dintr-o pictură pe pînză din anul 1797 a lui Vasile Popovici, care se află la mănăstirea Putna.

Dar descoperirea, în anul 1882, de către episcopul Melhisedec a tetravanghelului de la Humor, unde între alte miniaturi este înfățișat un portret autentic — fără barbă — al lui Ștefan cel Mare, a stîrnit vii discuții în plenul Academiei Române în toată toamna anului 1882 și iarna lui 1883. Statuia fiind în curs de execuție la Paris (ea a fost instalată și inaugurată în vara anului 1883), s-a telegrafiat lui Em. Fremiet — cunoscutul sculptor francez, autorul statuii lui Ștefan cel Mare din Iași — să suspende executarea lucrării pînă la... lămurirea lucrurilor. Academia se împărțise în două tabere. Unii înclinau să creadă că Ștefan cel Mare purta barbă. Alții, dimpotrivă. În fond, discuția se ducea în jurul unor documente, în speță tetravanghelul de la Humor, a căror autenticitate și contemporaneitate trebuia dovedită. Disputa s-a încheiat în ianuarie 1883, cînd B. P. Hașdeu principalul oponent al contemporaneității documentului descoperit de episcopul Melhisedec (Hașdeu susținea că e portretul lui Petru Rareș) s-a convins, în sfîrșit, că portretul din tetravanghelul de la Humor îl reprezintă într-adevăr pe Ștefan cel Mare.

S-a întîmplat însă că, înainte de stabilirea autenticității portretului de pe tetravanghelul de la Humor, cînd toate argumentele erau pentru un Ștefan cel Mare cu... barbă, membrii comitetului pentru ridicarea statuii, care erau și membri ai Academiei, să dea sculptorului Fremiet (după ședința din 11 decembrie 1882), dezlegarea să-și continue lucrarea potrivit temei date inițial. De aceea, cu toate concluziile pozitive asupra autenticității și contemporaneității portretului lui Ștefan cel Mare din tetravanghelul de la Humor, chipul lui Ștefan de pe statuie a rămas tot cel închipuit de Asachi, Lecca, Szatmari.

MARIUS TIGOIU—București. Sub motiv că Alfred Redl „ducea o viață destrăbălată", fiind totodată „un odios trădător", vă declarați oarecum nemulțumit de publicarea articolului consacrat acestui spion din imperiul habsburgic. Dar pentru istorie, — pentru istoria autentică, nu cea mărunță, de alcov — ceea ce interesează este activitatea publică a cutărei sau cutărei personalități, rolul jucat de ea în societatea în sînul căreia a trăit — și nu amănuntele privind existența sa intimă. Din acest punct de vedere, folosirea criteriilor etice ar duce la o sărăcire considerabilă a istoriei. Două exemple arhicunoscute : Napoleon a fost departe de a constitui un model de virtute, iar Talleyrand a trădat ori de cîte ori i s-a ivit prilejul. Și totuși, despre amîndoi s-au publicat sute de mii, poate milioane de pagini. Să fi greșit oare cei care le-au scris ?

NICOLAE COȚAR—com. Bărcănești, regiunea Ploiești. Autorul articolului „Lepanto", trebuind să se limiteze la un anumit spațiu, a renunțat la amănuntele privind rolul lui Cervantes în bătălia respectivă. Mulțumindu-vă pentru completările aduse, publicăm fragmentul din scrisoarea dv. referitor la rolul pe care autorul lui „Don Quijote" l-a avut în luptă :

„...Geniul spaniol (Cervantes) a fost în fruntea a 12 soldați, care aveau sarcina de-a păzi bărcile pe galeră. Ulterior, în luptă, Cervantes a fost rănit de trei ori. Două răni în piept și una în omoplat. Din această cauză el și-a pierdut o mînă. A fost internat în spitalul din orașul Messina, pînă prin aprilie 1572. Se știe că Cervantes a făcut 5 ani de serviciu militar în rîndurile armatei spaniole din Italia. După ieșirea din spital a fost primit în regimentul Lope de Figueroa și în curînd, la 2 octombrie 1572, a luat parte la luptele pe mare de lîngă Navarino".

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii" București
Prezentarea grafică : GEORGE PÎRJOL ● Prezentarea tehnică : NICOLAE ISTRATE

CONTENTS • SOMMAIRE • СОДЕРЖАНИЕ • INHALT

PETRE I. IONESCU ● 1917: From February till October ● 1917: De février jusqu'en octobre ● 1917-й год с февраля до октября ● 1917: Von Februar bis Oktober ● **GHEORGHE UNC** ● Romanians in the Red Army ● Des Roumains dans l'Armée Rouge ● Румыны в Красной Армии ● Rumänien in der Roten Armee ● **NICOLAE COPOIU** ● The Great October Socialist Revolution seen from the Rostrum of the Romanian Parliament ● La Grande Révolution Socialiste d'Octobre vue depuis la tribune du Parlement roumain ● Великая Октябрьская социалистическая революция с трибуны румынского парламента ● Die Grosse Sozialistische Oktoberrevolution von der Tribüne des rumänischen Parlaments aus gesehen ● **DUMITRU TUDOR** ● A Messenger from Dacia in Rome, Two Thousand Years Ago ● Un messagerde la Dacie à Rome, il y a deux millénaires ● Послание из Дакии в Рим два тысячелетия назад ● Eine Abordnung aus Dazien in Rom vor zwei Jahrtausenden ● **MAURICE BAUMONT** ● In the Great Museums of the World: Chantilly ● Les grands musées du monde: Chantilly ● По крупным музеям мира: Шантийи ● In den grossen Museen der Welt: Chantilly ● **CAMIL MUREŞAN** ● The Hunyadis ● Les Hunyades ● Хуниады ● Die Hunyadis ● **CONSTANTIN VELICHI** ● Condemned to Death in Order to be Saved! ● Condamnés à mort pour être sauvés! ● Приговоренные к смерти для того, чтобы быть спасенными! ● Zum Tode verurteilt, um gerettet zu werden! ● **CAROL GÖLLNER** ● „Witch" Trials ● Les procès des «sorcières». ● Процессы над «Ведьмами». ● Die Hexenprozesse. ● **DUMITRU ALMAŞ** The Thrilling History of a Song: the Marseillaise ● La passionnante histoire d'un chant: La Marseillaise ● Волнующая история одной песни: Марсельезы ● Die mitreissende Geschichte eines Liedes: Die Marseillaise ● **PETER BUCK** ● Vikings from the Land of Sunrise ● Les Vikings du Levant ● Викинги с Востока ● Die Wikinger des Ostens ● **MIHAIL GUBOGLU** ● Documents on Romanians in the Istanbul Archives ● Documents sur les Roumains dans les archives d'Istanbul ● Документы о румынах в архивах Стамбула ● Urkunden über die Rumänen in den Archiven von Istanbul ● **AL. GH. SAVU** ● Armand Călinescu Versus the Iron Guard ● Armand Călinesco contre la Garde de fer ● Арманд Кэлинеску против Железной гвардии ● Armand Călinescu gegen die Eiserne Garde ● **PETRU IGNAT GHEORGHE MATEI** ● The Murder of Armand Călinescu ● L'assassinat d'Armand Călinesco ● Убийство Арманда Кэлинеску ● Die Ermordung von Armand Călinescu ● Tradition and Innovation in the Culture of the South-East European Countries: Interview with Academician Emil Condurachi ● Tradition et innovation dans la culture du Sud-Est de l'Europe: Interview avec l'académicien Emil Condurachi ● Традиция и новаторство в культуре юговосточноевропейских стран: Интервью с Акад. Эмилем Кондураки: ● Tradition und Neuerung in der Kultur der südosteuropäischen Länder: Interview mit Akad. Emil Condurachi: ● **CONSTANTIN ARGETOIANU** ● Memoirs ● Mémoires ● Мемуары ● Erinnerungen

7

magazin istoric

Bucureşti, Str. Academiei nr. 39—41, Raionul 30 Decembrie, Oficiul poştal 22, tel. 15 09 91

Coperta noastră

V. I. LENIN
La Smolnîi în zilele lui octombrie
Tablou de *M. G. Sokolov*

Tiraj 185000 exemplare

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă lunară, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate.

Prețul unui număr 5 lei ; abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe 1 an — 60 lei.

DIN SUMARUL NUMĂRULUI 8 :

Mușatinii ● Enigme ale istoriei : agentul A – 54 ● Agora Tomisului ● Un text albanez mai vechi decît „formula de botez" din 1462 ● Nin-dada, femeia cu buzele pecetluite ● Tribuna ideilor : considerații asupra unor probleme de teorie a istoriei ● Legenda și temeiul ei istoric: o iubire romantică și un duel din 1827 ● Mărturii arheologice recente despre daco-romani ● În culisele „pactului celor patru" ● Viața cotidiană la popoarele antice : o cină romană ● Fragmente din memoriile generalului Charles de Gaulle ● Ultima scrisoare a lui Petre Andrei ● Din memoriile lui Constantin Argetoianu